



Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

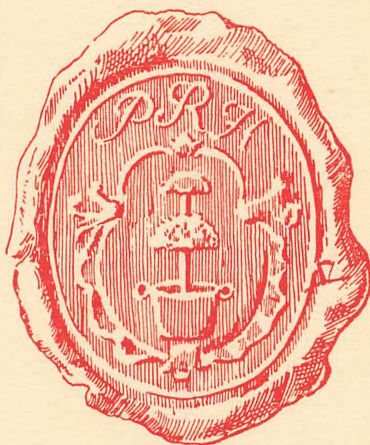
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>



TRE GENERATIONER AF SLÆGTEN HOLBØLL

1717–1856

AF
C. TH. HOLBØLL



ARNE FROST-HANSENS FORLAG

KØBENHAVN 1955

TRE GENERATIONER AF
SLÆGTEN HOLBØLL
1717-1856

TRE GENERATIONER AF
SLÆGTEN HOLBØLL

1717–1856

AF
C. TH. HOLBØLL



ARNE FROST & HANSENS FORLAG
KØBENHAVN 1955

INDHOLDSFORTEGNELSE

1. Indledning	9
2. Peter Rasmussen Holbøll og Maria Elisabeth Buchholtz	16
3. Frederik Ludvig Holbøll og Juliane Frederique Kompffe	32
4. Carl Peter Holbøll og Hanne Theresia Sophie Petersen	64
5. Slutning	151
6. Noter. Personregister. Litteraturhenvisninger	160

***Omslagstegning:
Peter Rasmussen Holbølls brevsegl.***

BILLEDFORTEGNELSE

1. Frederik Ludvig Holbølls lærebrev.
2. Frederik Ludvig Holbøll.
3. Æskemaleri af Karen Margrethe Rahbek.
4. Arabis Holboelli.
5. Hanne Holbøll.
6. Carl Peter Holbøll.
7. Holbölli ceratias.
8. Briggen »Baldur«.

INDLEDNING

Navnet Holbøll, der vistnok betyder hule-boel d. v. s. bostedet i dalen, går som slægtsnavn tilbage til midten af det 18. århundrede. Slægtens stamfader, bondesønnen Peter Rasmussen fra Vraa i Ribe stift, må nemlig formodes at have antaget navnet omkring 1743, da han kom til København. I hvert fald bar han det 1760, da han blev forvalter og gartner på Frydenlund slot. I de i rigsarkivet beroende akter vedrørende Frydenlund omtales en »Overleveringsforretning fra Overhofmarskal Greve Moltke anno 1760 til Slotsforvalter og Gartner Holbøll«. Da han selv i en embedsansøgning 1782 anfører, at han kom til Frydenlund for 22 år siden, er det utvivlsomt ham, der her er anført under dette navn.

Slægten er således ikke særlig gammel. Med undtagelse af postmester Einar Holbøll (og måske min afdøde far, departementschef Holbøll) er den heller ikke særlig kendt. Men da to af dens ældre medlemmer, botanisk gartner Frederik Ludvig Holbøll og kaptajnøjtnant C. P. Holbøll, dog i deres tid var kendte mænd, og da navnlig den sidstnævnte har efterladt et stort antal breve, der aldrig har været offentliggjort, har jeg ment, at der ved gengivelsen af nogle af disse vil fremkomme et tidsbillede fra begyndelsen af det forrige århundrede, der ikke er uden interesse. Samtidig gives nærmere og mere nøjagtige oplysninger om slægtens oprindelse, end der hidtil har foreligget.

Min farfader, generalmajor Harald Holbøll, har i personalhistorisk tidsskrifts 7. række, 4. bind, meddelt nogle oplysninger om slægten Holbøll. Han skriver heri, at familien ikke vidste meget om vor stamfaders herkomst. Heri havde han ret. Man vidste nemlig kun, at Peter Rasmussen var af bondeæt fra Vraa i Ribe stift. Denne oplysning hidrører fra professor J. W. Hornemanns nekrolog i Litteratortidende 1829 nr. 8 over den botaniske gartner, og det oplyses heri, at angivel-

sen stammer fra dennes egne meddelelser. Angivelsen er imidlertid ufuldstændig, idet der i det udstrakte Ribe stift er mange lokaliteter, landsbyer og enkeltgårde af navnet Vraa. Man vidste derfor ikke, hvor Peter Rasmussens fødested nærmere var beliggende. Men det var naturligt at antage, at det var i landsbyen eller dog i sognet Holbøl i Sønderjylland. Min farfader foretog derfor en undersøgelse af Holbøl sogns kirkebog, men denne undersøgelse blev, som vi skal se, resultatløs.

Man vidste dog endnu, at Peter Rasmussen måtte være født i året 1717. Dette kunne udregnes af en anden embedsansøgning af 1782, hvori han skriver, at hans alder nu er over 65 år og at hans fader var bonde »visselig ej af de rige«.

Kirkebogen for Holbøl sogn er altså undersøgt, men den har ingen oplysning om, at nogen dreng ved navn Peter Rasmussen er født i året 1717. Den angiver derimod, at en dreng ved navn Jürgen Rasmussen er født i sognet 1717, og at denne dreng, der var søn af en kådner Rasmus Jürgensen, engang var løbet hjemmefra, ligesom Peter Rasmussen ifølge traditionen gjorde det. På dette meget spinkle grundlag, men vel iøvrigt mest på grund af forhåndstiltro, er landsbyen Holbøl i Holbøl sogn, Åbenrå amt, udpeget som slægtens arnested. Men dette stemmer kun dårligt med de foran nævnte faktiske oplysninger. Thi der er intet Vraa i Holbøl sogn, og dette lå dengang ikke i Ribe stift, men i Slesvig stift. Det ligger nu i Haderslev stift. Og Peter Rasmussen var, som han selv har skrevet, søn af en bonde og ikke af en kådner, hvilket dengang gjorde en stor forskel. Kådnerne var husmænd. De havde ikke som bønderne lodder i de dengang uudsiftede landsbymarker, men måtte betale afgift til bønderne for at få lov til at holde en eller to køer på fællesgræsningen. Det må derfor anses for usandsynligt, at Peter Rasmussen skulle være identisk med den i Holbøl fundne kådnerson Jürgen Rasmussen, og han har da heller intetsteds underskrevet sig med navnet Jürgen, men altid enten Peter eller P. R. Holbøll. I hans segl, der er fundet bag på et brev af 23. november 1784 til rentekammeret, ses også kun initialerne P. R. H., Peter Rasmussen Holbøll, der sikkert var hans fulde navn.

Familietraditionen siger iøvrigt, at Peter Rasmussen havde en ond stifmoder og at det var derfor, han som dreng løb hjemmefra. I parentes bemærket havde drengen Jürgen ikke nogen stifmoder, da hans rigtige moder levede. Videre fortælles, at Peter Rasmussen på sin flugt kom til en stor, smuk have, der antages at have været Gram slotshave, og at han der mødte en fornem dame, der tog sig af ham og gjorde ham

til gartnerdreng, fordi han sagde, at han holdt meget af blomster. Min farfader tænker sig, at dette kan have været den daværende besidder af Gram slot, grevinde Anna Sophie Schack. Dette er måske grunden til, at Nustrup sogn, der er nabosogn til Gram, også er blevet nævnt som Peter Rasmussens hjemstavn. I Nustrup sogn ligger ganske vist heller ingen landsby ved navn Vraa, men derimod en større hedegård af dette navn. Nustrup sogns kirkebog brændte i 1760erne, men jordebøgerne for Nustrup sogn 1718 og 1723 viser, at ingen bønder, hvis navne kan tyde på slægtskab med vor stamfader, på denne tid har haft denne gård i eje eller fæste. Det samme gælder to halvgårde af navn Vraa i det ligeledes nær Gram beliggende Bevtoft sogn. Fortællingen om flugten og om hans stifmoder behøver dog derfor ikke forkastes. Den kan godt være rigtig og stammer vel til syvende og sidst fra Peter Rasmussen selv. Som det nedenfor vil ses, kan det endog godtgøres, at han virkelig har haft en stifmoder, blot ikke i Holbøl og ikke i Nustrup sogn, men i Lejrskov sogn ved Kolding.

Det må egentlig undre, at man ikke ved efterforskningen af Peter Rasmussens hjemstavn har haft opmærksomheden rettet på Koldingegnen, idet den eneste sikre oplysning, man har om Peter Rasmussens ungdom, er det udsagn, han selv har givet i sin førstnævnte embeds-ansøgning, hvori han endvidere skriver: »Jeg lærte ved Koldinghus, som den Tid fast intet var at lære«. Egnen vest for Kolding ligger også i Ribe stift, og kunne her findes en lokalitet af navn Vraa, og kunne der her tillige findes en forklaring på navnet Holbøll, ville man med største sandsynlighed være på det rette spor. Men dette er netop tilfældet, idet der kun en mils vej fra Kolding i Lejrskov sogn, Anst herred, Ribe amt, ligger både en gammel landsby ved navn Vraa (1718 Wraae) og en ældgammel gård, hvis navn nu staves *Hvolbøl*, men i matrikelen af 1688 kaldes Holbøllegaard. Den oprindelige gård er så gammel, at den nævnes allerede i 1408 under betegnelsen »Holebul mole«. I 1610 kaldes den Hoelbøl, siden ofte Hulbøl.

Vi befinder os nu på »Det coldingske Regiments Rytterdistrikt«, idet Lejrskov sogn, og iøvrigt en stor del af det gamle Koldinghus amt, der fra Frederik II's tid var krongods, var udlagt som ryttergods eller distrikt for det koldingske rytterregiment, hvortil fæstebønderne, kronens bønder, skulle afgive underhold. Oprindeligt skulle de hver selv stille en bevæbnet rytter, siden skulle de blot have en rytter og hans familie boende. Til gengæld var de skattefri. Men indkvarteringen var dog en stor byrde for bønderne, der ofte forulempedes af de rå soldater. I 1717,

da Peter Rasmussen blev født, var der sket en ændring i dette forhold, idet rytterne var blevet forlagt fra landet ind til Kolding by, hvor der på Koldinghus var blevet indrettet stalde til 338 rytterheste.

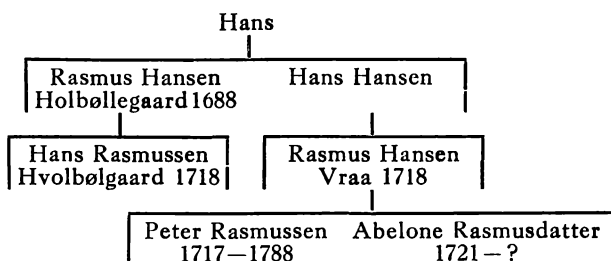
Omkring år 1700 bestod landsbyen Vraa i Lejrskov sogn af en halv snes smågårde. De lå på et bakket terræn i en lille stribe langs landsbygaden. Fællesjorderne lå udenom og nedenfor. De har næppe været store, og der hørte ifølge Krigs- og Portionsjordebogen 1718 til Vraa-gårdene »ei anden Græsning paa overdrift Jord, lidet Gierselhug og intet Tørveskiær«.

Gården nr. 2 af Vraa var ifølge matrikullen af 1688 givet i fæste til en bonde ved navn Jens Pedersen. Da fæsteren i 1718 hed Rasmus Hansen og hans kone Maren *Jensdatter*, kan det antages, at Maren *Jensdatter* har været datter af nævnte Jens Pedersen, og at Rasmus Hansen har været Jens Pedersens svigersøn, således at det har været med sin kone han fik gården. Rasmus Hansen var imidlertid ikke Maren *Jensdatters* første mand. Da hun døde i 1727, blev der holdt skifte efter hende. Koldinghus Rytterdistrikts skifteprotokol har følgende oplysninger herom: Skiftet afholdtes den 14. maj 1727. I sit første ægteskab havde den salig kone, der var født 1682, avlet følgende børn: Jens Pedersen, 20 år, Mads Pedersen, 18 år, Jens Pedersen, 13 år. Med enkemanden, d. v. s. Rasmus Hansen, havde hun avlet følgende børn: *Peder Rasmussen*, 10 år, Appelone Rasmusdatter, 6 år. Lejrskov sogns gamle kirkebog brændte i 1728, men her i skifteprotokollen har altså kunnet findes en dreng af navn *Peder Rasmussen*, 10 år gammel i 1727, og altså født i 1717. Det er i Vraa i Ribe stift, og hans fader var bonde. Af den nye kirkebog kan ses, at faderen Rasmus Hansen meget snart giftede sig igen. Drengen fik derved en stifmoder.

Disse oplysninger stemmer alle overens med, hvad vi ved om Peter Rasmussens oprindelse, og når man tager i betragtning, at stedet er langt nærmere Gram end det fjerne Holbøl nede ved Flensborg fjord og meget nær ved Kolding, hvor vi ved, at han kom i lære, synes der ikke meget at tage fejl af. Hertil kommer så eksistensen af Hvolbøl, Holbølle eller Hulbølgaarden i samme sogn. Forbindelsen med denne er det vanskeligste at godtgøre, men den er der utvivlsomt.

Om Hvolbølgaarden oplyser matrikullen af 1664, at den var en selvejergård, men den har i Krigs- og Portionsjordebogen antegnelse som gammelt ryttergods. Fra 1688 sad – også på denne gård – en bonde ved navn Rasmus Hansen. Han er i 1718 efterfulgt af sin søn Hans Rasmussen. Spørgsmålet om, hvorvidt Rasmus Hansen af Vraa var i slægt med

den samtidige Hans Rasmussen på Hvolbølgaarden har ikke bestemt kunnet løses. Men det er på grund af navneligheden, og fordi slægterne dengang ikke spredtes langt udover sognegrænserne, sandsynligt. Efter navnene kunne man tro, at Rasmus Hansen var en søn af Hans Rasmussen på Hvolbølgaard, således at Hvolbølgaarden altså var Peter Rasmussens farfaders gård. I så fald kunne det nemt forstås, at han tog navn efter denne. Men så enkelt kan forholdet næppe have været. De to rytterbønders alder har ikke kunnet oplyses, men det kan af kirkebogen ses, at de har haft jævnaldrende børn. Det kan derfor snarere antages, at de har været fætre. Forholdet kan da konstrueres således:



Det er altså sandsynligt, at det er efter sin halvonzels gård, at Peter Rasmussen har antaget navnet Holbøll. Muligvis har han haft ophold og tjent en tid på Hvolbølgaarden i tiden efter sin eskapade til Gram. Og måske har han, efter at have fået stiftmoder, holdt mere af at være der end i hjemmet i Vraa.

At der har været forbindelse mellem de to gårde, kan direkte ses deraf, at en datter fra Hvolbølgaarden, Karen Hansdatter, ifølge Lejrskov kirkebog i 1735 stod fadder til Peter Rasmussens yngste halvbroder, Hans Rasmussen, født 1735 i Peter Rasmussens faders nye ægteskab.

Iøvrigt var det dengang ret almindeligt at tage navn efter kendte lokaliteter på de egne, man var fra. Der var ikke noget forbud herimod eller nogen navnebeskyttelse. Der er da også andre, der siden har taget navn efter Hvolbølgaarden. Således findes på Lejrskov kirkegård gravsten over en Knud Hvolbøll (1819-1884) og en Chresten Hvolbøll (1847-1924). Disse har intet at gøre med vor slægt.

Om Rasmus Hansens forhold kan videre oplyses, at hans nye kone også hed Maren Jensdatter. Hun var født 1704, og således 22 år yngre end den første Maren. Det var jo dengang almindeligt, at man først

måtte gifte en enke for derved at skaffe sig brødet. Siden kunne man tage sig en yngre kone. I det nye ægteskab kom yderligere 3 børn, nemlig Mette Rasmusdatter f. 1728, Jacob Rasmussen f. 1730 og den nævnte Hans Rasmussen. Peter Rasmussen havde således 3 ældre og 3 yngre halvsøskende, men kun een helsøster, den nævnte Abelone. Hun blev ifølge Ribe bispearkiv konfirmeret i Lejrskov kirke den 28. april 1737. Siden er intet fundet om hende. Hun ses hverken viet eller død i Lejrskov sogn.

Rasmus Hansen flyttede i 1737 til Aggersbøl, idet han ifølge Resolutionsprotokollen for Koldinghus Rytterdistrikt mageskiftede sit fæste i Vraa med Peder Hansens gård i Aggersbøl, der også ligger i Lejrskov sogn. I protokollen er anført: »Er af maadelig Tilstand, Fæsted bevilges ham mod 4 Rd.« Om gården i Vraa, som Rasmus Hansen forlader, oplyses samtidig, »at Bygningen bestaar af 36 Fag Huus, hvoraf 8te Fag er ganske brøstfældig, som vil repareris«. Man erindrer, hvad Peter Rasmussen skrev om sin fader, at »han visselig ej var af de rige«.

Ved ryttergodsets salg i 1765 overtog, såvidt ses, ingen af Hans Rasmussens børn Hvolbølgaarden. Derimod overtog den nævnte Mette Rasmusdatter og hendes mand, Laurs Bendtsen, Aggersbølgaarden. De blev trolovet 28. januar 1755. Ved trolovelsen er Rasmus Hansen ikke anført som forlover, og da Laurs Bendtsen i 1756 får en søn Rasmus døbt, er Rasmus Hansen heller ikke fadder, hvorimod hans søn Jacob Rasmussen findes opført som sådan. Rasmus Hansen må derfor antages at være død i 1755 eller i hvert fald 1756.

Børnene af andet ægteskab kan følges i folketællingslisterne for 1787 og 1801. I 1787 var beboerne på Aggersbølgaarden således Bent Laurisen, 27 år, søn af Mette Rasmusdatter og Laurs Bendtsen, hans kone Cathrine Madsdatter og 2 små børn samt (på aftægt) Mette Rasmusdatter, nu 59 år, og Jacob og Hans Rasmussen, nu henholdsvis 58 og 53 år, begge ugifte. Peter Rasmussens to yngre halvbrødre har åbenbart ikke selv fået gårde og synes ikke rigtig at være blevet til noget. Det kan iøvrigt af kirkebogen ses, at Bent Lauridsen af Aggersbøl og »den gudelskende pige Cathrine Madsdatter af Jordrup« blev viet med kongelig tilladelse, idet de var søskendebørn.

I 1801 har Bent Lauridsen og Cathrine Madsdatter endnu Aggersbølgaarden. De sidder der nu med 6 børn, hvoraf den yngste dreng, født 1798, bærer navnet *Rasmus* Lauridssøn. Peter Rasmussens 3 halvsøskende er derimod nu døde.

Disse oplysninger viser, at der ikke på mandssiden kan leve andre

efterkommere efter den gamle Rasmus Hansen end netop Peter Rasmussens efterkommere. På spindesiden kan der derimod godt leve efterkommere, men der er ikke gjort videre forsøg på at efterspore disse.

I 1801 var også Peter Rasmussen eller Peter Holbøll forlængst død, men da sad i gartnerboligen til den botaniske have i København hans søn Frederik Ludvig Holbøll med 4 børn. Der var således sørget for slægtens beståen og videreførelse.

Kapitel I

PETER RASMUSSEN HOLBØLL OG MARIA ELISABETH BUCHHOLTZ

Peter Rasmussen er, som nævnt i indledningen, født i året 1717. Datoen kendes ikke. Præsteboligen i Lejrskov nedbrændte fuldstændig i 1728 og dermed den gamle kirkebog. Han er som første søn i andet ægteskab opkaldt efter moderens første mand. Det var tidens skik.

Peter Rasmussen har antagelig gået i rytterskolen i Vraa, der stod færdig i 1725 *). Degn Chr. Thomsen blev skolens første lærer. Han har også nok været Peters lærer, idet han fungerede som skoleholder indtil 1730. Lokalhistorikeren P. Eliassen fortæller i sin hjemstavnsbog »Historiske Strejftog i Kolding og Omegn«, at Chr. Thomsen blev betragtet som en studeret person, men at han nær havde forspildt sit liv, idet han i 1717 ved et vådeskud kom til at dræbe sin hustru. Amtmanden ville have ham straffet, men han slap med en pengebøde. Børnene lærte næppe meget, mest katekismus og salmevers, men de skulle dog lære at læse indenad og, når forældrene forlangte det, tillige at skrive og regne. Peter har nok lært dette, i al fald skriver han som voksen en smuk hånd. Hans far, den gamle Rasmus Hansen, har derimod næppe kunnet skrive andet end sit navn. Måske har han endog klaret sig med et bomærke. – Behandlingen i skolen skulle være human. Læreren måtte ikke »med Hug eller Slag medhandle Børnene, men skulle paa den lemfældigste Maade rette deres Fejl«. De lærde skolers hårde tugt er måske derfor undgået.

10 år gammel, mistede Peter, som nævnt, sin moder. Maren Jensdatter blev begravet på Lejrskov kirkegård den 9. marts 1727. Hvert

*) Den nuværende landsbyskole i Vraa er opført på fundamenterne af rytterskolen, hvis gamle dørtavle er indmuret over døren, nøjagtig hvor indgangen til den gamle skole var.

af børnene, såvel de 3 ældste som Peter og Abelone, arvede efter hende 5 rdl. 2 mk. Skifteprotokollen oplyser, at en mand ved navn Niels Nielsen af Ejstrup blev formynder for børnene af første ægteskab, men for Peter og Abelone blev faderen selv formynder. I ekstrakten er bemærket: »De 3 første Arvinger ere udbetalt. 4de og 5te Arvingers Arveparter staar endnu i Gaarden hos Faderen Rasmus Hansen, som nu boer i Agersbøll, og derfor er vederhæftig, saa herved er indtet at erindre til Ansvar.«

Mageskiftet fandt jo imidlertid først sted 1737 og i »Bereiningen over Colding Rytter Distrikts Consumptions-Familie og Folkeskat 1733« findes Rasmus Hansen derfor endnu opført som fæster af gården no. 2 af Vraa. I et samtidigt mandtal over Lejrskov og Jordrup sogne anføres, at der på gården er en stiftsøn. Det har vel været den første kones yngste søn af første ægteskab, Jens, der endnu er på gården, medens de to ældste nu er ude. Desuden anføres, at der er en pige og en karl. Forholdene synes at være blevet større. Men Peter er næppe hjemme mere. Det har formodentlig været omkring 1730, at han er løbet bort fra hjemmet. Han var da ca. 13 år. Det er ikke nogen overnaturlig præstation for en rask dreng i denne alder, hvis han er nået til Gram, cirka 3 danske mil ad landevejen. Da han fandt blomster i haven, har det været om sommeren, og det har jo også været bedst at foretage flugten i den lyse og varme tid, fremfor i kulde og mørke. Man må tro, at det har været utilfredshed med forholdene i hjemmet, der har drevet ham afsted, og dette går traditionen jo også ud på. Men hans stifmoder behøver dog ikke at have været ond, blot anderledes end hans egen mor. Måske var hun fra noget finere forhold. Herpå kunne i al fald tyde, at hun til gudmoder for sine børn har valgt damer fra egnens hovedstad, Kolding. Den ene gang birkedommer Ebbesøns hustru, den anden gang en »madame« Damgaard, en betegnelse, som præsten aldrig bruger om bønderkonerne. Peters yngste halvbroder, Hans Rasmussen, blev båret af skovrider Rimlings kone i Vraa.

Hvor længe Peter har opholdt sig på Gram, kan man ikke have nogen mening om. Han kan snart være sendt tilbage til sit hjem, men han kan også have fået husly der en tid og gået gartneren til hånd. Dette kan have været af betydning ved hans antagelse i lære ved den kgl. have til Koldinghus. Iøvrigt kan det være gennem hans stifmoders åbenbart ret gode forbindelser i Kolding, at han fik denne ansættelse. Noget taler for, at det var omkring april 1731. I al fald udstedte slotsgartneren Jochum Saltau den 20. marts 1731 lærebrev for en da ud-

lært lærling Jacob Christian Bruusgaard, der sandsynligvis derefter fra-trådte pladsen.

Koldinghus slotshave lå syd for staldgården og strakte sig helt ned til den nuværende Klostergade. Den var allerede da mere end 150 år gammel. På Resens atlas 1677 ses haven delt i 6 afsnit. Haverne havde engang været meget veldyrkede og afgivet grønsager til hofhusholdningen i København, syltede agurker, rødbeder og tørrede kirsebær, figen og druer, ja endog indsyltede roser. Men allerede ved et syn 1665 betegnes slotshaven som forfalden, og efterhånden som slottet ikke længere blev benyttet af kongen, gik driften tilbage. Vi har jo hørt, at Peter Rasmussen fandt, at der på hans tid »fast intet var at lære«. Det er vel derfor og fordi han ikke så nogen fremtid i at forblive ved Koldinghus, at Peter Rasmussen efter udstået læretid er søgt bort derfra. Og dog har tiden i Kolding sikkert betydet meget for ham. Omend Kolding dengang kun var en lille by, var den dog vidt forskellig fra det fattige bondesamfund ude i Vraa. I 1733 var stavnsbåndet jo desuden blevet indført, og bøndernes kår yderligere forringet. Ingen bondesøn over 14 år (senere over 9 år) måtte nu forlade sin stav. Peter Rasmussen var lykkeligt undgået dette ved sin ansættelse i Kolding. »Byens luft gjorde fri« hed det, og han har næppe måttet springe soldat. Ifølge Hornemanns nekrolog fortsatte Peter Rasmussen sin uddannelse i Odense. Til Odense slot, opført i 1720, hørte dengang foruden Kongens have betydelige køkkenhaver, der strakte sig langt ud over arealerne, hvor nu latinskolen og landsarkivet ligger. Det har dog ikke været muligt at finde spor af Peter Rasmussens eventuelle ophold i Odense. Men i 1743, 26 år gammel, er han nået til hovedstadsområdet. Dette kan ses af en anmeldelse, som hans søn, Frederik Ludvig Holbøll har skrevet i Dansk Litteratur-Tidende for 1829 nr. 12. Han anfører heri, at gartner P. Holbøll »fra Aaret 1743–1759 arbejdede som Svend paa Charlottenlund, Frederiksberg og Rosenborg under de bekiendte og duelige Gartnere Westerholt, Voigt og Bruhn« *) Charlottenlund slot, der altså må antages at have været Peter Rasmussens første opholdssted på Københavnsegnen, var dengang meget nyt, kun 10 år gammelt og havde ikke den nuværende kuppel. Indtil Strandvejsreguleringen og Skovriderkroens opførelse i 1937–38 eksisterede endnu den såkaldte »Enkedronningens

*) Disse tre slotsgartnere var alle i familie. Nicolai Voigt således i sit andet ægteskab svigersøn af Marcus Westerholt, og Fr. L. Bruhn vistnok nevø af denne. I al fald var Bruhns moder født Westerholt og formentlig en søster til slotsgartner Westerholt.

Køkkenhave«, der muligvis var rester af anlæg, Peter Rasmussen har arbejdet i. Frederiksberg slot var noget ældre, opført 1700–04, og havde dengang have i fransk eller hollandsk barok. Rosenborg var jo fra Christian IV's tid og havde også kunstklippet have. Peter Rasmussen er tidligst blevet ansat her 1749, formodentlig dog først noget senere. Slotsgartner Bruhn havde, foruden andre svende, også en mestersvend. Denne stilling havde Peter Rasmussen indtil 1760 *).

Opholdet ved Rosenborg fik iøvrigt særlig betydning for Peter Rasmussen eller Peter Holbøll, som han vel nu kaldte sig, derved at han her hos Frederik Ludvig Bruhn og Dorothea Christina Binder traf sin fremtidige kone Maria Elisabeth Buchholtz, der var deres plejedatter. Han har dog muligvis allerede set hende, da han var svend hos slotsgartner Voigt på Frederiksberg, hvor hun også er kommet.

Maria Elisabeth Buchholtz' oprindelse er vanskelig at efterspore, idet hun ikke er født i Danmark, men i daværende polsk Preussen. Dette fremgår af Vor Frelser sogns kirkebog, hvori hun som konfirmeret den 29. september 1745 findes opført således:

»Maria Elisabeth Buchholtz (Bruhns) aus polnisch Preussen gebürtig, und wird von herrn Gärtner Bruhn auferzogen.«

Den 25. oktober fik hun udstedt følgende bevis: »Zeigerin dieser Jungfrau Maria Elisabeth Buchholtz ist 1745 d. 29. September in unserer Erlösers Kirche confirmiert und darauf d. 7. Oktober zum heiligen Abendmahl gelassen worden.«

Sin fødselsdag har Maria Elisabeth selv oplyst, idet hun i sin efterladte tyske salmebog har skrevet:

»Ich Maria Elisabeth Buchholtzin bin geboren im Jahr Christ. Anno 1730 d. 10. Augusti.«

Herunder er skrevet:

»Habe Gott vor Augen und in Deinem Herten und halte Dich vor böse Gesellschaft so wüerst Dich der Herr, Dein Gott hüten. Sei getreu bis an Deim Ende so (werde) Dir Gross des Lebens Empfang.

Georgen Buchholtz, d. 22. Maj 1746.«

Herunder igen har Maria Elisabeth skrevet: »1746 d. 25. Julii ist mein halb bruder Martin gestorben.«

Hvem Maria Elisabeths forældre var, ved vi ikke. Men hendes halv-

*) Ved skattemandtallet 1762 betegner Bruhn sin bolig som »Den kgl. Gartnergaard ved Rosenborg«. Foruden den nævnte mestersvend havde han en anden svend, tre drenge, en jomfru, to piger, en gammel kone, en kusk og en gårdskarl. Med ham selv og hans kone ialt 13 personer, for hvilke han skulle svare skat.

broder Martin er formentlig identisk med en ifølge Vor Frelser sogns kirkebog den 24. juli 1746 begravet Tischlergeselle Hans Martin *). Herefter må Maria Elisabeths moder først have været gift med Hans Martins fader, der antagelig har tilhørt den tyske menighed på Christianshavn, og derefter med en mand ved navn Buchholtz, muligvis den nævnte Georg Buchholtz, med hvem hun er rejst til Preussen, hvor Maria Elisabeth er født. Halvbroderen er formentlig blevet efterladt på Christianshavn hos sin faders familie. Da Hans Martin er født 1707, er det iøvrigt mindre sandsynligt, at Maria Elisabeths moder har været hans rigtige moder. Snarere hans stiftmoder. Hvorledes det er gået til, at Maria Elisabeth, antagelig på et tidspunkt, da hendes moder var død, er blevet sendt til København, hvor hun er blevet anbragt hos slotsgartner Bruhn, har ikke kunnet oplyses, men anledningen hertil har vel været, at hendes fader har giftet sig påny. I det Bruhnske hjem, der dengang var gartnerboligen til Sophie Amalienborg, og antagelig har ligget i nuværende Bredgade eller på Toldbodvejen, indtog Maria Elisabeth en fuldkommen familiær stilling, hvilket bl. a. ses deraf, at hun i 1748, da slotsgartner Voigt fik døbt en søn, nævnes blandt fadderne sammen med sin plejemoder fru Bruhn.

Sandsynligheden taler for, at Maria Elisabeth Buchholtz's fødested er den lille by Schwiebus, mellem Frankfurt a. d. Oder og Posen i den østlige del af provinsen Brandenburg. Her havde hun i al fald flere slægtninge. Dette fremgår af det ældste privatbrev, der findes blandt de Holbøllske papirer. Brevet, der er dateret Schwiebus den 1. november 1786, er stilet til »Herrn Peter Holbøll auf Freudenlund« og brevskriveren, hvis navn er Mathias Wegener, er en fætter eller måske snarere en ung neveu af Maria Elisabeth. Han sender efter et åbenbart vellykket sommerophold hos de danske slægtninge en hjertelig tak og »Eine schöne Begrüssung von meiner Mutter, Brüder und Schwester, wie auch alle *Blutsverwandten* in hertzlicher Wünschung, Sie allesamt gesund und wohl zu leben«. Af brevet kan også ses, at Maria Elisabeth ikke har været helt lille, da hun sendtes til Danmark, idet de nævnte slægtninge åbenbart har kendt hende og endnu kunne huske hende. At hun har haft sin skolegang i Tyskland kan iøvrigt sluttes deraf, at hendes skriftsprog, som vi har set af salmebogen, var og, også længe efter hendes ægteskab med Peter Holbøll, vedblev at være tysk.

Maria Elisabeths plejefader, slotsgartner Frederik Ludvig Bruhn

*) En af datoerne må naturligvis være forkert, men de gamle kirkebøger er jo ofte nøjagtige.

var født 1699 på »Prinsens Gaard paa Nye Amager«, hvor hans fader Hans Heinrich Bruhn, født 1660 i Brandenbrug, da var urtegårdsmand. Det var en af de udflyttede Amagergårde, der lå på den nuværende Frederiksberg Runddel og var overtaget og ombygget af Frederik III. I begyndelsen af det nye århundrede opførtes Frederiksberg slot på toppen af Valby bakke. Ved anlæggelsen af den pragtfulde slotshave fungerede Frederik Ludvig Bruhns fader som gartner, og deltog i indførselen fra Holland af den store mængde træer og planter, der skulle bruges til haven. Ligeledes fik han opførelsen af de projekterede drivhuse og menageribygninger (til vilde dyr) i entreprise. Han steg højt i Frederik IV's gunst, blev gjort til hofgartner 1704 og optaget i hofrullen. Han døde 1772 som slotsforvalter på Frederiksberg og blev bisat i St. Petri Kirkes kapel. Hans kone Lucia døde 1746. Hun blev ligeledes hensat i kapellet, og det var så fint, at der blev indhentet kgl. tilladelse til, at begravelsen måtte ske om aftenen med lygter *). – Frederik Ludvig Bruhn, der begyndte med at studere og i 1720 blev indskrevet på universitetet til examen artium, kom som ung til udlandet, og var 1723–24 gartnersvend på slottet Bruck a. d. Leitha (Nedre Østrig). I 1729 blev han gartner ved Amalienborg have, og i 1749, da denne blev nedlagt, slotsgartner ved Rosenborg, hvor han året efter tillige overtog driften af orangerihusene. Han døde på Rosenborg den 7. december 1776 efter 27 års virke ved denne af datidens københavnere så yndede lysthave. I stillingen oppebar han den for den tid ret betydelige løn af 1000 Rd. årligt. Han var derfor ganske velstillet, men påtog sig mange forpligtelser. Blandt andre ydede han sin langt ringere stillede broder, slotsgartner Chr. Bruhn, Skanderborg, og dennes unge sønner megen hjælp. En af disse, Carl Fr. Bruhn, kom i huset hos ham 1758. Maria Elisabeth, der da var 27–28 år, fik derved en lille plejebroder på 13 år. Også Bruhns svende fik penge med, når de drog til Tyskland eller Holland på videre uddannelse, og man ser dem skrive og takke deres hjælpsomme »Herrn Patron«. 1768 rejste også Carl Friedrich til udlandet. Han nåede til Cassel, hvor der var skaffet ham ansættelse som gartnersvend. Men siden hørtes ikke fra ham. Han var et uroligt gemyt, der voldte sine forældre og sin farbroder adskillige sorger.

Maria Elisabeths plejemoder Dorothea Christina Bruhn var datter af major af infanteriet Melchior Heinrich Binder, død på Christians-

*) På H. H. Bruhns tid fandtes ingen egentlig slotsforvalterbolig på Frederiksberg. Han ejede derimod en gård i Allégade (eller Holløndergaden, som den vel dengang kaldtes), omtrent overfor det nuværende etablissement »Lorry«. Denne gård solgte Lucia Bruhn i 1731 for 2000 Rd.

havn i 1741, 76 år gammel, og dennes hustru Ellen Kirstine Binder f. Hillert, der døde 1742. De efterlod Bruhns en ejendom på hjørnet af St. Annægade og Dronningensgade, hvori familien Hillert havde drevet farveri. Den blev solgt 1761 for 1700 Rd. Dorothea Bruhn døde den 20. november 1780, 65 år gammel. Sine sidste leveår boede hun hos Maria Elisabeth og Peter Holbøll, der sørgede for hendes begravelse.

Bruhns blev gift 1730. Da de ikke fik børn, oprettede de 1743 et gensidigt testamente, hvorefter arven efter den længstlevende skulle tilfalde begges arvinger efter loven. Af skiftet, der først sluttedes i 1783, ses, at Maria Elisabeth ikke tog arv efter nogen af sine plejeforældre, hvoraf følger, at hun ikke var beslægtet med nogen af disse i arveberettiget klasse. Derfor kan hun godt i fjernere forbindelse have været af familien, hvad hun også under bobehandlingen synes at have givet udtryk for.

Maria Elisabeth og Peter Holbøll blev gift den 1. juli 1762. De havde stuebryllup, der antagelig har stået i gartnergården ved Rosenborg. Vielsen blev foretaget af pastor Rohn ved St. Petri kirke og er sikkert foregået på tysk. Det ansås dengang for fint, men var jo iøvrigt ikke urimeligt i dette tilfælde. Forloverne var slotsgartner Bruhn og justitsråd Chr. Fædder. Sidstnævnte, der da var et halvt hundrede år gammel, var en temmelig eventyrlig skikkelse. Startet som lakaj og hofskriver var han ved A. G. Moltkes protektion blevet viceborgmester og teaterdirektør. Et eksempel på lakajismen. Han blev til sidst gjort til politimester og gjorde sig temmelig forhadet. Hvorfra Holbøll har kendt denne mand er uopklaret, men da Fædder senere blev lavværge for fru Bruhn, har han rimeligvis hørt til den Bruhnske kreds og har påtaget sig forloverskabet, da Holbøll ingen slægtinge havde i København.

To år før, i året 1760, havde Peter Holbøll opnået sin første selvstændige stilling som gartner og slotsforvalter på Frydenlund. Den i indledningen nævnte overleveringsforretning blev afholdt i anledning af, at Frederik V dette år skænkede sin søn, kronprins Christian, Frydenlund. Kronprinsen, den senere Christian VII, var da kun 11 år gammel, men havde sin egen hofstat, og det har formentlig været kronprinsens strenge hofmester, geheimeråden Ditlev Reventlow, der har antaget Peter Holbøll. Herom findes iøvrigt et lille brev fra en hofmand, Henr. Schleth, til slotsgartner Bruhn, hvorefter Bruhn ifølge Reventlows ordre snarest muligt skal sende sin »ersten Geselle, Monsieur Hulby« ud til Fredensborg. Det tilføjes, at Bruhn utvivlsomt kender

årsagen til rejsen, og vil kunne gratulere svenden »zum Cronprinzlichen Gärtner auf Freudenlund«.

Om Frydenlund på denne tid haves mange oplysninger. De kan f. eks. læses i Eiler Nystrøms smukke værk: »Fra Nordsjællands Øresundskyst« og i de af dr. phil. Albert Fabritius i 1950 udgivne historiske efterretninger om Frydenlund ved geheimearkivar C. F. Wegener. Her skal til forståelse af Peter Holbølls gerning og de forhold, han levede i, kun berettes kort om det lille lystslot og dets forholdsvis store og kostbare haveanlæg.

Slottet var opført af Frederik IV i slutningen af 1720'erne. Det var ret ejendommeligt, idet det var opført i figur af en ligesidet ottekant, i hvis midte der fandtes en større salon, uden om hvilken der grupperede sig 8 små gemakker af lige størrelse, men alle skæve, idet alle skillerummene gik til ottekantens centrum. I øverste stokværk var en mindre sal med henrivende udsigt både udover Øresund og ind over skovene, men denne var om sommeren ulidelig varm, da den havde vinduer til alle sider. Slottet var næppe anvendeligt til helårsbeboelse og havde i mange år heller ikke været regelmæssigt beboet om sommeren. Hoffet havde nærmest kun benyttet det som udflugtssted. Kronprins Christian synes også kun nu og da at være kommet derud. I geheimeråd B. W. Luxdorps bekendte dagbøger findes angivet, at kronprinsen spiste på Frydenlund den 21. marts 1761. Det har muligvis været kronprinsens første besøg på slottet, efter at dette var blevet hans ejendom. Det var da nyistandsat. I sommeren 1764 spiste Luxdorph og Conseillet flere gange hos Reventlow på Frydenlund. Overhofmesteren, som han nu var blevet, synes således at have ført hus på slottet i al fald denne sommer. Han regerede iøvrigt, som han ville, med kronprinsens ejendom. I »Reverdils Erindringer« anføres, at Reventlow gerne talte om *sine* meloner og *sine* ferskener.

En større seværdighed end slottet var dog slotsparken og navnlig haverne. Disse var naturligvis også i den dengang alt beherskende franske stil med formklippede træer og buske, med kunstfærdige blomsterparterrer, labyrinter og springvand og med mange skulpturer i hyrdetidens smag. Lysthaven var delt i flere afsnit eller kvarterer, som det kaldtes, og blomsterbedene var arrangeret i fyrsternes navnetræk. Anlæggene betegnedes som et vidunder af havekunst, og har sikkert været meget besværlige og kostbare at holde. Foruden lysthaverne, der lå mod syd, fandtes mod nord urte- og frugthaver, der havde »overflødige Forraad af de bedste og lækreste Frugter«. Deres

avling bidrog i væsentlig grad til hofhusholdningen, og en køkkenkarl måtte om sommeren hver anden dag ride til København, eller hvor hoffet nu opholdt sig, med frugt og friske grønsager.

Efter tronskiftet indsendte Peter Holbøll ansøgning om fornyet bestalling. Ansøgningen til den enevældige konge lyder i sin uhyre højtidelige stil således:

»Stormægtige Allernaadigste Arve Herre og Konge.

Da alle i Deres Majt's Tjeneste staaende allernaadigst er anbefalet at søge Deres Majt's allernaadigste Bestalling understaar jeg mig og allerunderdanigst at anholde om Deres Majt's allernaadigste Bestalling paa den mig hidentil allernaadigst betroede Tjeneste, Kongelig Gartner og Slotsforvalter ved Deres Majt's Slot Frydenlund. Jeg er saa meget mere forvisset om Deres Majt's Naade, eftersom jeg allerede i saadan Qualité har underdanigst aflagt Troskabsed.

Jeg lever med allerunderdanigst Soumission.

Deres Kongelige Majt's, min allernaadigste Arve Herre og Konges Allerunderdanigste Tjener

Peter Holbøll.«

Kort efter sin formæling i 1767 skænkede Christian VII Frydenlund til sin gemalinde Caroline Mathilde. Nogen imponerende gave har det lille lystslot ikke været for dronningen, der var vant til at færdes i de mægtige engelske paladser. C. F. Wegener skriver da også, at der ikke findes mange vidnesbyrd om Caroline Mathildes benyttelse af Frydenlund. Hoffet tilbragte som oftest sommeren på Hirschholm slot. Eiler Nystrøm fortæller dog, at dronningen jævnligt gjorde udflugter til Frydenlund, som hun fik stor forkærlighed for. Også Reverdil anfører, at hoffets måltider ofte indtoges på et eller andet lystslot i nærheden eller længere borte. Dette har blandt andet været på Frydenlund og Sophienberg. For at lette forbindelsen mellem Hørsholm og Frydenlund anlagdes en jagtvej, den såkaldte Mathildevej, nedover den sumpede Maglemose. På køreturene sad Struensee som regel i kongeparrets vogn, og Peter Holbøll må have set dette og den almægtige kabinetsminister mange gange. Der har da udfoldet sig et farverigt sommerliv med alskens forlystelser på »Freudenlund«, der således rigtigt kom til at svare til sit navn.

Efter at Caroline Mathilde i 1767 havde fået overdraget Frydenlund, gik overbestyrelsen af slottet over til dronningens overhofmester grev

Christian Frederik Holstein til Ledreborg. Geheimearkivar Wegener skriver, at den lokale bestyrelse af slottet derimod blev betroet en kaptajn Cneiff, men dette er ikke ganske rigtigt, idet kaptajn Cneiff først kom til Frydenlund i slutningen af 1770. Cneiff var tysker eller måske fra Holsten. Hans sprog var plattysk, og han kaldte sig »Castellan«, som han også blev tituleret. Nogle af hans skrivelser er dateret »Pal-laiset«, og han boede vel altså i den lille slotsbygning. I 1771–72, indtil han blev afskediget i september 1772, regerede han ivrigt på Frydenlund og forestod også driften af jorderne. Han var muligvis dygtig, men birketingets protokoller vidner om, at han var storagtig og lagde sig ud med bønderne *). Til vejarbejderne forlangte han »commandier-tes Mannschaft«, som han kunne byde, hvad han ville. Han var dog ikke enerådende, men måtte aflægge regnskab til Struensee over Dronningens indtægter og udgifter. I disse år var Holbøll vel kun gartner. Men nogen påfaldende tilsidesættelse var dette ikke, da stillingerne før havde været delt. I Reventlows tid var jorderne desuden bortforpagtet, og iøvrigt bestemte denne vel selv det meste. Alligevel har forholdet næppe været behageligt. Men efter at Frydenlund, ved det kongelige ægteskabs opløsning, påny blev kongens partikulære ejendom, blev landbrugsjorderne og besætningen solgt, og på rentekammerets forestilling af 28. august 1772 blev kaptajn Cneiff, en husholderske, en malkepige, en foged og en fogedknægt afskediget. Rentekammeret ville ikke gøre indstilling om, hvorvidt Cneiff skulle have pension, men gjorde opmærksom på, at Castellanen kun havde gjort tjeneste i »omtrent 2 år«. Han fik i stedet for et halvt års gage eller 200 Rd. – Da kaptajn Cneiff ikke findes anført i oberstløjtnant Hirsch' fortegnelse over danske og norske officerer har han næppe været ansat i hæren. Det er sikkert Struensee, der har anbragt denne sin landsmand på Frydenlund. Ved fratrædelsen afleverede kaptajn Cneiff alle dokumenter vedrørende sin administration af Frydenlund til slotsforvalter Holbøll, der derefter havde den lokale bestyrelse under rentekammerets overtilsyn.

I 1763, den 14. april, havde Holbølls fået deres første barn, en datter, der ved dåben havde fået navnene *Sophie* Frederikke Christiane

*) Det er næppe tilfældigt, at kaptajn Cneiff en mørk augustaften, da han red hjem fra København, på Strandvejen mellem Taarbæk og Springforbi blev overfaldet af en del ukendte mandspersoner, der »med store Stokke antastede ham paa morderisk Vis«. Skønt samtlige bønder i Holte og Trørød med deres tyender blev indkaldt til forhør hos birke-dommeren, var der ingen der kendte det mindste til denne begivenhed, der vist iøvrigt var et led i, eller i hvert fald fandt sted samme aften som et slagsmål på Vedbæk kro mellem to hold tømmervende, hvoraf Cneiff havde afskediget det ene.

Holbøll. I 1765, den 14. oktober fulgte en søn, den forannævnte Frederik *Ludvig* Holbøll. De var begge blevet døbt i Søllerød kirke. I et generalmandtal, udfærdiget eller afsluttet 1764 i anledning af de ved forordningen af 23. september 1762 påbudte ekstraskatter, er som bosiddende på Frydenlund kun opført et antal af 2 personer med 4 tjenestefolk og 1 barn. Dette har sikkert været slotsforvalterfamilien. Af tjenestefolkene har de to nok været den materialkusk, til hvis aflønning Holbøll oppebar 13 Rd. kvartaliter, og en læredreng, der fik 5 Rd. kvartaliter. Holbølls egen løn var 80 Rd. kvartaliter eller 320 Rd. om året. — I en indberetning fra 1772 anføres, at Holbøll havde 2 køer og havde ret til 8 skovlæs tørv. Man må vistnok tænke sig, at familien på denne tid har ført en ren landhusholdning *). Iøvrigt vides ikke meget om familien på dette tidlige tidspunkt. 1776 flyttede Dorothea Bruhn til Frydenlund, hvor hun til sin død boede hos slotsforvalterens med sin jomfru, Johanne Schwitzer, og sin pige, Kirsten Jeptasdatter, der begge var hos Bruhns allerede 1762. Fru Bruhn var veninde med Christiane Eigtved, den bekendte hofbygmester Nicolai Eigtveds enke, der en del år boede på Langeland, men siden flyttede til Helsingør, hvor hendes broder konferensraad Walther var toldkammerer. Fru Eigtved har sendt fru Bruhn en række breve, hvori Holbøll ofte omtales. Det er tit ham, der må besvare brevene, da fru Bruhn var plaget af gigt. Nu og da blev Holbølls inviteret til Helsingør, og konferensraaden rådførte sig da med Holbøll om sin have.

Fra årene 1775–80 nævnes Holbøll og hans kone flere gange i Luxdorphs dagbøger. Den 27. august 1775 var Luxdorph i Søllerød kirke, hvor sognepræsten, hr. Blicher, prædikede. Mad. Blicher holdt sin kirkegang. Mad. Drewitz (Drewsen) Holbøll og degnekonen fulgte, og ofrede. Nystrøm går ud fra, at det er slotsforvalteren, der er med, men det er utvivlsomt madam Holbøll, der følger. Ved sin kirkegang, d. v. s. hendes første højtidelige indførelse i kirken efter at madam Blicher som barselskone i længere tid ikke havde måttet vise sig offentligt, skulle hun nemlig i henhold til de gamle rescripter følges af et antal agtværdige kvinder. I juni 1777 er Holbøll blandt fadderne til præstens barn og igen i juni 1780 til hr. Blichers hjemmedøbte datter Johanne Marie. Det første barn blev båret af geheimerådinde Luxdorph. Ved den anden lejlighed var historikeren P. F. Suhm tilstede. Holbøll har

*) Det fremgår af et pro memoria 1771, at de til Frydenlund (formentlig til vejarbejder) udkommanderede soldater fik for lille brødration og havde store vanskeligheder ved at købe extra brød i omegnen. Gartnerfamilien har sikkert selv måttet bage, kærne og slagte.

således været i fint selskab. Pastor Blicher må han have stået særlig nær, når han var fadder til to af dennes børn. Præsten og hans kone var meget yngre end Holbølls, men de synes at være kommet jævnligt sammen. Når Holbølls blev inviteret »til Suppe« i præstegården, blev også børnene og fru Bruhn med sin jomfru inviteret med. Om fru Blicher, der var datter af konrektor Thestrup ved Aalborg lærde skole, fortæller rektor Tauber, at hun var meget smuk, og at Blicher, da han så hende »gik fra Forstanden og ikke kom sig, førend han fik Løfte paa hende som sin Ægtemage«. Men Blicher døde tidligt. Kun 43 år gammel efterlod han sin kone med 8 børn.

I 1782, da han var 65 år gammel, søgte Holbøll forflyttelse til slotsgartnerembedet ved Rosenborg. Samtidig søgte han at sikre sin søn stillingen på Frydenlund. Han gjorde dette ved den alt nævnte embedsansøgning, der har følgende ordlyd:

»Til Kongen

Det er nu 22 Aar siden Deres Majt. havde den Naade for mig, at jeg blev kaldet til Gartner og Slotsforvalter ved Frydenlund. Det er Deres Majestæt bekendt, at Haven da aldeles blev demoleret, men er i bemeldte Tid ved mere Jordtillæg, sammes Kultivering, Frugtræers Antrækning, som her voxer naturligt, nu af den Beskaffenhed, at den kan passere om ei for den største dog som en af de frugtrigeste i Landet. Skade at her ei er Lejlighed til at have behøvende Rekvisiter til Driveri, da jeg bedre kunde efterkomme min allerunderdanigste Pligt med Frugt Leverance.

Jeg har en Søn, som har lært sin Profession og efter min Formodning bliver bedre Gartner end jeg. Jeg finder hos ham Flid og Lyst til Gartneriet, hans Midler er bedre end mine. Min Fader var Bonde, visselig ei af de rige. Jeg lærte ved Koldinghus, som den Tid fast intet var at lære. Jeg havde intet at reise udenlands med, har dog ved Forsynet og egen Praxis bragt det saa vidt, at jeg ei vil give mine Kolleger noget efter.

Min allerunderdanigste Begæring er da Deres Majestæt vilde fremdeles have Naade for mig og min Søn, at jeg allernaadigst maatte faa Forsikring om Rosenborg Gartnertjeneste, som efter al menneskelig Formodning med første bliver vacant, og at min Søn successive maatte blive mig adjungeret ved Frydenlund. Lever i allerunderdanigst Haab om sligt at erholde.

Frydenlund, den 16. Septbr. 1782.

Peter Holbøll.«

Ansøgningen blev bevilget allerede den 19. september 1782. Den 28. oktober 1782 døde slotsgartneren ved Rosenborg. Men den 24. december 1782 indgav Holbøll følgende nye ansøgning til kongen *):

»Jeg finder Aarsag allerunderdanigst at være meget undselig at fremkomme med slig Ansøgning, da Deres Majestæt saa kort tilforn har bevist mig og min Søn saa høj Kongelig Naade, hvilket af os allerunderdanigst villig blev modtaget. Men jeg var da af den Tanke, at Sal. Dørschel kunde overleve mig, da han var nogle Aar yngre, tillige at min Søn profiterede af den Højkongelige Naade og havde Deres Majestæts Forsikring paa Levebrød efter min Død, agtet tillige at lade ham rejse udenlands for at se, hvordan Gartneriet blev trakteret paa andre Steder.

Men da Skæbnen ved Sal. Dørschels Død har forandret denne Hensigt, og min Alder nu er over 65 Aar, følgelig for høj til at gøre længe eller retskaffen Tjeneste ved Rosenborg. Min Søn er og vel ung til alene at forestaa Frydenlund, hvilket er lige saa stort Begreb som Rosenborg, og tillige fattes behøvende Rekvisitter, saa der udfordres mere Flid og Vindskibelighed, om noget Retskaffent skal til Veje bringes. Af anførte Grunde befrygter jeg, Deres Majestæts Tjeneste maatte lide Tab paa begge Steder.

Min allerunderdanigste Begæring er da, min Søn maatte forblive hos mig enten paa Rosenborg eller Frydenlund og mig succedere, paa hvilket Sted Deres Majestæt allernaadigst befaler.

Frydenlund, den 24. december 1782.

Peter Holbøll.«

Også denne ansøgning blev bevilget, idet det blev bestemt, at Holbøll skulle forblive på Frydenlund, og at hans søn skulle være hans efterfølger **).

Det synes iøvrigt som det mere har ligget Holbøll på sinde at sikre sin søn et godt gartnerembede end selv at blive forflyttet. I 1782 var Ludvig Holbøll imidlertid kun 17 år gammel, og selv om han på dette tidspunkt havde udstået en 3-årig læretid hos slotsgartneren på Sophien-

*) Af det i rigsarkivet beroende brev af 23. dec. 1782 fra Holbøll til rentekammeret kan ses, at kammeret den 10. december havde forlangt denne ansøgning indsendt eller rykket Holbøll for denne. Ifølge rentekammerets forestilling af 4. januar 1783 om embedsbesættelsen havde Holbøll straks efter Dørschels død overfor kammeret ytret ønske om at forblive på Frydenlund.

**) Gartnerembedet ved Rosenborg fik Carl Emilius Døllner, en søn af slotsgartner H. A. Døllner ved Charlottenlund slot og svigersøn af afdøde slotsgartner Dørschel. Man havde valgt mellem Dørschels søn Henrik Anton Peter Dørschel, der var mestersvend ved Rosenborg slotshave, og dennes svoger Carl Emilius Døllner, der som den ældste blev foretrukket.

berg, er det forståeligt om Holbøll eller rentekammeret har fundet Ludvig Holbøll lovlig ung til allerede på dette tidspunkt at blive udnævnt til gartner og slotsforvalter på Frydenlund *).

Peter Holbøll levede og virkede endnu i 51½ år på Frydenlund. Lige til sine gamle dage var han en meget flittig og pligtro slotsgartner. Professor Hornemann bekræfter dette i sin oftnævnte nekrolog, hvori det hedder, at Holbølls embedspligter havde været for mange og ham for vigtige til at han selv kunne få tid til at undervise sin søn.

I 1784 modtog Holbøll en medaille for udvist flid og vindskibelighed. Den fulgte med sålydende Pro Memoria:

»Da Hans Majt. Kongen med allernaadigst Velbehag haver erfaret den Fliid og Vindskibelighed, som Hr. Slotsforvalter Holbøll stedse anvender i at tilvejebringe de tidligste og bedste Frugter, og at De især i denne Sommer ei alene haver leveret de første, men endog de fleste Pfirskener: Saa haver Hans Majt. befalet mig at tilsende Dem vedlagte Medaille som et Kendetegn paa Allershøyst Sammes Naade og til en Opmuntring for Deres anvendte Fliid.

Det er mig en sand Fornøjelse at kunne tilmelde Dem dette, og at Deres Fortienester ere komne i allernaadigst Betragtning.

Frederiksberg, den 28. Juli 1784.

C. F. Numsen«.

Peter Holbøll døde den 3. august 1788 ca. 70 år gammel. Han blev begravet på Søllerød kirkegård den 8. august, men gravstedet findes ikke mere. Luxdorff, der selv døde kun en ugestid efter, fik endnu slotsgartnerens død noteret. »Den gamle Holbølle døde i Nat«, skriver han. »Ætat 69«. – Også i Adresseavisen er dødsfaldet meddelt, men ikke særskilt averteret.

Holbøll har næppe efterladt sig noget, og hans enke kom derfor til at sidde i meget små kår. Hun søgte kort efter Holbølls død en understøttelse, men denne, der kun kom til at udgøre 40 Rdl. årlig, blev først bevilget i 1792. I 1793, da det var blevet bekendt, at Frydenlund skulle sælges, og familien derfor måtte regne med at flytte, søgte hun om forhøjelse af understøttelsen. Ansøgningen fortæller lidt om forholdene. I uddraget på venstre side er skrevet: »Frydenlund, den

*) Sagen er iøvrigt et eksempel på, at man på dette, som på andre områder, var vendt tilbage til forholdene før Struensee-styret, hvorunder ekspektancer på embeder blev helt afskaffet.

21. August 1793. Afgangne Slotsforvalter Holbølls Enkes Ansøgning om Tillæg til Pensionen formedelst Frydenlunds Salg.«

Selve ansøgningen lyder således:

»Overbevist om at Deres Majestæt aldrig har tilladt, at Enken efter en Mand, der ved sin troe Embedsførelse erhvervede sig Allernaadigst Bifald, maatte savne det nødvendige til Livets Ophold og med Betlerstaven i Haande gaae de faa Aar imøde, som Alderdom og Sorrig endnu levned fra et møjsommeligt Liv, vover jeg at anraabe Deres Majestæts Naade med det faste Haab, at denne Bøn fra Gravsens Bredde ikke forkastes af Landets Fader.

Fra min salig Mands Død 1788 indtil Aaret 1792 nød jeg ikke den ringeste Understøttelse af Deres Majestæts Kasse, saa at jeg allerede dengang uden min Søns Hjælp vilde have været en Genstand for Medlidenhed. I Aaret 1792 tillagde Deres Majestæt Naadigst mig 40 Rdl. aarlig, hvilke tilligemed de Fordele, som Opholdet paa Landet tilsteder, og min Søns fortsatte Understøttelse aarsagede, at jeg, som var vant til Tarvelighed, med inderlig Taksigelse velsignede Dem, der bevarede min Alderdom fra Trang, men Frydenlunds Salg nedslug atter mine glade Udsigter og udbredte igentagen Kummer over mit Livs Aften.

Da min Søn derved sættes ud af Stand til fremdeles at kunne understøtte mig, og da de Fordele bortfalder, som Opholdet paa Landet føre med sig, ja, jeg vil endog i Fald min Søn kommer til at gøre en udenlands Rejse, uden Deres Majestæts Understøttelse være husvild og saaledes savne Alt.

Landets Fader bærer Omsorg for den Ulykkelige, det er for hans Fødder jeg nedlægger min Sorrig, og jeg føler allerede Husvalelse ved den Tanke, at Velgerning er Kongens Glæde.

Underdanigst

M. E. Buchholtz.

Enke efter afgangne Slotsforvalter Holbøll.«

Ansøgningen er skrevet egenhændig, men er vel delvis forfattet af sønnen. Da han kort efter giftede sig, har dette været en yderligere tilskyndelse for ham til at få sin moder forsørget. Ansøgningen blev anbefalet af rentekammeret, men blev ikke bevilget. Den blev afgivet til postvæsenets pensionskasse. Andre pensionskasser fandtes dengang ikke. Men direktionen for denne mente, at kassen på denne tid havde rigeligt store byrder, og det kunne vel heller ikke ventes, at den bevilgede pension allerede efter et års forløb ville blive forhøjet.

Imidlertid fik Ludvigs moder og hans søster Sophie lov at bo på Frydenlund et års tid endnu. Dette blev ligefrem betinget i auktionsvilkårene vedrørende salget af Frydenlund. Først da sønnen i efteråret 1794 vendte tilbage fra udlandet, flyttede de til København. Her levede madam Holbøll endnu i mange år. Efter 1801 har hun vistnok boet hos sin søn. Hun døde først i 1813, den 30. april, 83 år gammel. Ifølge kirkebogen døde hun af brystsyge. – Skifterettens forseglingsprotokol nr. 2 for 1813 har følgende korte protokollat: »Anno 1813, 30. April indfandt Skiftekommissionen sig ved Fuldmægtig Thulstrup med Betjenten Hartvig i Huset Nr. 272 i Nyehavn for at foretage Skifte efter Maria Elisabeth, Enke efter Slotsforvalter paa Frydenlund Peter Rasmussen Holbøll, som her i Dag er død. Herved tilstede den afdødes Søn Gartner ved Botanisk Have Frederik Ludvig, som tillige med hans Søster Sophie Christiane Friderique ere den Afdødes eneste Arvinger. Han tilkendegav iøvrigt, at hans Moder intet efterlader uden nogle ubetydelige Gangklæder, da hun hos ham har haft sit Ophold, samt at han besørger Begravelsen. Og da saaledes intet var at bortsælge, blev denne Forretning sluttet.« Begravelsen skete på Assistens kirkegårdens St. Petri afdeling, hvor der allerede 1801 havde måttet indkøbes et gravsted til hendes svigerdatter Juliane Holbøll. Den gamle enke blev således ikke jordet sammesteds som sin mand, men det har vel været for omstændeligt og kostbart at føre hendes lig ud til den fjerne Søllerød kirkegård, hvor slotsgartneren var begravet for 25 år siden.

Der eksisterer ingen portrætter af Peter Holbøll og Maria Elisabeth Buchholtz, der næppe har haft råd til at lade sig male. Daguerréotypiet kendtes jo endnu ikke på den tid. Det havde ellers været interessant at vide, hvorledes disse de første bærere af slægtsnavnet så ud. Man kunne også ønske at vide mere om dem, men kilderne er sparsomme, og de har ikke efterladt sig private breve. – I Søllerød sogns kirkebog nævnes Mad. Holbøll ofte som fadder til omegnens børn, og der kan ikke være tvivl om, at slotsforvalteren og hans kone har været meget ansete i sognet *).

Sikkert er det, at Peter Holbøll har været i besiddelse af mere end almindelige evner og fremdrift, og at det er derved, at han har kunnet udskille sig fra den dengang underkuede bondestand og grundlægge en slægt på et højere niveau, end bønderne i mange år skulle nå.

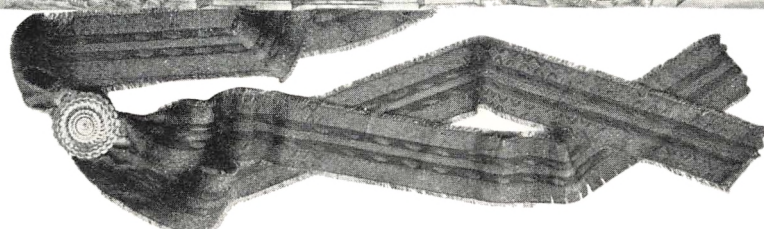
*) Ved en enkelt lejlighed stod madam Holbøll fadder sammen med krokonen i Rungsted, Johannes Ewalds værtinde. Måske har Holbøll selv kendt den store, syge digter.

Kapitel II

FREDERIK LUDVIG HOLBØLL OG JULIANE FREDERIQUE KOMPFFE

Frederik Ludvig Holbøll fødtes på Frydenlund den 14de oktober 1765. Vi kender denne dato ganske nøjagtig fra hans moder, Maria Elisabeth Buchholtz' salmebog, hvori hun endog har anført, at han fødtes en mandag »umb 3 uhr nachmittag«. Han blev døbt i Søllerød kirke den 18. december 1765, og er utvivlsomt opkaldt efter moderens plejefader, slotsgartner Frederik Ludvig Bruhn. Efter salmebogen var hans faddere »fru Echtved og hendes frøken datter, justitsraad Lemvigh, hr. Drewsen og hr. West«. Der kan næppe være tvivl om, at justitsråd Lemvigh var den daværende amtsforvalter i Københavns amt, Frederik Ludvig Lemvigh, med hvem slotsforvalter Holbøll må have haft en del at gøre, og som iøvrigt en tid ejede Nærumgaard. Hr. West, muligvis lysestøber Jens West, ejede Bakkegaarden, der lå ved den såkaldte Frydenlunds Hestehave. Hr. Drewsen har sandsynligvis været papirmøller Johan Drewsens ældste søn Christian Drewsen, skønt denne da kun var 20 år gammel. Fru »Echtved« var naturligvis fru Eigtved, og hendes »datter« antagelig Anna Margrethe Eigtved, som Maria Elisabeth blev konfirmeret sammen med i 1745, altså dennes barndomsveninde, der iøvrigt ikke var datter af fru Eigtved, men broderdatter af hofbygmesteren. – Nogen slægting stod ikke fadder til drengen, men egentlige slægtinge var der jo ikke. I al fald ikke på disse kanter af landet. Derimod stod slotsgartner Bruhn og hans kone fadder til Sophie Holbøll ved dennes dåb i 1763, hvor iøvrigt slotsgartner Døllner, Charlottenlund, og jomfru Charlotte Drewsen var faddere *).

*) Et lille brev i det Bruhnske dødsbo viser, at Peter Holbøll dristede sig til at anmode kronprinsen om at stå fadder til hans datter. Den da 14-årige kronprins var imidlertid endnu



FREDERIK LUDVIG HOLBØLLS LÆREBREV

Ludvig og Sophie Holbøll har antagelig fået deres første undervisning i almueskolen i Trørød. Det var jo almindeligt at holde huslærer på landet, men dette har slotsforvalter Holbøll næppe haft råd til. Professor Hornemann skriver da også, at faderens stilling ikke tillod ham at anvende noget betydeligt på børnenes undervisning. Til Trørød har de imidlertid ikke haft langt at gå, men almueskolen kunne ikke bi-bringe den lærelystne og opvakte Ludvig, hvad han ønskede. Han skaffede sig derfor på anden måde yderligere kundskaber, særlig i sprog. Hertil fik han lejlighed derved, at der i den til Frydenlund udkommanderede vagtstyrke var adskillige af fremmed nationalitet. Blandt disse var der en franskmænd, der i sin ungdom havde studeret og som gav Ludvig undervisning i fransk, hvorved han endog fik nogen øvelse i at tale sproget. Efter hans egne optegnelser, gengivet i Hornemanns nekrolog, betalte drengen herfor sin læremester 2 sk. i timen og undertiden et stykke smørrebrød. Tysk lærte Ludvig af sin moder, hvorimod han først i en senere alder fik undervisning i engelsk. Til at begynde med lærte han lidt engelsk af en skibbruden engelsk matros, der en vinter opholdt sig i Vedbæk. Men senere fik han nærmere, og iøvrigt gratis, undervisning i engelsk af præsten i Søllerød, der nu var professor teologiæ P. D. Bast. Da professor Bast først kom til Søllerød i 1787, efter pastor Blichers død, har Ludvig Holbøll først modtaget denne undervisning, da han var 22 år gammel.

I foråret 1779 blev Ludvig og Sophie konfirmeret. Det kan af Søllerød kirkebog ses, at Ludvig, der da var 14 år, var en af de yngste på holdet. De fleste var 15–16 år, nogle endog 18 år gamle.

Efter konfirmationen kom Ludvig i lære hos slotsgartner Krause på Sophienberg slot ved Rungsted, der også tilhørte Kronen. Her lærte han i 3 år, hvorefter han fortsatte sin uddannelse som svend hos sin fader. Ved læretidens udløb i 1782 fik han af slotsgartner Krause udstedt et reglementeret lærebrev. Morsomt nok er dette endnu gemt. Det er affattet på gammeldags, knudret tysk, men lyder i oversættelse omtrent således:

»Jeg Johan Georg Christian Krause, Lystgartner og Slotsforvalter hos Arveprinds Frederik til Danmark og Norge, De Venders og Gothers o. s. v. bekendtgør herved for Enhver, af hvad Condition, Værdighed

ikke konfirmeret, og kunne vel allerede af denne grund ikke være fadder. Resultatet blev, at grev Reventlow anmodede slotsgartner Bruhn om at være kronprinsens stedfortræder. Han blev også fadder, men om det var som kronprinsens stedfortræder eller som morfader, kan ikke ses.

og Stand han maatte være, vedrørende Foreviseren af dette, den Ære- og kunstelskende Frederik Ludvig Holbøll, født i Danmark, Søn af Hr. Peter Holbøll, kongelig Gartner og Slotsforvalter paa det kongelige Lystslot Frydenlund.

Hos mig, i den mig allernaadigst betroede kongelige Have har han lært den prisværdige Gartnerkunst i 3 Aar, nemlig fra 4. juni 1779 til samme Dato 1782, og har i denne Tid været ærlig, tro og flittig, som det anstaar sig en ærekær Læredreng. Efter at det er bestemt, at han skal søge sin Lykke videre ude, og har anmodet mig om Tildeling af et retskaffent Lære Brev eller troværdigt Testimonium til Hjælp ved bedre Fremskriden, har jeg ingen Betænkning haft ved at forsyne ham med dette. Med det Formaal at alle, for hvem dette Lære Brev maatte blive forevist, men især de, der retmæssig er knyttet til den prisværdige Gartner-Kunst, ikke blot vil fæste Lid til denne min respektive skyldige og tjenstlige Begæring, men ogsaa vil lade bemeldte Frederik Ludvig Holbøll anbefale paa det bedste og selv paa hans Ansøgning gerne vil antage ham samt vise ham al Hjælp og Velvilje, hvilket ikke blot han selv med tro Tjeneste vil kvittere for, men ogsaa jeg til enhver Tid vil trægte efter at anerkende, har jeg egenhændigt underskrevet dette offentlige Lære-Brev og bekræftet det med mit sædvanlige Signet og givet dette paa det kgl. Lystslot Sophienberg, Anno Domini Et Tusinde syv hundrede to og firs, den 4. Juni.«

Brevet er af fint pergament og gennemtrukket med silkebånd, hvori signetet hænger i en stor sølvkapsel. Det er forsynet med rigsvåbenet og dekoreret med et haveanlæg i den franske stil samt med alle tænkelige havebrugsrekvisitter, rive, spade, stige, hækkesaks, trillebør, vandkande m. m. Det er forståeligt, at brevet er blevet omsorgsfuldt bevaret, og Ludvig Holbøll har vel haft det med på sin store, nedenfor omtalte, udenlandsrejse *).

Det er i efteråret 1782, at hans fader ansøger om, at Ludvig må blive hans efterfølger enten på Frydenlund eller på Rosenborg. I ansøgningen anfører Peter Holbøll, at han agter at lade sin søn rejse uden-

*) Om de smukke gamle lærebrev, der først gik af brug ved gartnerexamens indførelse 1811, og har været benyttet her i landet i mindst 125 år (H. H. Bruhns lærebrev er fra 1688) og formodentlig meget længere, se Axel Langes afhandling i Gartnertidende 1928, og Henny Glarbos artikel »Lidt om kunstgarternes uddannelse i gamle dage (Gartnertidende nr. 9, 1954). Til Langes bemærkning om, at der i nogle af lærebrevenes forsiringer findes gådefulde brøker og tal, »hvis Betydning er saare uklar« kan oplyses, at summen af disse tal og brøker divideret med antallet af læreår, giver lærebrevets udstedelsesår. Den slags snurrigheder havde man den gang tid til. – Da sølvkapslet i Holbølls lærebrev bærer både initialerne »F.L.H. 1782« og »F.L.B. 1719«, er det formodentlig den samme kapsel, der oprindeligt har hængt i gartner Bruhns lærebrev.

lands for at se, hvordan gartneriet bliver trakteret på andre steder. Men der gik over 10 år, før han kom afsted. Det var sikkert pengene, der manglede.

Forinden finder vi familien i folketællingen 1787. Indførelsen (under Søllerød sogn) er sålydende:

»Frydenlund.

Peter Holbøll, Husbonde, 70 Aar, Slotsforvalter og Gartner.

Maria Elisabeth, fød Buchholtz, 57 Aar, Madmoder.

Friderich Ludvig Holbøll, 22 Aar, ugift, adjunctus og successor.

Christiane Frideriche Holbøll, 25 Aar, ugift.

Hans Heinrich Rathien	20 Aar	} Lædrengene
Johan Ernst Marcussen	18 Aar	
Johan Christiansen	25 Aar	
Aasea Hostrup	40 Aar	} Tjenestefolk
Karen Nielsdatter	26 Aar	

Dette var på denne tid de eneste beboere af Frydenlund. Ludvigs søster er mærkværdigvis ikke anført med sit kaldenavn Sophie, og hun er først opført efter Ludvig, skønt hun var den ældste. Men Ludvig var jo successor, og desuden gjaldt mandkønnet mest dengang.

Året efter døde den gamle slotsforvalter, og nu sad den 23-årige Ludvig Holbøll alene i slotsforvalterboligen med sin 58-årige moder og sin 26-årige søster. Faderen havde næppe efterladt dem noget, men han havde, som vi har set, udvirket, at sønnen kunne overtage hans embede, således at familien var forsørget. Ludvig Holbøll manglede endnu den officielle udnævnelse til gartner og slotsforvalter, men denne kom ved kongelig resolution af 1. oktober 1788. Han fik herved tillagt den for stillingen reglementerede gage af 400 Rd. courant årlig. Hertil kom tjenesteboligen, og desuden havde han formentlig ret til i et vist omfang at forsyne sig af havernes grøntsager og frugter. Iøvrigt måtte der efter indgivne regninger udbetales ham 705 Rd. 52 sk. årlig til daglejernes lønninger og til arbejdsmateriellet.

Den unge slotsforvalter bestred sin stilling med stor dygtighed. Men den nu faktisk regerende kronprins Frederik havde kun ringe interesse for Frydenlund, der kostede en del at vedligeholde og kun gav forholdsvis små indtægter. Ved slutningen af året 1789 behøvedes en række reparationer på slottet, men da rentekammeret nedlagde forestilling om bevilling til afholdelse af udgifterne ved de nødvendige af reparationerne, resolverede kronprinsen, at der ikke skulle foretages repara-

tioner på Frydenlund, men at der derimod skulle indgives forslag om slottets nedlæggelse. Rentekammeret skyndte sig dog ikke hermed, og da forslaget endelig fremkom, den 2. juli 1793, havde Holbøll fået løfte om en anden stilling, således at rentekammeret til sin begrundelse for forslaget kunne tilføje, at haverne »jo dog nu skulle miste deres Holbøll«, en udtalelse der sikkert kan tages til indtægt for Holbølls dygtighed.

I disse år må Ludvig Holbøll have gået i giftetanker. Vi har set, hvorledes de forskellige slotsgartnere i København og i Nordsjælland stod i nær forbindelse med hinanden. Holbølls fader havde da også i mange år kendt sin kollega, slotsgartner Kompffe i Søllerød. – Johan Carl Friderich Kompffe er i folketællingen 1787 angivet som værende 51 år gammel, og må således være født omkring 1736. Blandt de Holbøllske papirer findes også et for ham udstedt lærebrev, hvorefter han synes født i Kassel. Faderen angives at være en gartner Kumpf hos Ober-Kammerrath Stirn i Kassel. Læretiden udstod han 1751–54 i Hersfeld hos landgreve Wilhelm den Ottendes slotsgartner J. G. Hildebrandt. Hvornår og under hvilke omstændigheder Carl Kompffe er kommet til Danmark er ikke opklaret, men det er ikke usandsynligt, at det er prinserne af Hessen-Kassel, som opholdt sig her i landet, der har hjulpet ham hertil. Den 27. september 1765 ses han viet i Søllerød kirke til jomfru Margrethe Dorothea Holst, der ifølge folketællingen er født omkring 1738. Kompffe var da, eller blev omkring denne tid forvalter og gartner ved Søllerødgaard, der i 1763 var erhvervet af Frederik V. Efter dennes død overlodes ejendommen til arveprins Frederik, der i 1780 mageskiftede Søllerødgaard med Sophienberg. I 1783 blev Søllerødgaard nedlagt som kongeligt lystslot og Kompffe blev afskediget med en pension på 200 Rd årlig. Det kan ses af Københavns amts rytterdistrikts skøde og panteprotokol, at Kompffe samme år erhvervede hus og jord i Søllerød; her angives han da også boende ved folketællingen 1787 som gartner og pensionist. I 1792 solgte han atter ejendommen, og blev gartner og forvalter på Dronninggaard ved Furesøen. Dermed begyndte et interessant afsnit i hans liv. Også Dronninggaard havde været kongeligt lystslot, men i 1781 erhvervedes ejendommen af storkøbmanden Frederic de Coninck, der på denne opførte det bekendte »Næsseslot«, der blev samlingssted for datidens rige oversøiske købmænd og redere og for de fransk reformerte kredse i København. Det var i den såkaldte »glimrende Handelsperiode«, og de Coninck lod ofte afholde strålende fester på slottet og i den pragt-

fulde park, der blev offentlig tilgængelig og et yndet udflugtssted for Københavnerne, der foretrak den elegante park fremfor Dyrehavens folkelige forlystelser.

Carl Kompffe og Margrethe Holst havde tre døtre, Marie Margrethe Therese Kompffe, Juliane Frederique Kompffe og Carine Lucie Emmerentze Kompffe. Disse er ifølge Søllerød sogns kirkebog døbt henholdsvis i årene 1766, 1771 og 1773. Ved Juliane Kompffes dåb, den 8. september 1771, havde Peter Holbøll stået fadder, og med hende blev Ludvig Holbøll gift den 19. oktober 1792. Der er ikke langt fra Frydenlund til Søllerød og til Dronninggaard, og de to slotsforvalterfamilier har sikkert tit besøgt hinanden. Det kan derfor antages, at de unge har kendt hinanden fra barndommen. I de tider blev ægteskaber jo ofte arrangeret af forældrene. Ægteskabet mellem Ludvig Holbøll og Juliane Kompffe er da muligvis også aftalt mellem deres forældre, men at der også har været kærlighed med i spillet, ses af følgende lille brev, det eneste man kender fra Julies hånd:

»Mon cher Holbøll.

Comme je t'aime et comme ta lettre m'est chère, mais comment te l'expliquer, je ne suis, les seigneurs savent toujours tant dire, ce qu'il faut laisser à eux, mais croyez mon cher, je sens plus qu'il m'est possible d'exprimer. Soyez y persuadé et croyez moi toujours ta

Julie.

J'avais encore beaucoup à te dire et t'écrire, mais c'est impossible, car il fait tout obscur; faites mes compliments à ta chère mère et ma chère Sie; adieu mon cher, je ne pense qu'à toi.«

Brevet er desværre udateret, men da det bringer hilsener til Ludvigs moder og søster, men ikke til hans fader, er det antagelig skrevet efter dennes død, og er formentlig fra omkring 1790. Når brevet er affattet på fransk hænger dette utvivlsomt sammen med den franske atmosfære på Dronninggaard, hvor de Conincks brugte fransk som dagligt omgangssprog. De unge piger i gartnerboligen har da også øvet sig i det franske, som Holbøll jo også havde lært sig.

Brylluppet stod i Søllerød kirke. Da brudgommens fader var død, var gartneren på »Sophieshøj« i Nærum, Adam Eicken, dennes forlover, medens slotsgartner Kompffe selv var forlover for sin datter. Ifølge kirkebogen fandt vielsen sted i henhold til kgl. bevilling af 3. oktober 1792. Det er i kirkebogen desuden noteret, at »Bevis fra den alm. Enkekasses Bogholder contoir af 3. Oktober om Rigtighed i Hensigt

til Enkekassen blev forevist«. Efter forordningen af 4. august 1788 skulle enhver kgl. betjent, så ofte han ville indtræde i ægtestand, forinden han lod sig vie, gøre indskud i den alm. Enkekasse for hans tilkommende hustru. Dette har Holbøll altså også skullet gøre. Beløbet, der skulle indbetales, var ikke så ringe, normalt 200 Rd. plus $\frac{2}{3}$ af det, vedkommende betjent årlig havde over 200 Rd. i gage. Som vi siden skal se, kunne Holbøll ikke præstere indskuddet på een gang, men måtte afdrage det over en længere årrække.

Da Frydenlund skulle nedlægges som kongeligt slot og bortsælges ved auktion, ville slotsforvalterstillingen bortfalde. Holbøll, der foruden sin moder og søster, nu også havde en kone at forsørge, var derfor nødt til at søge en anden stilling. Det traf sig imidlertid så heldigt, at stillingen som botanisk gartner i København på denne tid blev ledig, idet den hidtidige botaniske gartner Niels Simon Bache i juli måned 1793 blev udnævnt til gartner ved Frederiksborg slotshave. Holbøll søgte da, og fik stillingen som botanisk gartner. Dette må betragtes som meget ærefuldt, idet han på dette tidspunkt kun var 28 år gammel. Ifølge Hornemanns nekrolog var det den bekendte greve Christian Ditlev Reventlow, dengang præsident i rentekammeret, der opfordrede Holbøll til at søge stillingen og anbefalede ham til denne. Grev Reventlow, der en tid boede på Holtegaard, og ofte havde besøgt Frydenlund, havde lagt mærke til, at Holbøll var en meget duelig gartner, der ikke blot havde erhvervet sig kundskab i dyrkning af mange planter, som på den tid kun fandtes i botaniske haver, men også havde uddannet sig i botanik og lært sig fremmede sprog.

Rentekammeret nedlagde forestilling om udnævnelsen den 3. september 1793. I denne henvises til et af geheimeråd J. Th. Holmskjold udarbejdet forslag, hvorefter der samtidig ville blive mulighed for, at Holbøll inden tiltrædelsen af stillingen kunne foretage et års udenlandsrejse, således at han kunne gøre sig »bekvem og duelig til Tjenesten«. Han fik derved sit i mange år nærde ønske opfyldt. Når geheimeråd Holmskjold fik med sagen at gøre, skyldtes dette, at denne oprindelig selv var botaniker, og stadig sad i direktionen for den botaniske have. Den ordning, der blev truffet gik ud på følgende: Holbøll blev straks udnævnt til botanisk gartner, men beholdt i et år sin gage som slotsforvalter, 400 Rd. Da han på grund af udenlandsrejsen ikke straks kunne tiltræde ved botanisk have, blev det pålagt gartner Bache at forblive et år ved denne, hvor han beholdt sin løn. Han skulle dog samtidig føre tilsyn med Frederiksborg slotshave. Den herved regle-

menterede gage, også 400 Rd., blev delt, således at Bache for tilsynet ved Frederiksborg slotshave fik tillagt 200 Rd., medens de resterende 200 Rd. blev tilstået Holbøll til hans udenlandsrejse. Bache har næppe haft noget herimod. Ifølge forestillingen havde også han bevidnet Holbølls duelighed. Men da Bache døde allerede i 1795, blev hans gerning ved Frederiksborg slotshave kun af meget kort varighed. Holbøll havde således til udenlandsrejsen ialt 600 Rd., men heraf måtte han afgive en væsentlig del til underhold af sin familie, og vi skal se, at midlerne slet ikke rakte til den forholdsvist store rejse han foretog. Der er i rigsarkivet bevaret en ansøgning fra Holbøll, hvori man ser ham midt i rejseforberedelserne, og hører lidt om hans økonomiske bekymringer. Den lyder således:

»Allerunderdanigst pro memoria.

Efter at have dels ved Auction bortsolgt alt det paa Frydenlund, som af Hans Majt's Tilsynsførende var min Opsigt anbetret (den marmor Badekumme undtagen som i Følge Rentekammerets Ordre er erhvervet og som efter Hr. Bohemanns *) medfølgende Bevis er tilstede og kan afhentes, naar det findes belejligt), bliver det endnu nødvendigt, at jeg før min Rejses Tiltrædelse allerunderdanigst aflægger Inventari Regnskab, hvilket ikke kunde ske før Auctionens Holdelse; endskønt jeg da for nærværende anvender muligste Flid for snart at kunne indlevere bemeldte Regnskab, saa er det dog uundgaeligt, at dets Udarbejdelse tilligemed Revisionen endnu medtager nogen Tid, og at det følgelig bliver om end ikke umuligt, saa dog yderst vanskeligt at komme herfra til Holland med Skibsløjlighed paa saa sildig en Aarets Tid. Kunde jeg af nogen Midler afholde en saa forøget Udgift, som Rejsen med Posten vil blive, saa skulde jeg med LigeGYldighed anse denne Forskel i Omkostningerne og anvende min Flid at drage muligste Fordel af denne Landrejse, som dog ikke kan være ganske ufrugtbar, paa Videnskabens Vegne; men da jeg ikke alene af egen Uformuenhed tvinges til at indskrænke mig til det Hans Majt. Kongens Naade har tilstaaet mig, men endog af denne til Rejsen saa yderst nødvendige Sum maa afgive saa meget, at min Kone og øvrige Familie i min Fraværelse ikke bringes i Forlegenhed, saa er det min Pligt for mig at søge om hver mulig Lettelse, om ikke min Rejse af Mangel paa det nødvendigste aldeles skal forfejle sin Hensigt. I denne Henseende vover jeg allerunderdanigst

*) Den svenskfødte hofsekretær Carl Adolf Bohemann, til hvem Frydenlund solgtes den 18. september 1793.

at bede om ikke mig, saavel som andre, der rejse i Kongl. Forretninger maatte tiltaas fri Befordring med den ordinære Post i Hans Majt's egne Lande. Et Ønske, hvis Opfyldelse jeg med saa megen mere Tillid haaber, da denne Omkostning for Hans Majt. vil være ubetydelig og det høje Collegium af de anførte Grunde visselig indser, at denne Udgift fradraget den Sum, som jeg kan anvende til Rejsen, for mig bliver yderst vigtig. Jeg anbefaler mig altsaa, hvad denne underdanigste Begæring angaar, til den Godhed Rentekammeret hidtil har haft til min Lykkes Befordring.

Endvidere har jeg allerede for nogen Tid siden vovet at fremstille min Moders yderst trængende Kaar til Hans Majt's Naade, da hun især i min Fraværelse savner alt og har saa godt som intet til Livets Ophold. En Pension af 40 Rd. er alt, hvad man har kunnet tilstede Enken efter en Mand, der i en lang Række Aar var tro i Kongens Tjeneste og døde overbevist om, at hans stræbsomme Liv havde tildraget ham Regeringens Yndest; ogsaa dette saare vigtige Anliggende anbefaler jeg det høje Collegiums Intervention, det er meget magtpaaliggende, det er nødvendigt, at hun før min Afrejse erholder Forvisning om hendes trængende Kaars Forbedring, og det kan ikke være Ubeskedenhed, naar Sønnen paa det varmeste, paa det inderligste taler sin Moders sag. Jeg tvivler da ikke paa, at min billige Begæring vil naa Bønhørelse.

Allerunderdanigst
Holbøll.«

København

1. November 1793.

Rentekammeret besvarede denne ansøgning den 16. november 1793. Skrivelsen er ikke bevaret, men i de sjællandske journaler er om ansøgningen tørt bemærket: »Han faar dette Aar 30 Rd. Rejsebekostningerne kan Kammeret ej paalægge de kgl. Undersaatter.«

Det må antages at have været ved nytårstid 1794, at Holbøll er skumplet ud af Vesterport med den agende post, der een gang ugentlig besørgede persontrafiken til Hamborg *). Målet var Holland, blomsterløgenes land. Der er desværre ikke bevaret et eneste brev fra rejsen, som vi derfor nærmest kun kender fra professor Hornemanns nekrolog, der dog, som vi ved, bygger på Holbølls egne optegnelser. Af denne

*) Den agende post afgik hver lørdag morgen fra Købmagergades posthus. Den nåede normalt Hamborg eller Altona onsdag eftermiddag, og mødte den modgående post på halvvejen.

fremgår, at han besøgte de botaniske haver i Haarlem, Leyden og Amsterdam; men fra et af Holbøll i 1806 skrevet pro memoria vides også, at han i Haarlem boede en måned hos blumisten J. Kreps af firmaet Kreps, Zoon & Co. Af denne fik han al den anvisning, han kunne ønske, i den specielle form for havedyrkning, hvori han endnu betragtede sig som begynder. Kreps havde to søstersønner i huset, der var hans compagner i handelen, og var sønner af den botaniske gartner i Amsterdam. Med disse deltog Holbøll ved forårstiden i deres flittige arbejde med de fremmede vækster, og lærte forplantning og formeringsmåder at kende. Han nød under dette ophold alting frit i det Kreps'ske hus, og kom i et meget venskabeligt forhold til dette, der også hjalp ham med penge, når kvartalsanvisningerne fra København kom sent frem. Man må tro, at Holbøll har været en meget vindende og indtagende ung mand, når disse mennesker i den grad har taget sig af ham, og åbnet deres hjem for ham *).

Fra Holland rejste Holbøll videre til London, hvor han af den lærde og hjælpsomme danske legationssekretær Schönborn blev indført hos den berømte engelske naturforsker sir Joseph Banks, der gav ham fri adgang til sit store bibliotek og sine rige samlinger. Denne anbefalede ham videre til forstanderen for the Kew Gardens, Englands største botaniske have, der var grundlagt 1759 og nu rummer ca. 25.000 forskellige plantearter og verdens største herbarium. Her stiftede Holbøll bekendtskab med den siden som botanisk gartner i Cambridge kendte J. Don, med hvem han livet igennem stod i brevveksling og byttede planter og frø **). Først i efteråret 1794 forlod Holbøll London og rejste tilbage til Danmark. Ved hjemkomsten hentede han sin familie på Frydenlund og drog til København, hvor han overtog sit nye embede.

Den botaniske have lå dengang på Kongens Nytorv, bag Charlottenborg. En stump af haven med enkelte gamle træer findes endnu bag udstillingsbygningen. Den var anlagt 1778, men var allerede den tredje botaniske have i København, idet der oprindeligt havde været en botanisk have bag universitetet, »studiegaardens hortus medicus«, der dog nærmest kun havde karakter af en urtehave til brug for de medicinske

*) Om det gamle Haarlem skriver P. A. Heiberg i foråret 1800: »Ved Haarlem ligger den dejlige Skov, kaldet Haarlemmer Bosch. strax udenfor den ene Port; det er en af de smukkeste Promenader, som jeg har set, men den Orden, hvori alle Træerne staa, viser noksom, at Kunsten ene har dannet den.« – »Her ved denne Skov ligge de berømte Haarlemmer Blomster Haver, hvorfra alle vores Zwiebler komme.« – »De mangfoldige smaa og tildels bekostelige Forsigtigheds Regler, som de bruge for at garandere Blomsterne for Sol og Vind, vise noksom, at Blomster er deres Levebrød.« (Breve fra Peter Andreas Heiberg. Kbh. 1883).

**) Også med svenske botanikere førte Holbøll en stor brevveksling. Ved Lund og Upsala universiteter opbevares endnu en række af hans breve.

studerende. Den anden botaniske have blev anlagt omkring 1760 bag Frederiks hospital ved Amaliegade, men lå så ubekvem for de studerende, at man bibeholdt den lille have bag universitetet, således at København en tid havde to botaniske haver. Den botaniske have bag Charlottenborg lå nærmere betegnet mellem Nyhavn, Holbergsgade og Peder Skramsgade, der dengang var en kanal kaldet Banegraven. Den dækkede fuldstændig den nuværende Heibergsgade og Herluf Trollesgade indtil Holbergsgade. Pladsen var ikke stor, kun på ca. 3 td. land. Den blev dog senere udvidet til 4 td. land og kom inden dens nedlægelse i 1874 til at rumme over 9000 forskellige plantearter eller ca. $\frac{3}{4}$ af de ca. 12.000 forskellige plantearter den nuværende botaniske have på Østervold rummer.

Gartnerboligen til den botaniske have lå i Nyhavn, straks efter Charlottenborg, der hvor Heibergsgade nu udmunder. Den var en del af en lang, lav bygning, hvis midterparti var i to stokværk, men hvis fløje kun var i een etage. I den vestlige fløj, op mod Charlottenborg, boede havens direktør, professoren i botanik. Den østlige fløj var gartnerens. Den rummede 4 små værelser og et kammer, der alle vendte mod nord, ud mod kanalen, idet bygningen indvendig var delt på langs, således at de mod syd vendende rum var indrettet til væksthuse. Ved Holbølls død afholdtes skifteforretning i boligen, der i protokollen beskrives så nøje, at vi kan træde ind i denne og se os om. I den forreste stue stod en jernseng med omhæng, et bornholmsk stueur, et klædeskab, to bogreoler (med adskillige bøger), en servante, et bord og to stole. I dagligstuen en mahogni skrivepult med reol, en mahogni sofa, 6 birketræstole, et mahogni spillebord og et spejl i mahogniramme med konsol. På væggen i denne stue hang et maleri af en kaktus *) og et kobberstykke. I et værelse derved stod et fyrretræs chatol med opsats, nogle stole og en gammel seng, og i soveværelset en egetræsseng med omhæng, et linnedskab, en sofa og nogle stole. Professor Johs. Lange, der en tid havde ansættelse som videnskabelig assistent ved haven, skriver i sine »Erindringer fra Universitetets botaniske have ved Charlottenborg«, at det var »et talende Bevis for Datidens tarvelige Fordringer til en Beboelseslejlighed i hygiejnisk Henseende, at en Familie, endog med en stor Børneflokk kunne nøjes med 3 à 4 mod Nord vendende Værelser, der stødte umiddelbart op til Bagsiden af et Væksthus«. Han kunne have

*) Dette maleri, der endnu er i slægtens eje, forestiller Nattens Dronning, der blomstrede i Rosenborgs driveri natten mellem den 31. juli og 1. august 1826. Det er udført af blomstermaleren Camradt formentlig den samme nat, medens Holbøll og andre botanikere var til stede.

skrevet et »Koldthus«, som de kolde væksthuse kaldtes, modsat de opvarmede drivhuse. Lejligheden har derfor været mørk, kold og sandsynligvis fugtig, og dette har rimeligvis været årsagen til, at Holbøll kun få år efter indflytningen blev alvorlig syg af gigt, der i mange måneder holdt ham i sengen og endog bevirkede, at han mistede det ene øje. Som nedenfor nævnt gav han selv opholdet i de varme drivhuse skylden, men det har vel netop været vekselvirkningen mellem disse og den kolde bolig, der var årsagen.

I 1830, da myndighederne havde erfaret, at embedsboligerne ved den botaniske have var lige så utilstrækkelige som de tilstødende væksthuse uhensigtsmæssige, blev der bevilget fornødne midler til opførelse af et nyt væksthuse, og den plads, der derved indvandt, blev benyttet til udvidelse af direktørboligen, som derved fik en række værelser mod haven. I 1832 blev også gartnerboligen udvidet med et par værelser mod sydsiden, men da var Holbøll død og familien forlængst fraflyttet boligen.

I de første år har Holbøll nok haft travlt i sin nye stilling. Den botaniske have var ved hans ansættelse i mådelig forfatning, men hans grundige botaniske kundskaber og hans praktiske sans satte ham i stand til hurtigt at give planterne en mere formålstjenlig kultur, ligesom han snart fik frøindsamlingen ind i et langt bedre spor, end den før havde været. Til orientering ved planternes bestemmelse førtes frøfortegnelser over såvel havens egne som over andre botaniske havers frøsorter, og der opbevaredes en betydelig samling prøver af de forskellige frø, der efterhånden udsåedes. Holbøll indførte en bekvem og let overskuelig bogføringsmetode, hvorved det blev nemmere at finde rede på den store mangfoldighed af plantearter og at forfølge de fleste arters historie langt tilbage i tiden. I den nuværende botaniske haves arkiver findes endnu frøposer, hvorpå optegnelserne er begyndt af Holbøll. Arbejdet med frøets indsamling og bogføringen var i det hele af største vigtighed for havens betydning i videnskabelig henseende.

I disse år fødtes ægteparrets 4 børn,

1795, den 31. december, *Carl Peter Holbøll*,

1798, den 13. juli, *Juliane Elisa Dorothea Holbøll*,

1799, den 25. december (juledag) *Fanny Julie Louise Holbøll* og

1801, den 21. august, *Julius Friderich Holbøll*.

De blev alle døbt i Petri kirke. Louise først den 26. oktober 1800, da hun var over trekvart år gammel. Hun blev nøddøbt den 6. april 1800, og har formentlig været svagelig som spæd.

Hele familien, med undtagelse af den yngste dreng, kan findes i folketællingen 1801 under Sct. Annæ Østre kvarter.

Indførelsen er således:

Nye Havns Kanal, 2den Familie.

Friederich Ludvig Holbøll, Husfader,	35 Aar,	Botanisk Gartner.
Julie Frideriche Kompffe, hans Kone,	28 Aar.	
Carl Peter, en Søn,	6 Aar.	
Julie Elisa Dorothea, Datter,	3 Aar.	
Fanny Julie Louise, Datter,	2 Aar.	
Ciselia Pedersen, Tjenestepige,	21 Aar,	ugift.
Maren Westfahl, dito,	22 Aar,	dito.
Berte Rasmusdatter, har Huslye,	82 Aar,	dito.
(har 40 Rd. Pension efter Dr. Pavonarius)		
Carl Emilius Hansen, Logerende,	22 Aar	} Gartnersvende.
Johan Shopp, Logerende,	19 Aar	
Hendrich Ravel, Logerende,	19 Aar	

Alle disse mennesker kan ikke have boet i den lille stueejlighed. Men der hørte til denne nogle kvistkamre i den to stoks mellebygning, hvor svendene måske har sovet. De har dog nok fået kosten i familien, der således har haft en stor husholdning. – Man studser ved at finde en gammel kvinde, Berte Rasmusdatter i huset. Hendes alder og patronymikon kunne friste til at tro, at hun var en søster til Holbølls fader, den gamle Peter Rasmussen Holbøll. Men dette kan ikke være rigtigt, da hun i så fald ville være nævnt før tjenestepigerne, og der efter hendes navn ville være tilføjet »Mandens Faders Søster«. Peter Holbølls eneste søster skulle jo også, som i indledningen anført, have heddet Abalone Rasmusdatter. Iøvrigt kan man i de sjællandske registre på Rigsarkivet se, at lic. med. Martin Christoffer Pavonarius og hans hustru Margaretha Aarøe ved gensidigt testamente af 13. juni 1766 bestemte, at deres tjenestepige Birthe Rasmusdatter ved den længstlevendes død for sin lange og tro tjeneste skulle nyde renterne af en kapital på 2.000 Rd. Forholdet er da nok blot dette, at den gamle tjenestekvinde har lejet et kammer i gartnerboligen, hvorved Holbøll har skaffet sig lidt fortjeneste, men at hun iøvrigt ikke har haft anden forbindelse med familien.

Ægteskabet mellem Julie og Ludvig Holbøll skal have været meget lykkeligt. Men det blev ikke af lang varighed, idet Julie Kompffe døde

den 29. august 1801, kun 30 år gammel. Hun døde i barselsengen efter den lille Julius' fødsel. Barseldøden var jo i ældre tid sørgelig almindelig. Men den lille dreng levede, skønt han var vanfør og forkrøblet.

For Holbøll har tabet af hans hustru sikkert været en stor sorg. Den rørende dødsannonce lød således:

»Min inderligt elskede Kone, Julie Frederique Kompffe, døde i Morges, den 29. August, 9' Dagen efter hendes Nedkomst. 9 Aars kærligt Ægteskab viste mig hendes Værd som øm Veninde og god Moder. Hendes 4 efterladte Børn kunne endnu ikke føle hendes for mig og dem uoprettelige Tab, men mine Venner, som kendte hende, ville vist tage Del i min tunge Skæbne, og beklage mig.«

Julie Kompffe blev begravet på Assistens Kirkegaard. Gravstedet har i skødet, der først er udstedt den 12. april 1802, følgende betegnelse: »Die grabstätte der verstorbenen Frau des botanischen gärtner, herrn Friderich Ludvig Holböll auf dem algemeinen Kirchhofe der Petri Kirche vor dem Norder Thor.« I dette gravsted er siden en lang række af den Holbøllske slægt begravet. Det er endnu i slægtens eje.

Julie Kompffes bo blev behandlet af Københavns skifteret i efteråret 1801. Det ses af forseglingsprotokollen, at der var beskikket børnene en tilsynsværge, banco-commisair Damkier, der efter slotsgartner Kompffes anmodning mødte for at varetage de umyndige arvingers tarv. Men da Holbølls indskud i enkekassen, 300 Rd., og udlæg til begravelsen, 80 Rd., var større end værdien af den afdødes efterladenskaber, fik Holbøll boet extraderet. En sådan værgebeskikkelse var iøvrigt, som nu, lovpligtig i tilfælde, hvor den almindelige værges (altså faderens) interesser kunne komme i strid med de umyndige arvingers interesser. Der var dog altså ingen mulighed herfor i dette tilfælde. – Blandt Julie Kompffes efterladenskaber var 27 duge, 79 servietter, 55 håndklæder, 20 pudevår og 18 lagener. Man var almindeligvis vel-forsynet den gang, men man vaskede heller ikke så tit som nu. Det meste af dækketøjet har iøvrigt nok været hjemmевævet.

Der haves næsten ingen personlige oplysninger om Julie Kompffe, men i et brev af 1. juli 1796 fra Holbølls ven, den nedenfor omtalte Carl Heger, til dennes svoger Knud Lyne Rahbek, har Heger skrevet: »Hvor det glæder mig, at Mad. Holbøll strax, første gang du talte med hende, indtog dig – ja, det vidste jeg nok.« Denne bemærkning er jo ganske betegnende. Noget portrait af Julie Kompffe eksisterer ikke.

Men i det foran citerede franske brev fra hendes forlovelsestid er gemt en lok af hendes brune hår.

Julie Kompffes moder, Margrethe Dorothea Holst, døde få måneder før sin datter, den 7. april 1801. Om hende savnes desværre enhver oplysning.

Ludvig Holbøll har haft meget at bestille i disse år. Således blev han i 1798 medlem af en kommission, der skulle bedømme forskellige forslag til omlægning af Frederiksberg have fra den franske til den engelske stil, der nu var kommet på mode. Endvidere fik han til opgave at medvirke ved udarbejdelse af planer til et arboret af fremmede træer og vækster, der skulle ligge i Charlottenlund, og hvoraf rester endnu kan findes i Charlottenlund skov. Da professor E. N. Viborg overdrog den botaniske have sin store plantesamling, fik han også et større arbejde ved ordningen af denne, og fik herfor en gratifikation på 50 Rd. Men iøvrigt gav de forskellige ekstra hverv ham ikke flere indtægter, og dette havde Holbøll i høj grad brug for. I virkeligheden kunne han ikke klare sig i hovedstaden med sin løn som botanisk gartner, og han havde som vi nedenfor skal se, betydelig gæld. Derfor søgte han allerede i 1799 tilbage til et slotsgartnerembede på landet, hvor der var billigere at leve. Han søgte først stillingen som gartner og slotsforvalter ved Fredensborg. Men denne fik slotsgartneren ved Frederiksberg slot, J. L. Mansa, der var betydelig ældre end Holbøll. Derefter søgte han slotsgartnerembedet ved Frederiksberg, der blev ledigt ved Mansas forflyttelse. I sin ansøgning af 23. oktober 1799 beretter han følgende om sine forhold:

»Udi det mig allernaadigst betroede Gartner Embede her ved Botanisk Hauge er mine Indkomster saa indskrænkede, at da alle Livets Nødvendigheder i Hovedstaden er saa dyre, bliver det mig umuligt ved den aller sparsommeligste Levemaade at leve her med Familien af den mig allernaadigst tillagte Gage.

Min nu 70 aarige Moder, som min indskrænkede Bolig ikke tillader at have i Huset maa, da hun kuns nyder 40 Rd. i aarlig Pension, intet haver af Enkekassen og intet kan erhverve, have Understøttelse, som ganske overstiger mine Kræfter.

Ved det nødvendige Ophold i de varme Drivhuse, som mit Embede medfører, har mit Helbred lidt i den Grad, at jeg i afvigte Sommer har en Tid lang været sengeliggende af Gigt, den samme Sygdom, som forvoldte min Formands Død her ved Haugen.

Paa disse Grunde og i det allerunderdanigste Haab, at Deres Majestæt har givet allernaadigst Bifald til mit Embeds Førelse i de mig hidtil betroede Gartner Embeder, vovede jeg nylig allerunderdanigst at ansøge om Slotsforvalter og Gartner Embedet ved Fredensborg, og paa samme Grunde vover jeg nu igen allerunderdanigst at bede, at det ved Fredensborg Gartnerembedes Besættelse ledig blevne Gartner Embede ved Frederiksborg Slotshauge allernaadigst maatte betroes mig.

I allerunderdanigst Haab om allernaadigst Bønhørelse forbliver
Deres Majestæts allerunderdanigste Tjener.

Holbøll.«

Denne ansøgning blev bevilget ved kgl. resolution af 6. november 1799. Men Holbøll kom ikke til Frederiksborg, idet resolutionen den 3. januar 1800 blev ændret derhen, at Holbølls svigerfader, slotsgartner Kompffe, blev udnævnt til slotsgartner ved Frederiksborg slot, medens Holbøll fik tilstået et årligt tillæg på 200 Rd. af gagen ved dette embede. Desuden blev hans moders pension forhøjet til 80 Rd. om året. Holbøll har nok selv foretrukket denne ordning, og denne blev støttet af grev Reventlow og af professorerne Wøldike og Vahl, der tilskrev rentekammeret, at den botaniske have ved Holbølls forflyttelse ville lide et uopretteligt tab, da der ikke fandtes noget subjekt, som kunne substituere Holbøll. De anfører tillige, at Holbøll som gartner ved botanisk have årlig synker i en gæld på 200 Rd., da han foruden sin egen tiltagende familie måtte forsørge sin moder, som han ikke kunne have boende. Kompffe fik herefter kun tillagt en gage på 100 Rd. som slotsgartner ved Frederiksborg samt 12 læs hø, græsning til 4 køer og 6 favne brænde. Når man kunne gøre dette, var det fordi Kompffe, hvad han i sin ansøgning selv gjorde opmærksom på, oppebar 200 Rd. i pension siden sin afskedigelse fra Søllerød slot. Det kom derfor ikke til at forøge Kronens udgifter, at Holbøll fik det nævnte gagepålæg.

Kompffe skulle imidlertid ikke komme til at virke ret længe ved Frederiksborg slotshave, idet han allerede den 19. januar 1804 afgik ved døden, 68 år gammel. Det fremgår af akterne i hans dødsbo, at han efter sin kones død i 1801 havde fået bevilling til at hensidde i uskiftet bo med sine voksne døtre, idet hans svigersøn gartner Holbøll dermed havde erklæret sig tilfreds. Efter Kompffes død bortsolgte nu døtrene ved auktion i marts måned 1804 hjemmets møbler, porcelæn, linned og kobberstykker for en sum af ca. 400 Rd., hvorefter de formentlig har taget ophold i København. De arvede hver nogle tusinde rigsdaler i

obligationer, som de dog først fik til rådighed ved en bevilling af 11. april 1806 og under tilsyn af Holbøll som deres curator.

Ved Kompffes død fik Holbøll påny udnævnelse som slotsgartner ved Frederiksborg slot, men heller ikke nu forlod han København, da han stadig ikke kunne undværes ved botanisk have. Amtmand Levetzaus gartner S. P. Teisner blev derfor antaget til under Holbølls opsyn og ansvar samt for hans regning at udføre det daglige arbejde ved slots-haven. Holbøll fik tillagt slotsgartnergagen 300 Rd., men måtte heraf betale gartner Teisner de 200 Rd. Da han desuden selv måtte betale sine rejseudgifter mellem København og Hillerød fik han ikke større økonomisk fordel af sin dobbeltstilling.

Iøvrigt var Holbølls økonomiske forhold stadig højst utilfredsstillende, men dette havde dog også andre årsager. Af et pro memoria af 10. august 1806, som Holbøll indgav til hertug Frederik Christian af Sønderborg-Augustenburg som 1' direktør ved den botaniske have, får man nærmere oplysninger om disse, der virkelig var meget ulykkelige. Skønt han under sin store udenlandsrejse i 1794 boede en måned hos blumisten Kreps, og hos denne nød alting frit, måtte Kreps understøtte ham økonomisk under hans ophold i Holland, ligesom Kreps eller dennes firma, da Holbøll rejste videre til England, forsynede ham med kreditiv til firmaets bankier i London, uden hvilken hjælp han i England med de ham til rejsen tillagte 200 Rd. ville være kommet i den yderste forlegenhed for penge. Ved hjemkomsten til Danmark skyldte Holbøll derfor Kreps flere hundrede holl. gylden, der dog blev tilbagebetalt, tildels ved hjælp af en yderligere rejseunderstøttelse på 300 Rd. Langt værre var det imidlertid, at Holbøll i de følgende år var kommet i en ny og meget større gæld til de hollandske blumister. Han forklarer herom i pro memoriet, at hans to forgængere ved den botaniske have, Käsemacher og Bache, havde benyttet sig af de varme væksthuse til at fremdrive blomsterløg til salg, hvilket kunne ske om vinteren uden forsømmelse af embedet og dog gav en liden fordel. Denne syssel havde Holbøll fortsat, og havde dels hertil, dels til bekendte, der anmodede ham derom, årligt indforskrevet for ca. 500 gylden blomsterløg. Hele indtægten ved salget var imidlertid medgået i hans private husholdning, uden at han havde kunnet betale noget for løgene, hvormed hollænderne stadig havde givet ham kredit. Nu var gælden til disse steget til 4400 gylden, et meget betydeligt beløb, som han ikke havde ringeste mulighed for at tilbagebetale af sin lille gage, der jo indtil 1804 kun udgjorde 400 Rd. om året. Desuden havde han haft store vanskelig-



FREDERIK LUDVIG HOLBØLL

heder med at afdrage det indskud i enkekassen, han ved sit giftermål havde måttet forpligte sig til at indbetale. Kun de 3 første terminer havde han kunnet præstere. Derefter var restgælden på indskudet ved påløbne renter atter steget til det fulde beløb, som han måtte betale ved hjælp af et lønningsforskud. – Ved sin svigerfaders død havde Holbøll håbet at komme i besiddelse af nogen arv, men denne tilkom naturligvis ikke ham, men hans umyndige børn, og Kompffe var forsynlig nok til at træffe bestemmelse om, at børnenes arv skulle indsættes i overformynderiet.

Under disse omstændigheder, og da hollænderne nu ønskede at få deres penge, »formedelst Familieulykker og Landets Forfatning under Napoleonskrigen«, søgte Holbøll et nyt lønningsforskud, som han »udi taalelige Terminer vilde afdrage Kvartaliter«. Der blev imidlertid i stedet for af fonden ad *usus publicos* bevilget ham et rentefrit lån på 1200 Rd., der skulle afbetales med 37½ Rd. kvartaliter. Beløbet var ikke tilstrækkeligt til dækning af den hollandske gæld, skønt kreditorerne ædelmodigt nedsatte denne til 2600 gylden, og der resterede vistnok endnu ved hans død en væsentlig del af gælden.

Den vedholdende import af løg på stedse stigende kredit synes langt fra at have været forsvarlig, men det må ved bedømmelsen af Holbølls svigtende økonomi medgives ham, at pengeforholdene i årene op til 1813, hvor statsbankerotten indtraf, og længe derefter var ganske fortvivlende for alle de fastlønnede, der modtog deres gager i de værdiløse pengesedler. Omkring 1814 udarbejdede han planen for den botaniske have ved det nye universitet i Christiania, og overvejede endog at overtage ledelsen af denne. Men han afstod herfra, da det lykkedes Hornemann at få forbedret hans kår noget.

Men pengesorgerne blev ikke de eneste for Holbøll. 1810, den 6. februar, mistede han sin ældste datter, den lille Julie, der var opkaldt efter sin moder. Hun døde af strubehoste kun 11 år gammel. Mange år efter skriver hendes broder Carl Holbøll fra Grønland, at hun var en sjælden begavet pige, der var sin faders yndlingsbarn. – Året efter, den 3. juli 1811, mistede Holbøll også sin yngste søn, den lille vanføre Julius, der druknede ved badning i havnen. Generalmajor Holbøll skildrer ulykken således:

»Da Drengen gik i sit 10de Aar, anordnede Huslægen, at han daglig skulde have Søbade. Man fik Tilladelse til at lade ham bade på Gammel-

holm fra Værftets Svømmeflåde, hvortil der var Adgang for Enden af Nyhavn gennem Frossenberg Porten. En Tjenestepige ledsagede ham hver Dag til Badet, og holdt ham oppe i en Sele. En Dag, da Drengen var sprunget ud, og hun vilde trække ham op, brast Tovet, og han druknede. Den stakkels Pige maatte selv fortælle Faderen, hvilken Ulykke der var sket. Uagtet hun var aldeles uskyldig, var hun fortvivlet, og denne Fortvivlelse bandt hende til Familien gennem hele Livet. Hun var kun 15 Aar, da hun tiltraadte Tjenesten hos min Bedstefader, og tjente hos ham og senere hos mine Forældre, til hun døde 74 Aar gammel.«

Tjenestepigen var den under folketællingen 1801 nævnte Ciselia Pedersen, i familien kaldet Silla. Hun var født 1774 og var datter af Peder Jensen på Tvillingegaarden i Vestermarie på Bornholm. Hun vil blive omtalt flere gange i det følgende. – De to børn blev begravet i deres moders gravsted på Assistens Kirkegaard. Indførelsen i begravelsesvæsenets gamle protokol er sålydende:

»1810 d. 12. Februar ist die Leiche der jgfr. Holbøll, 11 Jahre alt hineingesenkt« og

»1811, d. 6. Juli ist die Leiche des Gärtner Holbølls 8 jährige Sohns hineingesenkt.«

Den sidstnævnte indførelse er ikke korrekt, da drengen jo var næsten 10 år, da han døde. Han blev vel iøvrigt ved sin død sparet for en lidelsesfuld tilværelse.

Endelig døde, som vi har set, i 1813 den gamle madam Buchholtz, og Holbøll sad nu alene tilbage med sin søster Sophie og sine to børn Carl og Louise. Et par år efter stod Carl til søs, og der blev således plads nok i gartnerboligen.

Holbøll lod sig dog ikke slå ned af de mange sorger, men gik med iver op i sin travle gerning. Tidligt og silde var han på færde i den botaniske have, i drivhusene og ved sin skrivepult. Allerede kl. 5 om morgenen aflæste han temperaturen og målte den eventuelle nedbør. Han gentog dette kl. 7, kl. 12, kl. 14 og så sent som kl. 23 om aftenen. Disse meteorologiske iagttagelser nedskrev han hver dag omhyggeligt, og optegnelserne blev, på et tidspunkt, hvor meteorologisk institut endnu ikke eksisterede, af betydelig værdi. De kom således til at udgøre en af de vigtigste kilder til professor J. F. Schouws i 1826 udgivne »Skildringer af Vejrligets Tilstand i Danmark«.

Af en instruks af 24. april 1782 vedrørende den botaniske have kan man se lidt om gartnerens mange pligter. Det var bl. a. hans opgave at afskære de til universitetslærernes forelæsninger nødvendige planter. Lektoren i botanik skulle altid aflevere nøglerne til drivhusene til gartneren, og det var pålagt denne ikke at tåle den studerende ungdoms omvanken i haven udenfor læretiderne. På de tider, hvor der forelæstes i haven, skulle gartneren fordele sine folk således i havens forskellige afsnit, at de kunne »opagte den studerende Ungdom og forholde denne nogensteds at afplukke noget«.

Holbøll var den af samtlige gartnere ved den botaniske have ved Charlottenborg, der fik den længste virketid, ialt ca. 35 år. Han fik derved at gøre med en række kendte botaniske videnskabsmænd, såsom Martin Vahl, C. C. Rafn, E. N. Viborg, Johs. Lange og J. W. Hornemann. Professor Lange skriver, at da Vahl blev professor i botanik, vandt den botaniske have meget i anseelse og betydning, men han tilføjer, at haven da også havde det held, at F. L. Holbøll var blevet botanisk gartner ved denne. Det nærmeste samarbejde fik Holbøll dog med professor Hornemann, der i mange år kom til at bo i botanisk haves direktørbolig, dør om dør med Holbøll. Der opstod et nært venskab mellem disse, og Hornemann kom til at betyde meget for familien mange år frem i tiden.

Skønt ikke akademiker kunne Holbøll nok følge med i samarbejdet og omgangen med videnskabsmændene. Ikke blot havde han jo den nøjeste praktiske erfaring fra forsøgsobjekterne i haven, men hans store videlyst bevirkede, at han til stadighed anvendte sine få fritimer til lærerig læsning og fortsat uddannelse. Selv i sine ældre år fulgte han professorerne Schouw, Schmidt og Ørsteds botaniske og fysiske forelæsninger, og han havde tilstrækkelige kundskaber og stilistiske evner til selv at udarbejde faglige afhandlinger. Hans beskedenhed holdt ham dog oftest tilbage, men flere gartnerbøger fra den tid er forsynet med hans anmærkninger. Og til professor Hornemanns danske økonomiske plantelære og til »Hortus hafniensis« har han leveret adskillige bidrag. Ligeledes til Have-Tidende og til Landøkonomisk Tidende. En fuldstændig fortegnelse over hans trykte arbejder findes i Erslevs Forfatter Leksikon, bind I, pag. 673 f.

Særlig fortjeneste indlagde Holbøll sig derved, at han i forbindelse med slotsgartnerne P. Lindegaard, Rosenborg, og P. Petersen, Frederiksberg, fremsatte forslag om indførelse af en eksamen for gartnere. Dette førte til »Cancelliplakaten af 29. Oktober 1811 angaaende en Examen

for Gartnere, samt hvorledes Lærebreve til disse bør udstedes«. Efter plakaten skulle enhver »i begge Rigerne, der attraaede at vorde agtet som udlært Gartner, end mere om han ville vente at blive ansat i nogen kgl. Have, underkaste sig denne Examen«. Den skulle afholdes to gange om året i en af de kgl. haver i eller ved København og forestås af en dertil udnævnt kommission bestående af trende kgl. gartnere og i overværelse af professoren i botanik. Ved kgl. resolution, udfærdiget ad mandatum den 7. februar 1812 blev, som ventelig Holbøll, Lindegaard og Petersen beskikket som medlemmer af eksamenskommissionen, der skulle tiltrædes af professor og lektor Hornemann. – Havebrugsforfatteren Christoffer Pedersen skriver herom, at denne eksamen utvivlsomt var af stor betydning for at højne standen og at den ved at tilføre gartnerne den for faget nødvendige teori bidrog til at hæve den i samfundets omdømme, således at standen fik større tilgang fra de mere velstillede samfundsklasser.

Ved sit omfattende virke og da en række unge gartnere og havebrugsstuderende i årenes løb oplærtes og uddannedes hos ham, blev Holbøll en meget kendt mand indenfor sit fag, og efter hans død op-hængtes i talrige gartnerhjem landet over det kendte stentryk efter F. C. Camrads nedenunder omtalte maleri.

Men også på anden måde blev Holbøll en kendt person i datidens lille København. Han var således et virksomt medlem af »Det dramatisk litterære Selskab«, senere Borups Selskab, hvor han i mange år førte protokollerne og hvoraf han blev æresmedlem. En af dettes stiftere var Knud Lyne Rahbek. Hos professor Hornemann i botanisk hovedbygning førtes et gæstfrit hus, hvor Holbøll kunne træffe datidens berømtheder Thorvaldsen og Oehlenschläger. Men navnlig kunne Holbøll træffe Oehlenschläger, Molbech og andre af guldalder-tidens kendte litterater på »Bakkehuset« på Frederiksberg, hvortil han havde naturlig adgang, ikke blot på grund af sit kendskab til Rahbek, men også på grund af sit venskab med Kamma Rahbek og dennes broder Carl Heger. Dette venskab var af gammel dato, og havde dybe rødder, idet Kamma Rahbek og Carl Hegers moder, Anna Louise Heger, var en søster til Christian Drewsen.

Rahbeks blev gift 1798. Året efter flyttede Carl Heger ud på Bakkehuset, hvor han blev boende lige til 1809. Heger er velkendt fra datidens litteratur og fra mange memoarer. Med sit stilfærdige milde væsen var han overalt meget afholdt. Men han led af sygelig træthed og var altid meget bekymret for sit helbred, der vistnok heller ikke var stærkt. Hans

fætter, den djærve kammerråd I. Chr. Drewsen, skriver i sine »Optegnelser om Strandmøllen«, at Carl Hegers liv svandt hen mellem bøger og uafbrudt læsen, og at han døde i den lænestol, prinsessen havde foræret ham. Prinsessen var prins Christian Frederik, den senere Christian VIII's gemalinde Caroline Amalie. Carl Heger blev nemlig i 1809 bibliotekar ved prinsens private bibliotek og fik som sådan bolig på Amalienborg. Iøvrigt var Heger ikke uden lune. Når Drewsen kaldte ham »den indbildt syge«, kaldte han til gengæld Drewsen »den indbildt friske«. –

Vi har allerede set, at Carl Heger i 1796 i et brev til Rahbek glædede sig over, at denne syntes godt om Julie Holbøll, men skønt Heger førte en stor brevveksling, findes ikke bevaret nogen breve fra denne til Holbøll. Vi kender derfor ikke meget til deres venskab, der imidlertid tydeligt dokumenteres i Oehlenschlägers lange mindedigt over Carl Heger, hvori alle de nærmeste venner nævnes. Det hedder her i 18de vers:

»Med Holbøll Du i Haugen gik.
De sjeldne Planters fromme Plejer,
Og ret som blaa Forglemmigejer
Da blomstred Eders egne Blik.«

Men Hegers venskab strakte sig også til Holbølls børn. Vi skal straks se, at den ældste søn, Carl, lige fra lille blev taget med ud på Bakkehuset, og det må antages, at Carl siden ofte besøgte Heger på Amalienborg. Da Carl som voksen fik ansættelse på Grønland, fulgte Heger ham stadig med interesse, og skønt han aldrig fik set den unge Holbølls kone, sendte han hende gaver til Grønland. – Et bevis på, hvor meget Carl Heger havde betydet for Holbøll og hans søn har vi deri, at Carl Holbøll opkaldte en af sine sønner efter Carl Heger. Denne søn skrev disse to navne i eet ord, og dette fornavn, Carlheger, eksisterer endnu i slægten.

Men foreligger der ingen breve fra Carl Heger til Ludvig Holbøll, så foreligger en del breve fra Holbøll henholdsvis til professor Rahbek og til Kamma Rahbek. Disse breve, 14 ialt, findes på det kgl. bibliotek. Det ældste antages at være fra 1801, det seneste er af 19. september 1828 altså 1/2 år før fru Rahbek og Holbøll døde. Brevene til Rahbek omhandler mest det dramatiske selskab. Brevene til fru Rahbek omhandler mest dyrkning af planter og blomster til Bakkehusets have. To af de ældre breve har imidlertid lidt mere almindelig interesse, og gengives derfor her. Det ene lyder således:

»Hjærtelig Tak, gode Rahbek! for i Søndags og Tak for min Dreng, det glæder mig, at han har været artig, som just ikke er hans hverdags Skik. Vi glæde os begge meget til den besluttede Tur paa Søndag, fra min Side er intet, som kan forhindre det. Vogn kan jeg faa, og da min Vognmand ved Haven og mig fortjener aarlig ca. 60 Rd., plejer han aldrig i Kildetiden at anføre mere end til andre Tider.

Hils din gode Kone, at til hendes Forslag har Julie intet at sige end din Villie ske.

Saa gerne vi ønske at være ret tidlig paa Færde, see vi Kiøbenhavnere dog ingen Mulighed i at forlade Byen førend Kl. 7, saa at Du kan vente os mellem 7 og 8. Din Kones Skovl med Plantekasse følge, vi takke for Laanet.

Torsdag Morgen d. 18. Juni

Din

110.«

Det lille brev viser, at de to familier jævnlgt omgås. Nummeret, som Holbøll bruger som underskrift var hans medlemsnummer i det dramatiske selskab. Det var almindelig skik blandt medlemmerne at underskrive sig med deres medlemsnumre *).

Det andet brev, der har sin historiske baggrund, lyder således:

»Kiereste Rahbek!

Din gode Kones Brev modtog jeg først i Middags, skjønt jeg ser det alt var skrevet i Forgaars, saa er det ikke min Skyld, at jeg ikke før har sendt Dig Svar. Med største Fornøjelse modtage vi Din gode Kone, og jeg beklager intet mere, end at min indskrænkede Bolig ikke tillade at tilbyde hende saa god Bequemmelighed, som jeg vilde ønske hende. Formodentlig har hun selv set det Kammer, hvor Mad. Drewsen **) pleyer at ligge, naar hun kom her til Byen for at lade sine Børn give Undervisning; dette er til hendes Tieneste at sove udi; og mit forreste Værelse, hvor Du selv har besøgt Mad. Drewsen, har hun at disponere over, naar hun vil være ene. Hils hende og Tak hende hiertelig, at hun vil give mit Huus Fortrinsret, ligesom det ogsaa er meget smigrende for mig, at hun skriver, Du helst vil have hende hos mig.

K.havn d. 14. Sept. 1807.

Lev vel

Din

Holbøll.«

*) På Bakkehuset må Holbøll de følgende par år have set den lille Johan Ludvig Heiberg, der som bekendt da var anbragt hos Rahbeks. Senere breve fra fru Gyllembourg til hendes søn (»Memoirer og Breve XXXVII«) viser, at Holbøll også stod i venskabelig forbindelse med fru Gyllembourg og hendes mand, der var plantesamler.

**) Anna Dorothea Drewsen, Chr. Drewsens 3die kone.

Siden slutningen af august havde Bakkehuset været besat af englænderne, der belejrede København. Rahbeks havde måttet ty inden for voldene, hvor Rahbek gjorde tjeneste som kaptajn ved kronprinsens livcorps. Fra 2. til 5. september havde det frygtelige bombardement stået på, hvorved 1500 af stadens huse og gårde var beskadigede eller nedbrændt. Kamma Rahbek havde herunder modigt opholdt sig temmelig ene i sin fader, konferensråd Hegers gård, bryggergården i Nørregade, der lå omtrent, hvor nu folketeatret ligger. Denne nedbrændte fuldstændig, og Rahbek måtte derfor finde et nyt opholdssted til sin kone, hvilket iøvrigt ikke var let i de dage, hvor så mange mennesker på een gang var blevet husvilde. Om fru Rahbek faktisk kom til at bo i gartnerboligen, ses ikke. I P. H. Boyes bog: »Om Karen Margrethe Rahbeks Brevveksling og Correspondenter« oplyses, at hun tog tilflugt til en familie i Kastrup på Amager. Men måske har gartnerboligen i Nyhavn været en station på vejen hertil. Brevet viser iøvrigt, at Holbøll på denne tid må have haft sin gamle moder og sin søster boende, da han ellers næppe kunne have modtaget fru Rahbek i huset. – Professor Hornemann, der på denne tid var i Norge, anfører i sin selvbiografi, at han »blev nødt til, medens hans Kone og hans Børn i København udstode Bombardementets Rædsler, i saa fjern en Afstand at skælve for deres Skæbne« *).

Også enkelte andre oplysninger om familien findes i brevene. Således ses, at fru Rahbek ofte har glædet Holbølls datter Louise ved gennem fru Drewsen at forskaffe hende gode teaterstykker at se, som Holbølls økonomi ikke tillod ham at skaffe hende. Også begge svigerinderne omtales. Holbøll redegør for jomfru Margrethe Kompffes sprogkundskaber og fruentimmer netheder (nettiteter?) og håber, at de egenskaber hun besidder kunne være tilstrækkelige til den udsigt fru Rahbek har for hende. Hun blev senere institutbestyrerinde i Kolding. Til den yngre svigerinde, jomfru Carine Kompffe, beder Holbøll om bøger til låns, helst franske, af fru Rahbeks egne bøger eller af Rahbeks større bogsamling.

De øvrige breve fra Holbøll til Kamma Rahbek – breve fra fru Rahbek til Holbøll har vi desværre ikke – handler, som nævnt, mest om horticulturen. Det ses af disse, at Holbøll leverede fru Rahbek mange sjældne planter. Et brev af 16. september 1803 er bilagt en fortegnelse over ca. 25 forskellige, latinsk benævnte arter. I andre breve nævnes

*) Geneal. biogr. Archiv I, 1842.

også almindelige planter som f. eks. nelliker, der var Holbølls yndlingsblomst, og det ses, at fru Rahbek, der også yndede nelliker, i 1822 beså Holbølls nellikeflor i botanisk have. Som bekendt kom hun ellers sjældent ind til byen.

Efterhånden blev Bakkehusets have en hel lille filial af botanisk have. Det hændte da også, at det var fru Rahbek, der skaffede Holbøll planter. Rahbek skriver i sine erindringer, at intet kunne smigre Kamma mere, end når Holbøll i et af brevene fortalte, at rygtet om hendes havekunst var nået helt til Sorø, hvor akademiets gartner havde mistet en af sin haves dejligste vækster, den sydeuropæiske alpeplante *gentiana acaulis*. Han havde derfor bedt Holbøll om et nyt eksemplar, men i sit brev tilføjede, at hvis han ingen kunne undvære, så var der en professorinde i Københavns nærhed, som dyrkede den i en sådan grad af fuldkommenhed, at han håbede derfra at erholde en plante. Iøvrigt karakteriserer Rahbek Holbøll som »denne blide og vennehulde Mand, som Skaber og deltager i mange af Kammas reneste Glæder«. I Boyes foran citerede bog anføres, at fru Rahbek ikke blot stod i forbindelse med alle byens gartnere, men havde Holbøll ved den botaniske have som ven, og fra hans hånd jævnlig modtog fortegnelser over de nyeste fremtoninger i haveverdenen. — Ligeså nidkære hjælpere fandt hun i sine veninder »Blomsterpigerne«, slotsgartner Petersens smukke døtre på Frederiksberg, der også omtales i Holbølls breve.

Som bekendt forarbejdede Kamma Rahbek med megen dygtighed små og større æsker af træ eller pap, som hun dekorerede med sit særlige mærke, små mariehøns, og også ofte forsynede med små pastelmalerier i bunden eller i låget. Æskerne forærede hun til venner og bekendte, og enkelte blev solgt på velgørenhedsbazarer til ret høje priser. Sophie eller Louise Holbøll fik en toiletæske, hvori er malet en have udenfor København. I haven ses en dame plukkende en blomst til en herre. Muligvis Kamma Rahbek selv og Holbøll, der bærer sin sædvanlige sommerdragt, blå kjole og hvide benklæder. Selv fik han på sin 60 års fødselsdag, den 14. oktober 1825 en jetonsæske eller dåse, som han kalder den, og som han takker for i følgende skrivelse:

»Bedste Fru Rahbek!

Paa en lige saa uventet som smigrende Maade har De i allerhøjeste Grad paa det behageligste overrasket mig ved ikke alene at have en, som jeg næppe troede Dem bekendt Dag i venskabelig Erindring, men især ved at opfylde et af mine kæreste Ønsker, det at komme i Besid-



ÆSKEMALERI AF KAREN MARGRETHE RAHBEK

delse af et af Deres saa smagfulde Arbejder, som jeg saa ofte har beundret. Den overmaade dejlige Daase, som er saa yderst smagfuld, at alle, som se den, beundre den, har kun den Fejl, at den er alt for skøn til dens Bestemmelse. Modtag min inderligst hjærteligste Tak for dette Bevis paa Deres Godhed og Venskab. Maatte jeg kun fremdeles blive værdig at fortjene det.

Det gør mig ondt, at Pæonia albiflora manglede. Aarsagen var den, at en Øjensvaghed, som forbød mig at skrive ved Lys, har forhindret mig fra at afskrive en ordentlig Fortegnelse over de til Dem optagne Planter. Naar en Samling er optaget, plejer jeg stedse at gennemse Planterne, om ingen mangler, naar Fortegnelsen er færdig. Var dette ikke blevet forsømt, vilde jeg have kommet efter, at en af de Sorter, De i Særdeleshed ønskede, manglede. Saasnart Deres Bud kommer til Byen ligger en Plante indslaaet til Dem. Det glæder mig, at den gode Rahbek finder Glæde i at beundre Blomsternes Pragt og Skønhed, som han hidtil har overset, og dog er dette en uudtømmelig Kilde til behagelig Nydelse.

Behag at bevidne ham min Fornøjelse derover og hils ham hjærtelig. Min Søster og Louise bede Dem venskabeligt hilse.

Lev vel og ynd fremdeles

Deres taknemmeligste
Holbøll.

Botanisk Hauge, 15. Oktbr. 1825.«

Om Holbølls besøg på Bakkehuset fortælles, at det ofte hændte, at han og de øvrige gæster om aftenen kom for sent tilbage til Vesterport, og fandt denne lukket. Det var jo i Frederik VI's dage, da byens nøgler om aftenen blev afleveret på slottet. De måtte så gå den lange omvej rundt ad Farimagsgade helt hen til Nørreport, der var den eneste af portene, ad hvilken man kunne komme ind efter midnat. Ved Nørreport måtte de erlægge en bøde på 2 skilling pro persona for at slippe ind. Holbøll fik ofte skylden for, at selskabet blev forsinket, idet han havde den vane, når han blev ivrig i diskussionen, at holde den person, han talte med, fast i en knap, indtil han var færdig. Han forledte derved de andre til også at standse, og så løb tiden fra dem.

Vejen fra Vesterport ud til Bakkehuset var iøvrigt yderst slet. Om vinteren på nogle steder bundløs. Den var heller ikke ganske fredelig. Overfald af vagabonder kunne godt befrygtes, og man må forestille sig

de vandrende gæster bevæbnet med tykke stokke og forsynet med håndlygter *).

Det sidste brev fra Holbøll til fru Rahbek er af 19. september 1828. Det er af ikke ringe interesse for os, da Holbøll heri fortæller om sin begyndende svækkelse og den sygdom, der førte til hans død et halvt års tid efter.

Brevet indledes således: »Med den hjerteligste Deltagelse har jeg saavel af Deres Tante Drewsen som af Deres gode Broder Carl erfaret Deres langvarige Upasselighed, men i det Sted han havde glædet os med den Efterretning, at De er i Bedring, har jeg af Deres særdeles kærkomne Skrivelse set, at De endnu er syg, som gør os alle meget ondt.

Hele dette Aar har jeg skrantet, saa at jeg har tilbragt den mest glædesløse Vinter, som jeg endnu har oplevet. Først af Øjensvaghed, som ikke tillod mig hverken at læse eller skrive ved Lys. Mod Foraaret blev det bedre med Øjnene, dog ikke aldeles, men nu kom en anden Svaghed til, for hvilken min kyndige læge Hr. Saxtorph siden April Maanedes Begyndelse har forordnet forskellige Midler, hvoraf dog endnu intet har faaet mit Onde, som bestaar i en smertelig knibende Følelse i Hjertekulen, som gaar over til Trykken for Brystet forenet med en næsten aldeles Mangel paa Appetit (til at gaa over). Hidtil har jeg været heldig nok til at kunne varetage mit Embede, og har rolig Søvnm om Natten, men alligevel er jeg ked og led deraf, og kan ikke rose mig af Deres Taalmodighed.«

Resten af brevet handler om forsendelse af planter. Man ser, at fru Rahbek også er syg. Som bekendt faldt hun bort den påfølgende januar.

I løbet af 1828 er det stadig gået ned ad bakke med Holbølls helbred, skønt man ser, at han gør alt for at blive rask. Han skifter læge, da dr. Saxtorphs kure ikke hjælper, og han bruger meget medicin, hvad hans søster dog troede kun tjente til at svække hans kræfter. I januar måned 1829 er han for det meste sengeliggende, men stadig optaget af sit arbejde. Professor Hornemann skriver i sin nekrolog, at Holbøll endnu på sit sygeleje udmålte den faldende regn, tro mod sin gerning

* En beskrivelse af en hjemtur fra Bakkehuset, hvori Holbøll deltog, findes også i J. M. Thieles »Erindringer fra Bakkehuset«. Den lyder således:

»En anden Aften ledsagede Carl Heger og Molbech mig og L. H., men blev uheldigvis uenige om Abildgaards Malerier. Et Par Gange vilde de standse, for desbedre at disputere, men, da jeg mindede om, at de havde Damer med, fik jeg dem afsted. Dog, da de vare blevne mig quit paa Vestergade, og skulde conveyere den stakkels L. H. til botanisk Have, gik Naturen over Optugtelsen, og den ulykkelige L. H., som ikke turde sige et Muk, troede, de skulde faaet hinanden ved Haarene, og mente, aldrig at have naaet sit Hjem.«

til det sidste. Den 30. januar 1829 sov han stille hen. Et travlt og virksomt liv var afsluttet.

Skønt Holbølls nu 66-årige søster Sophie og hans nu godt 30-årige datter boede hos ham, var det professor Hornemann, der bekendtgjorde dødsfaldet i Adresseavisen ved følgende anmeldelse:

»Den 30. Januar hensov i sit 64. Aar Frederik Ludvig Holbøll, botanisk Gartner, Dannebrogsmænd og Ridder af Dannebrog. Hvad han var for sin Kunst og sin Videnskab, erindre med Savn hans Kunstbrødre og Botanikens Dyrkere; hvad han var som Fader og Broder, føle dybt hans efterladte Børn og Søster, hvad han var for mig, og for den Have, vi i 28 Aar enigen bestyrede, venter jeg aldrig erstattet.

J. W. Hornemann.«

»Embedsiver og Embedsduelighed, Kærlighed til sit Fag, streng Orden, ufotrøden og stadig Arbejdsomhed, Agtpaagivenhed paa Erfaringens Vink og villig Meddelelseslyst er saa sjældent forenede, at det vel fortjener at bemærkes, naar de vare det, og erindre med Hæder bør man den Mand, som forenede disse Egenskaber. En saadan Mand var botanisk Gartner Frederik Ludvig Holbøll, som den 30te Januar endte sit virksomme og gavnende, skønt rolige og beskedne Liv.« – Med disse ord indlededes professor Hornemanns nekrolog i Litteraturtidende, og den slutter med følgende: »Holbøll var en kærlig Ægtemand, en god Fader, en paalidelig Ven, og en streng redelig Borger og Embedsmand.«

Hornemann var kendt for sine elskværdige anmeldelser, der aldrig medførte polemik. Men han havde et så indgående og så langvarigt kendskab til Holbøll, at han sikkert herved har meddelt nogle af dennes mest karakteristiske træk. Han lod det ikke forblive herved.

Holbøll blev begravet den 4. februar 1829 på Assistens Kirkegård i gravstedet, hvor hans mor og kone og to af deres børn allerede i mange år havde hvilet. Nu rejste Hornemann og andre venner »Kunstbrødre, som erkende hans Værd« en stor og smuk sten over graven til »Erindring om den erfarne, kyndige og virksomme botaniske Gartner«. Stenen er prydet med en i bronze udført gren af en indisk buskplante, som den danskfødte direktør for den botaniske have i Kalkutta, Nathanael Wallich, havde opkaldt efter Holbøll med navnet »Holboellia«.

Nathanael Wallich var i 1806 blevet kirurg ved den danske koloni i Frederiksnagar nær Kalkutta. Hans hovedinteresse var imidlertid botanik, og efter at have opnået en bevilling til indkøb af botanisk littera-

tur sendte han i flere år et meget stort antal levende og tørrede planter til professor Hornemann, med hvem han stadig stod i livlig brevveksling. Han har formentlig også brevvekslet med Holbøll eller i hvert fald kendt hans ry som botaniker. »Holboellia« er en stedsegrøn slyngende busk fra Himalaja og Kina. Den har langstilkede, hånddelte blade. Dens blomster og bær sidder i korte klaser. Der er flere arter, således både *Holboellia targesii*, *Holboellia grandiflora* og *Holboellia latifolia*.

I 1827 havde, som allerede nævnt, kunstmaleren F. C. Camradt malet et portræt af Holbøll. Camradt der var medlem af kunstakademiet, og særlig kendt som porcelæns- og miniaturemaler, var vistnok en ret god ven af Holbøll. Han nævnes allerede i et af Holbølls breve fra 1815. Portrættet blev udført efter ønske af Carl Holbøll, der fra Grønland bad faderen om at lade sig male, således at han kunne have billedet hængende i inspektørboligen på Grønland. Først ville den gamle gartner ikke males, men tilsidst gav han efter. At portrættet er meget vellignende, vides deraf, at Carl Holbøll i sit takkebrev til faderen den 18. juni 1827 skriver, at han længe har studeret de kære, så meget lignende træk, og at der ikke er et eneste træk, som ikke er fuldkomment ligt, hvilket Carl Heger også har skrevet. Over den høje pande er det korte hår nærmest i den såkaldte Baggese-Frisure, der brugtes i begyndelsen af det 19. århundrede. Det fortsætter i kindskægget, der hørte hertil. Næsen er lang og spids, hagen er kraftig, men uden kløft. Det levende øje er mildt, og om mundvigene spiller et lille smil. Sådan er han gået over i vor historie, og sådan har han nok gerne villet det. – Efter hans død foranstaltede professor Hornemann en subscription på det foran nævnte stentryk, der blev anskaffet til mange gartnerhjem, og siden blev ophængt i Botanisk Museum og i Bakkehusets mindestuer. Det hænger også på hæderspladsen i de fleste Holbøllske hjem.

Månedsdagen efter Holbølls begravelse, den 4. marts 1829, blev der i det dramatisk litterære selskab holdt en mindefest til Holbølls ære. Oehlenschläger havde hertil skrevet følgende digt:

»Vor Kreds! ak savner Du igen
En ædel Ven?
Har Døden ham os røvet?
Ja, kort er Jordens skønne Glans,
og Tidens Krans
snart visner, taber Løvet.
Men Fader paa Dit Almagtsbud
blev Evighed os givet,

og Sjælen flagrer til sin Gud,
naar Støvet taber Livet.

Vor Holbøll, viis og elskelig!
Hvo kendte Dig,
og skatted ej dit Hjerte?
Thi huld som Flora var din Aand,
hun ved din Haand,
besøgte Nordens Herthe.
Et Tempel har du hende bygt,
det efter dig skal stande,
hvor alle Vækster blomstre trygt,
fra Jordens fjerne Lande.

Som i et Trylleslot man der
kan finde hver
Guds Urt, hvorom man leder.
Der Palmen tæt ved Birken staar,
og Granens Haar
berøre grønne Ceder.
Der ingen Vækst det er forment
ved eget værd at gælde.
Selv staar i Bedet, luget rent,
den haardt forfulgte Nælde.

Vor Holbøll! i Naturens Skød
Du Livet nød,
og lærte blide Sæder.
Den efterlevende nu staar
ved sorten Baar,
og Venneøjet græder.
Men Kjærlighed fortvivler ej,
og mild er Vennetaaren.
Hist finder Du en bedre Maj.
Der blomstrer evigt Vaaren.

De smaa Guds-Engle møde Dig
i Himmerig,
med Blomster hver en Engel.
Som falmet Blomst dit Hoved her
sig hældte; der
det knejser paa din Stengel.
Der slører ingen Taagedamp,
dit vennehulde Øje.
Thi Støvet brast i Dødens Kamp
Du skuer i det Høje.

Her var Du os en sjelden Ven,
 saa snart igen
 din Lige ej vi finde.
 Derfor skal ærligt Broderord
 I Broderkor
 højt lyde ved dit Minde.
 Thalia mangan Glæde nød
 med Dig i Livets Scene.
 Og derfor klager ved din Død
 den rørte Melpomene.«

Af Hornemann og af Oehlenschläger blev Holbøll således hyldet i prosa og i poesi. For sin gerning og for sit menneskeværd. Han havde fortjent dette, og fik også offentlig påskønnelse. I 1809 fik han Dannebrogsmændenes Hæderstegn, og, hvad der var mere ualmindeligt for hans stilling, i 1828 Dannebrogssordenens Ridderkors.

Ved Ludvig Holbølls død sad Sophie og Louise Holbøll alene og delvis uforsørgede tilbage i gartnerboligen, som de snart måtte forlade *). Udover sit indbo, en større samling botanisk litteratur og nogle begrænsede kontante midler efterlod Holbøll sig ikke noget. Tværtimod blev ved kgl. bevilling af 7. december 1830 hans gæld til Kongens kasse, 986 Rd. eftergivet hans bo. Det var rest på en obligation, han i 1812 havde måttet udstede. Hans datter havde imidlertid nogle rentepenge af sin mødrearv, og kunne forvente en understøttelse af den almindelige pensionskasse. Hun fik da også i 1830 en årlig pension på 80 Rd. fra faderens dødsdag at regne.

Iøvrigt lovede Carl Holbøll at hjælpe sin søster og deres faster. I et brev fra sommeren 1829 foreslår han dem at leje en lille lejlighed med køkken, og henstiller, at de beholder tjenestepigen Silla. »For dine Rentepenge og den Understøttelse du kan forvente,« skriver han til søsteren, »kan du klæde dig anstændigt, saa haaber jeg ogsaa at kunne sørge for Husleje og Mad«. Han forstår godt, at hun ikke kan få megen tid til at arbejde for betaling, da hun må passe fasteren, der er svagelig.

Sophie Holbøll levede kun 2 år endnu. Hun døde den 11. juli 1831. I Adresseavisen for 18. juli 1831 bekendtgjorde Louise Holbøll dødsfaldet således:

»Det er min sørgelige Pligt at bekendtgøre for Slægt og Venner, at min elskede Tante, Sophie Frederike Christiane Holbøll efter en lang og smertelig Sygdom døde den 11. Juli i sin Alders 68. Aar.«

*) Stillingen som botanisk gartner blev besat samme år med Otto Mørch, f. 1799, der 1820–22 havde været mestersvend i botanisk have og fra 1826–29 botanisk gartner i Lund.

Sophie Holbøll blev jordet i sin broder og svigerindes gravsted den 15. juli 1831. Om hendes liv vides ikke meget at berette. Men hun har sikkert været sin moder en støtte i dennes lange enkestand, ligesom hun, antagelig i alle årene fra 1801 til 1829, har ført hus for sin broder, der vel knapt nok havde råd til at gifte sig igen, og i al fald ikke gjorde dette.

Ved hendes død meddelte professor Hornemann skifteretten, at jomfru Holbølls værelser var i Nyhavn nr. 19, byens side. Det er formentlig hertil, at Sophie og Louise Holbøll er flyttet, da de måtte forlade gartnerboligen. Det har ikke været langt fra denne, og dette har haft den betydning, at de ikke havde langt til Hornemann, der hjalp dem med deres pengesager og på anden måde. Efter skifterettens forseglingsprotokol bestod Sophie Holbølls efterladenskaber kun af et gammelt chatol, nogle dyner og puder samt hendes gangklæder og et gammelt sølvur. Det øvrige indbo tilhørte Louise, idet Carl Holbøll gav afkald på sin andel i dette. – Ved hans hjemkomst til Danmark i 1832 tog Louise Holbøll ophold hos sin broder. Han tog hende med til Grønland, og hermed var det gamle gartnerhjem endelig opløst.

Kapitel III.

CARL PETER HOLBØLL OG HANNE THERESIA SOPHIE PETERSEN

Carl Peter Holbøll fødtes, som foran nævnt, den 31. december 1795. Hans vugge stod i gartnerboligen, mellem Nyhavns kanal og Botanisk have. Det var måske derfor, at han både fik lyst til søen og sans for naturen. I al fald blev han både søofficer og naturforsker. Faderen havde bestemt ham til gartner. Men tre gartnere på rad kunne det ikke blive til i familien.

Carl Peter eller Carl, som han altid kaldtes, blev døbt i Petri kirke den 5. februar 1796. Faddere var hans farmoder, madam Buchholtz, hans moster Margrethe Kompffe, hans morfader slotsgartner Kompffe, papirfabrikør Drewsen, sognepræsten Ludvig Manthey, der selv foretog dåben, og kgl. danser Chr. Colding. Han blev opkaldt efter begge bedsteforældrene *Carl* Kompffe og *Peter* Holbøll.

Som vi har set, døde Carls moder, da han kun var 5¹/₂ år gammel, så tidligt, at han næppe har haft synderlig erindring om hende. Han omtaler hende heller aldrig i de mange breve, han har efterladt. Derimod skriver han ofte om sin fader, som han elskede højt og næsten forgudede. Efter moderens død flyttede hans gamle farmoder og hans faster Sophie ind i gartnerboligen og førte hus for faderen. Disse har da været Carl i moders sted. Som dreng blev han dog en overgang anbragt hos familien Drewsen, som han derfor blev nært knyttet til for resten af livet. Det har næppe været på selve Strandmøllen, han kom til at bo, idet denne nu var overtaget af Christian Drewsens ældste søn Johan Christian Drewsen. Snarere har det været på gården »Springforbi«, hvortil Christian Drewsen var flyttet med sin tredje kone. I dette ægteskab var 5 børn, hvoraf Emilie, Carl og Julie Drewsen, fødte henholdsvis 1793,

1795 og 1799 var hans jævnaldrende. Emilie og navnlig Carl Drewsen blev hans specielle venner. Ligeledes bevarede han hele livet en stor hengivenhed for madam Drewsen, der blev enke 1810, og levede lige til 1852. Iøvrigt blev han også ven med Johan Christian Drewsens ældste søn Christian Drewsen, der kun var få år yngre end han, og var en ivrig samler af fugle og insekter. Opholdet hos Drewsens, der kun er kendt ved en tilfældig bemærkning i et brev fra 1847, ophørte 1808. Carl Holbøll skriver, at han i dette år kom tilbage til sin fader. Man får deraf det indtryk, at han har boet hos Drewsens et par år. I denne tid har han formentlig fået undervisning sammen med de Drewsenske børn, til hvilke der blev holdt huslærer. Men da han kom tilbage til sit hjem, kom han i skole i København. I skolen var han ikke flittig. I al fald kunne han ikke bestå sin eksamen. Man læser herom i følgende brev, hvori han beder sin fader om at få lov at blive søofficer.

»Bedste Fader.

Endelig maa jeg sige Dig en Ting, som jeg alt længe har gaaet med uden enten at turde sige det, eller lade være, og bede Dig tænke paa den Ting, hvorpaa hele min tilkommende Lykke beror. Da jeg paa ingen Maade tvivler paa, at Du ei giver mig Dit Minde dertil, hvis det paa nogen Maade lader sig gøre. Tingen er, at jeg har en uimodstaaelig Lyst til at blive Søcadet, og at Du endelig maa tale med Commandeur Sneedorff derom. Aarsagen, hvorfor jeg ikke har sagt Dig det for nogle Aar siden, er for det første, at jeg ikke har kunnet bestaa til min Premier-Examen, denne Grund er nu, haaber jeg, aldeles hævet, da jeg i Vinter har læst saa meget Mathematik, at jeg nok kan bestaa deri saavel som i de andre Ting, som jeg paa nogen Tid har forberedt mig paa. Den anden Grund er, at jeg frygtede for, at Du ej havde Raad til at holde mig paa Academiet saa længe, til jeg bliver Officer; denne Grund er vel ikke hævet, men da man har forsikret mig om, at det vilde være Dig let at faa Kongen til at betale for mig, saa haaber jeg ogsaa, at dette er hævet, men hvis dette ikke bliver Tilfældet, da maa jeg opgive Haabet om at faa mit hedeste Ønske nogensinde opfyldt. At jeg ved en særdeles udmærket Flid skulde bøde paa min Alder, kan Du vel ikke tvivle paa. Jeg haaber, at Du snart taler mundtlig med mig derom. Din

Dig evig elskende

Carl.«

Brevet er udateret, men er efter sit indhold det ældste, der foreligger fra Carl Holbølls hånd. Man har ment, at han selv har lagt det på sin faders skrivebord, da han ikke turde forebringe sit ønske mundtligt. Imidlertid bærer brevet udskrift: »Til min Fader i København,« og det må derfor snarere antages, at det er skrevet under et ophold i Springforbi.

Carl fik sit ønske opfyldt. Han kom på Søcadetakademiet og blev cadet 1813, men var da 17 år gammel og meget ældre end sine kammerater. Muligt af denne grund, muligt fordi han var blevet ked af læsningen, tog han sin afsked som cadet allerede året efter, og gik til koffardis som yngste styrmand på rederiet Duntzfeldts fregat »Lille Cathrine«, der, efter at handelen på kolonierne i Ostindien var opgivet, hvert år gik til Vestindien. Han kom med denne to gange til St. Croix, og anløb undervejs Madeira. På disse rejser sendte faderen ham flere breve, hvoraf nogle er bevaret. De indeholder mange formaninger til den unge mand om orden og sanddruhed, men viser også, at denne må have lært en del botanik, da faderen beder ham skaffe sig flere, latinsk betegnede, tropeplanter og løg. Brevene fortæller også lidt om familien og vennerne derhjemme. Det sidste af disse, dateret 21. januar 1816, lyder således:

Til Herr Carl Holbøll.
Tredje Styrmand paa Skibet Lille Cathrine,
Kommanderet af S.T. Herr Capt. Arboe.
St. Croix.

Bedste Carl!

Mit sidste Brev af 27. Decbr. udi hvilket foruden mig 5 andre havde tilskrevet Dig et Par Ord, blev afsendt, saavidt jeg ved med Hr. Capt. Maag. Jeg haaber, Du har modtaget det. Jeg havde opgivet Haabet om at kunne skrive Dig oftere, førend i Februar Maaned, da Capt. Schrader agter at gaa herfra, men da jeg af Aviserne ser, at der ogsaa i denne Maaned afgaar et Skib, vil jeg prøve paa at sende dette, som især er Din Tante Grethe magtpaaliggende, idet hun har bragt mig indlagte, som en anden havde lovet hende at besørge, men som ikke holdt Ord. Det har glædet mig dobbelt, at erfare Capt. Arboes saa særdeles heldige og hurtige Rejse til Madeira, nu da jeg af Jes Fæster erfarer, at en af Hr. Grosserer Fæsters Skibe, som afgik førend »Lille Cathrine« har været 7 uger undervejs til Madeira. Det har forundret

mig, at Rejsen i samme Farvand kan være saa forskellig. Fra Drewsens kan jeg hilse Dig. Madame er nu meget bedre. Julie, der ligesom i Fjor Vinter har haft en Slags skørbugagtig Tandpine, er ogsaa bedre, men Emilie er blevet syg, hvorved hun især er plaget af heftig Næseblod.

Til Fæsters Geburtsdag, den 4. Januar, blev spillet Comoedie af Ungdommen, hvorved Julie skulle haft Rolle, men var dengang saa syg, saa at hun ikke engang kunde komme derhen, mindre spille. Der blev givet Holbergs Stundesløse og Dame Visitterne af Barselsstuen. Jeg havde til Jes ytret det Ønske at se spille Comoedie hos dem, og blev indbudet tilligemed Louise, men dengang vidste jeg ikke, det var til Geburtsdag og stort Selskab. Da jeg nu ikke plejer at komme til Fæsters, saa undskyldte jeg mig med, at jeg ikke kunde forsømme mine Forelæsninger hos Schmidt, da jeg, som Du ved, ikke er Elsker af store Selskaber, og ikke kunde komme førend Kl. 8, saa nægtede jeg mig heller denne Fornøjelse. Forrige Torsdag slog jeg mig løs og var for første Gang paa Comoedie for at se et af mine gamle Yndlingsstykker »Zemire og Azor« og tillige den tyske Sangerinde Jomfru Walther, som har ganske mit Bifald, skønt hun ikke var, hvad Mad. Frydendahl, som Jomfru Møller, var for 30 Aar siden i samme Rolle. I »Blanca« af Ingemann, som er givet i denne Tid, skal Mad. Heger spille Blancas Rolle til en saadan Fuldkommenhed, at den overgaar ganske alle hendes forrige saa yndede Elskerinde Roller. Endnu har vi her ingen egentlig Vinter haft. Vejret er bestandig afvekslende, meget pludselig med svag Frost og umærkelig Tø, saa at skønt der er faldet meget Sne, er den dog alt efterhaanden gaaet bort igen, og vi har fuldkommen aabne Vande. Nogle Storme har vi haft, men dog ikke som i Jylland, hvor der har været et lille Jordskælv og en orkanagtig Storm.

Vi haaber, at Du alt længe før Jul har været i St. Croix og jeg haaber Du tænker flittigt paa Frø og Planter til mig. Lev vel, kæreste Carl, bliv god, retskaffen og sanddru. Hils Din brave Capt. Arboe.

Din Tante og Søster lader Dig kærligt hilse.

Stedse Din ømme Fader

Holbøll.

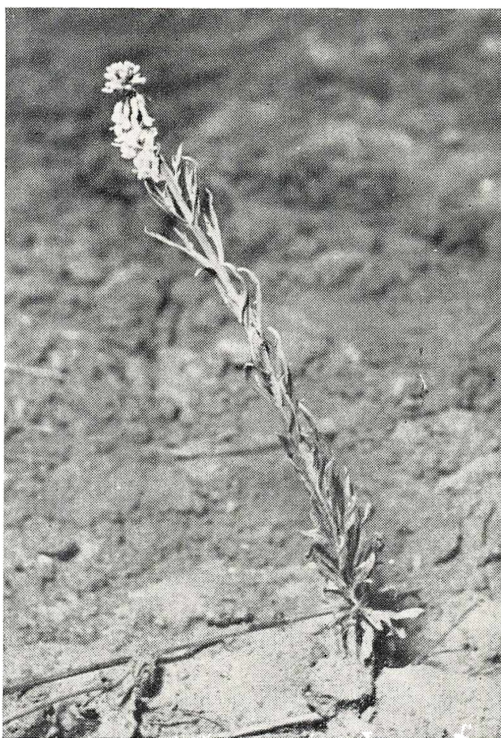
Her er både lidt dagligt og teaterhistorie. Teaterinteressen var jo stor i de tider og dyrkedes med iver i foreninger og i private kredse. Emilie Drewsen var netop blevet gift med den senere justitarius i Overretten i Vestindien Jes Fæster, fra hvem hun dog snart blev skilt. Julie Drewsen blev 1818 gift med den senere direktør i Nationalbanken

Nicolai Aagesen. Den nævnte tante Grethe var naturligvis Carls moster, jomfru Kompffe.

Carl Holbøll fortrød imidlertid at have afbrudt sin uddannelse til søofficer. Og han befandt sig heller ikke godt på »Lille Catrine«. Man ser det af en påtegning han har gjort på et af faderens breve. Der står: »Elskede Fader! Ved dette Brev, ved dit elskede Navn sværger jeg ei mere end denne Reise at være Capt. Arboes Dreng, men hellere at gaa ud som Matros med enhver anden. St. Croix d. 7. Marts 1816.« Han kom dog bedre afsted. I foråret 1818 blev han atter optaget i søcadetkorpset. I 1819 blev han cadetunderofficer, og den 16. september 1821 secondløjtenant i søetaten. – Han var derefter søofficer i fire år. Men så var det også forbi med hans militære løbebane.

Som antydet havde Carl allerede tidligt næret stor interesse for zoologi, hvilket bl. a. viste sig ved hans meget hyppige besøg på det kgl. naturhistoriske museum. Det var atter professor Hornemanns interesse for familien, der gjorde sig gældende. Carl Holbøll siger herom i en note til sine »Ornithologiske Bidrag til den grønlandske Fauna«, at »Hornemann fra min tidligste Barndom har opmuntret min Lyst til Naturhistoriens Studium«. Efter opfordring af museets direktion, og tilskyndet bl. a. af den unge zoolog, den senere professor D. F. Eschricht, hvem han var kommet til at stå nær, indsendte han den 1. marts 1822 en ansøgning til kongen om en understøttelse til at foretage en rejse til Grønland, »dels for at gøre sig bekendt med Farvandene der, dels for at undersøge Landets Naturprodukter og indsamle Naturalier til Museet«. Direktionen anbefalede ansøgningen meget bl. a. under henvisning til, at kendskabet til Grønlands naturalier var særlig betydningsfuldt, på grund af Grønlands beliggenhed på grænsen mellem den gamle og den nye verden. Samtidig ansøgte han Admiralitets- og Generalkommissariatskollegiet om et års orlov med fuld gage samt et års gageforskud for at kunne gøre indkøb af de nødvendige rekvisitter. Begge ansøgninger blev bevilget, dog blev der kun tilstået ham et halvt års gage. – Holbøll var nu, som han sagde, Naturhistorisk Rejsende for det kongelige Zoologiske Museum. Den 24. maj 1822 ankom han til kolonien Godthåb efter en rejse, der efter skibsmandskabets udsagn havde været overordentlig heldig. Uden storme, ishindringer eller tåge.

Ved ankomsten til Godthåb erfarede Holbøll, at inspektør Myhlenphort var død i vinterens løb. Han skulle vistnok til at begynde med have boet hos denne. Nu kom han til at bo hos købmand Platou, hvor han blev modtaget med stor gæstfrihed. Holbøll gik straks igang med



ARABIS HOLBOELLI

sit arbejde, d. v. s. han gik på jagt og ud at samle naturalier. Dagen efter, den 25. maj, skriver han til sin fader, at han allerede det første døgn havde skudt 8 fugle og indsamlet mange forskellige slags æg og frø. I den første tid indskrænkede han sig til mindre udflugter i omegnen af Godthåb, men han blev snart klar over, at dette ikke var nok, og at han i det hele taget ikke kunne udrette tilstrækkeligt på eet år, idet han måtte berejse flere egne af landet, hvilket på grund af de mægtige afstande ville tage lang tid. Han ansøgte derfor om endnu et års orlov og om en yderligere understøttelse af fonden ad usus publicos på 600 Rd.*). Herom skriver han i det første brev til faderen, at »hvis Kaptain Jansen ikke kommer hjem«, d.v.s. hvis skibet, hvormed han selv vil sende sin ansøgning, skulle forlise »vil Du da i mit Navn søge et Aars Rejseprolongation«. Man ser heraf, hvor farlig sejldadsen på Grønland dengang regnedes og faktisk også var. Uden fyr eller sømærker i Davis-strædet og med den farlige tåge og is. Men Jansen kom hjem, og rejseprolongationen blev bevilget. Holbøll forblev på Godthåb distriktet til foråret 1823. Derfra rejste han op til kolonien Holsteinsborg og siden videre op i Nordgrønland. En del af rejserne foretog han sammen med Vilh. Aug. Graah, der også var søofficer og senere gjorde sig bekendt ved at foretage de første nogenlunde pålidelige kortlægninger af Grønlands kyster. Først i sommeren 1824 vendte Holbøll tilbage til Danmark efter 27 måneders ophold i Grønland.

Rejsen havde bragt et betydeligt udbytte. Allerede det første år sendte han det naturhistoriske museum 860 fugle, 170 forskellige æg, 40 skeletter og 73 kranier. Desuden sendte han en mængde fugle til private bekendte, således bl. a. til apoteker Steenberg i Helsingør og til sin ven Christian Drewsen på Strandmøllen. Derudover havde han en beholdning på 300 fugle og 90 større og mindre skeletter. Man ser, at den unge mand ikke har ligget på den lade side. Men Grønland var også dengang et eldorado for en jæger og samler. – Foruden fuglene og skeletterne hjembragte Holbøll også frø af mange grønlandske planter, derunder af slægten arabis, hvis grønlandske art i 1827 blev beskrevet af professor Hornemann i Flora Danica og kaldet »Arabis Holboelli«.

Der findes adskillige breve fra Holbølls første grønlandsophold. Heri får man også besked om hans private forhold. Han var glad for sit ophold i Grønland og tænkte på at gå i den grønlandske handels tje-

*) Holbøll havde af fonden ad usus publicos i 1822 fået bevilget 350 Rbd. sølv til forlænget ophold i Grønland.

neste, men han havde efterladt en del af sit hjerte og mere til i København. Allerede i brevet af 25. maj 1822 hedder det: »havde jeg Dig og Karen, kunde jeg intet mere ønske mig.« Og videre: »I Henseende til Karen haaber jeg inden Skibets Afrejse at faa sendt det fornødne til Drewsen for at udrede, hvad hun behøver.« I en efterskrift til brevet hedder det: »samt lad Karen faa saa mange Penge, hun forlanger.« Meningen var, at Drewsen skulle have grønlandske fugle og til gengæld betale Karen. Næste år skulle faderen betale hende så mange penge, hun behøvede. Disse håbede Holbøll senere at kunne refundere faderen.

Det forhold, der herved hentydes til, var følgende: Medens Carl Holbøll endnu var på Søkadetakademiet stiftede han, som han kaldte det, et romantisk bekendtskab med en ung pige, Karen Bloch, der på dette tidspunkt var elev ved den kgl. balletskole *). Hun var født den 27. juli 1801. Hendes forældre var skibstømrer på Holmen Peter Christian Bloch og hans kone Christiane Pedersdatter. Søkadetterne havde deres egen loge i teatret, hvor de kunne skiftes til at gå. Herfra stammer vel bekendtskabet, men det kan af Holbølls breve ses, at den unge jomfru Bloch kom i hjemmet i Nyhavn, og at Holbøll regnede hende for sin forlovede. De fik et barn sammen, der fødtes på fødselsstiftelsen den 30. september 1821, og blev døbt *Carl Ludvig Emil Holbøll*. Som født udenfor ægteskab skulle drengen egentlig have haft sin moders efternavn, men Holbøll må have givet tilladelse til, at drengen fik hans efternavn. Det fremgår da også af brevene fra 1822, at det var Holbølls mening at gifte sig med jomfru Bloch. Men han havde jo ikke meget at gifte sig på. Desuden stødte planerne på modstand i hans familie. Man læser herom i et brev af 7. juni 1822 til hans far: »Et har jeg endnu at spørge Dig om. I det Tilfælde, at Karen ej er kommet til Teatret igen, vil hun da være velkommen i Dit Hus, hvis jeg bringer hende? Jeg beder just ej om det som en Naade af min Tante og Søster, thi *Du* har intet derimod, derom er jeg overbevist, men det vilde være mig behageligt at have hende hos mig, naar jeg er hjemme. Man indvende ej hendes Fejltrin. Fru D. . . . taales overalt, og det er dog bekendt, at hun har været for alle og enhver, og saaledes kan jeg nævne mange flere. Dog har man, jeg undtager aldeles Dig, elskede Fader, aldrig behandlet Karen med Godhed hjemme hos mig, ofte saa man surt, naar hun kom, ofte blev der i de 4 à 5 Timer, jeg var paa Akademiet, ej talet 2 Ord til hende, og jeg tror ej at gaa Sandheden for nær,

*) Karen Bloch nævnes som sådan i Statskalenderen fra 1817–21.

naar jeg siger, hun gjorde alt for at gøre sig yndet. Hvad hun kun kunde se paa Tantes eller Louises Øjne, at de ønskede, gjorde hun straks, ja og jeg tror, hun fortjente troligen den Mad, hun fik i Dit Hus. Mit Spørgsmaal ønsker jeg dog besvaret, thi dette skal meget bestemme mit Forhold i Fremtiden.«

På denne tid synes ægteskabsplanerne ikke at have været langt fremme, og der har i hvert fald intet bestemt været aftalt, da Holbøll et halvt år efter barnets fødsel rejste til Grønland, heller ikke om hvorledes jomfru Bloch nærmere skulle forholde sig. Om hun skulle søge ind på teatret igen eller klare sig med det, Holbøll sendte. Holbøll synes at have været i tvivl herom. Han skriver, at det dog ville være en hjælp for hende, om hun igen kom på teatret, men omtaler samtidig dette som »denne ret slibrige bane«. Det var således overladt til Karen selv at bestemme, hvad hun skulle. Hun spurgte Emilie Drewsen, der synes at have rådet både til og fra. Resultatet blev, at hun ikke gik tilbage til teatret. Det havde måske heller ikke været så let i den situation, hvori hun var kommet. Såvidt vides boede hun med barnet hos sine forældre i Nyboder. I hjemmet i Nyhavn kom hun ikke efter Holbølls bortrejse. Efter hvad der foran er fortalt, kan man ikke undre sig herover. Iøvrigt vides ikke meget om forholdet. I et langt brev af 9. juli 1823 til faderen skriver Holbøll: »Særskilt vil Du finde alt om Karen«. Men disse særskilte oplysninger er ikke bevarede. Formodentlig har den botaniske gartner hensynsfuldt tilintetgjort disse. Hans indstilling overfor jomfru Bloch synes at være undergået en forandring. I det nævnte brev fra 1823 hedder det: »Da jeg ved, at Tanken paa Karen er Dig ubehagelig, gør det mig ondt at maatte bebyrde Dig med Kommissioner hende vedrørende, og dog er det mig umuligt at handle anderledes. Hun var fra vort første temmelig romantiske Bekendtskab lige til den Dag, jeg rejste, min ømmeste Veninde, og kun Døden kan opløse de Baand, der nu binder mig til hende. Jeg forlader hende ej, hendes Opførsel blive, hvad den vil, saa dette er min Bekendelse hende angaaende«.

Fagre ord – hvad har han ikke skrevet til Karen Bloch selv? Men Holbøll var ung, afstanden til Grønland var lang, og han blev længe borte.

Holbøll kom hjem i august 1824. Ved årets slutning søgte han embedet som inspektør i Nordgrønland. Dette skal være gået således til. Da han efter sin hjemkomst var i audiens hos Frederik VI for at takke for den understøttelse, han havde fået, og herunder talte meget interesseret om Grønland, sagde kongen: »Naar Du synes saa godt

om at være i Grønland, saa kan Du blive der med det samme. Der er et Inspektørembede ledigt. Men for en Ordens Skyld skal du indsende en Ansøgning« *). I hvert fald fik han stillingen. Den 9. april 1825 udnævntes han til inspektør i Nordgrønland og den 1. maj 1825 afskedigedes han som søofficer med kaptajnløjtnants karakter og med tilladelse til at bære uniform i Grønland.

Forinden afrejsen fra København må det vanskelige brud med Karen Bloch være sket. Vi hører ikke herom, men det er næppe gået godt. I hvert fald har der været strid om drengen, som Holbøll har ønsket fjernet fra moderen og anbragt på landet. Hertil kunne Holbøll sende 150 Rd. »Hvis min Mølle gaar godt«, skriver han, »saa kan vel 50 Rd. eller mere lægges til«. Hermed mente han den handel med fugle, som han allerede fra begyndelsen indledte, og hvorved han vistnok efterhånden tjente en del, men som til sidst udsatte ham for kritik.

Om drengen blev anbragt på landet eller ikke, er ubekendt. Men det er ikke sandsynligt. Holbøll skriver nemlig senere fra Grønland til sin fader, »at Lange, hvem jeg især herom samtalede med, ved, at vi dengang ingen Middel vidste uden ved det gode at faa Drengen fra sin Moder, uden ved en skandaløs Proces, som jeg ingen Lyst havde til dengang«. Holbølls ven, den senere urtekræmmer på Østergade, Christian Peter Lange, havde foreslået, »at sende Drengen til Erslev, som Lange kendte nøje«. Det har muligvis været den børnerige skolelærer og organist i Gentoft, P. P. Erslev, Lange har tænkt på. Iøvrigt omtales drengen ikke i brevene fra de følgende år. Dog hedder det i et enkelt brev fra 1827: »Om min Carl gider jeg intet skrive«. Selvom denne bemærkning viser, at Holbøll var led og ked af de vanskeligheder denne søns eksistens forvoldte ham, undlod han dog ikke, da han kom hjem fra Grønland at tage sig en del af drengen, der nu var halv voksen. Fra den tid kom Carl jævnlige i det Holbøllske hjem, hvor han bl. a. gik til hånd i køkkenet. Holbøll havde da forlængst kone og børn, der udmærket godt kendte Carl Heilmann, som han blev kaldt i hjemmet, idet hans moder, Karen Bloch, i 1830 var blevet gift med en mand ved navn Gabriel C. Heilmann. Men at Holbølls døtre dog ikke var ganske klar over det virkelige forhold vides deraf, at deres moder engang, da de skulle til et bal og forlangte at få Carl Heilmann med som kusk, sagde til dem: »Saa skal I ogsaa vide, at han er eders Broder«. Hun havde iøvrigt megen forståelse for den unge mands vanske-

*) Exam. jur. Johannes West var inspektør i Nordgrønland fra 1817. Han hjemgik 1824 og fik afsked 1825.



HANNE HOLBØLL

lige stilling, og gik senere, da han var blevet gift, ofte ud med gaver til hans børnerige og fattige hjem i Nyboder.

Holbøll kom anden gang til Grønland i juli måned 1825. Nu som inspektør. Skibet, hvormed han rejste over, skulle have købmand og kolonibestyrer Carl Edvard Ernst og dennes kone med tilbage til Danmark. Købmand Ernst, der var jævnaldrende med Holbøll, havde begyndt sin uddannelse som sømand, men blev 1820 hvalfangerassistent ved Godhavn. I 1822 blev han købmand i Godhavn og, efter en permission 1823–24, købmand og kolonibestyrer ved kolonien Sukkertoppen. Da hans fader nu var død, skulle han hjem for at overtage dennes forretning. I 1823 eller 1824 var han blevet gift med Johanne Petrine Petersen, hvis oprindelse vi ikke kender, men som udenfor ægteskab havde en datter *Hanne* Theresia Sophie Petersen, født på fødselsstiftelsen den 13. maj 1810. Hvem Hannes fader var vides ikke. Ifølge overleveringen skal det have været en kendt københavnsk læge. Som lille blev Hanne sat i pleje i Storehedinge. Det var hos praktiserende læge, senere distriktslæge Christian Frederik Neve og dennes kone Christiane Helene Neve, født Møller. Disse var dengang ret unge, idet dr. Neve var født 1788 og fru Neve 1791. Neve var 1808–11 underkirurg i søværnet, og havde som sådan været med på lineskibet »Prins Christian« under dettes heroiske kamp ved Sjællands Odde. Han blev taget til fange af englænderne og ført til Göteborg, hvor han behandlede de sårede fra skibet og senere førte dem til København. Neves var blevet gift 1813. Hos disse skal Hanne have fået en gammeldags og streng opdragelse. Det fortælles, at hun måtte stå op ved bordet og spise, lige til hun blev konfirmeret. Men dette var dengang ikke ualmindeligt, og forholdet til plejeforældrene var vistnok i virkeligheden godt. Hanne blev konfirmeret 1824, og kom derefter tilbage til sin moder, nu fru Ernst.

Med familien Ernst mødtes inspektør Holbøll på skibet, der skulle bringe proviant til kolonien Egedesminde og derpå gå tilbage til København. De dage, da skibet lå ved Egedesminde for at inlade grønlandske produkter, tog købmand Ernst op til Godhavn, hvor han ifølge missionær P. Kraghs nedennævnte dagbog agtede at afhente et af ham med en grønlænderinde avlet barn for at tage dette med til Danmark. Han traf her Holbøll, som netop ville foretage en inspektionsrejse til Egedesminde. De fulgtes ad og kom dertil den 16. juli 1825. Ombord på skibet traf Holbøll fru Ernst og Hanne, som han ifølge familietraditionen straks blev indtaget i, og få dage efter for-

lovede sig med. Det var dog ikke første gang Holbøll så den unge pige. Den 14. juni 1849 skriver Holbøll nemlig fra kolonien Sukkertoppen: »For 25 Aar siden saa jeg Dig første Gang i den Stue, hvor jeg nu skriver dette, uden at ane Muligheden af, at Du min hjærteelskede Hanne skulle blive mit Et og Alt i Verden«. Det synes således at have været på hjemrejsen til Danmark efter sit første Grønlandsophold, at Holbøll første gang traf sin tilkommende.

I de få dage inden skibet skulle sejle, blev det bestemt, at Hanne skulle forblive i Grønland. Købmand Ernst ville helst have haft hende med tilbage til Danmark, da hun var for ung til allerede at blive gift. Men på Holbølls forslag blev hun anbragt i huset hos kolonibestyrer Lassen i Godhavn, hvortil Holbøll formentlig har fulgt hende, og hvor hun skulle blive, indtil de kunne blive gift næste år.

Men Holbøll ventede ikke til næste år. Kun en månedstid efter, da missionær Praem fra Jacobshavn kom ud til kolonien, lod Holbøll sig vie til den unge pige. Det var søndagen den 21. august 1825. Hanne var da kun 15 år og 3 måneder gammel. I 1825 kunne en pige ikke blive gift i Danmark, før hun var 16 år. Dette har man altså ikke brudt sig om i Grønland.

I et brev af 21. august 1845 har Holbøll fortalt, hvordan den unge nygifte frue så ud: »Det er i Dag 20 Aar siden, at Du en lille nydelig Pige med uhyre smalt Liv, dejlige funklende Øjne, en yndig Hals og et venligt, barnligt Hjærte blev min, ganske min«. Hanne var dengang ikke fuldvoksen endnu, og det fortælles, at hun efter sit giftermål måtte lægge sine kjoler ned. De skulle jo dengang gå til fødderne.

I det fornævnte brev fra 1849 fortsætter Holbøll: »Uagtet Du er begavet med mere Spaadomsaand end jeg, anede Du vist ejheller noget saadant, ei engang da alle Julemærker ved Jul, Nytaar og Nytaarsny spaaede Dig Brudekransen før Enden af Aaret 1825, og dog skulle det være saaledes, og Gud ske Lov! Jeg har aldrig noget Øjeblik fortrudt, at jeg er bleven smedet i Dine Lænker, og nu tror jeg ejheller, Du har Aarsag til at fortryde dette«.

Holbøll har sikkert i sin begejstring meddelt begivenheden hjem til Danmark endnu i 1825, da der formentlig må være gået skib fra Grønland efter den 21. august. Men brevet herom er ikke bevaret. Derimod findes fra den følgende sommer et lille brev fra den unge frue til hendes svigerfader, den gamle botaniske gartner. Da det er det ældste brev, der foreligger fra Hanne Holbølls hånd, citeres det her:

»Kiæreste Fader.

Endskiønt jeg skriver saa slet, vil jeg dog i et Par Linjer ret takke Dem for al den Godhed og Kiærlighed De viser mod mig, og fordi De saa godhedsfuldt har optaget mig i Deres Familie, og kalder mig Datter. Alt hvad der kunne være at skrive om vort Huus har min elskede Carl vist allerede skreven om, saa der intet er levnet mig, om jeg og kunne skrive. Men det kan jeg dog sige Dem, at ingen Datter kan mere elske Dem end Deres Hanne, og at min Carl og jeg daglig forene vore Bønner til Gud for Deres Vel.

Deres Dem elskende Datter

Hanne Holbøll«.

Herpå svarede den botaniske gartner først den 3. maj 1827. Han har åbenbart ikke fået brevet så tidligt, at han kunne nå at svare endnu samme år. Også hans brev er kun kort. »Af Mangel paa Tid«, skriver han. Men det indeholder en lykønskning til svigerdatteren, som han antager nu er blevet moder. Han er glad over, at Hanne er lykkelig for hans søn, men tilføjer: »Vedbliv at elske ham som hidtil og efter Evne at dæmpe hans Heftighed, om denne ikke med en modnere Alder har aftaget«.

Også til Sophie Holbøll ses Hanne at have skrevet, og også denne skriver til Hanne i foråret 1827. Hun er spændt på, om det er blevet en dreng eller pige. Det var en dreng og Carl Holbøll meddelte begivenheden hjem den 19. maj 1827. Brevene har altså krydset hinanden. Drengen blev født den 25. oktober 1826, og fik ved dåben sin farfaders navne Frederik *Ludvig* Holbøll. Den gamle gartner må være blevet tilfreds.

Nu sendtes der gaver til Grønland. Tante Sophie havde forarbejdet en kappe af filet og en hue til barnet af samme arbejde. Filet var kommet meget i brug, skriver hun. Tørklæder, kraver og mange andre ting skulle nu være af filet. Også fra Carl Heger var der gaver. Lugtevand, fine sæber og pastiller. Til gengæld hjemsendte de unge støvler og sko af grønlandsk skind.

Hanne var altså fuldt akcepteret i familien. Carl Holbøll skriver, at hun havde frygtet, at man havde misbilliget hans valg, men nu var glad for den gode modtagelse. Man erindrer, hvorledes Karen Bloch blev mindre venligt behandlet i hjemmet, »paa Grund af sit Fejltrin«. Måske har det ikke været så let for de gamle at acceptere Hanne, der

jo selv var et uægte barn, men muligvis har de slet ikke fået dette at vide. De fik hende heller aldrig at se, idet Hanne og Carl først kom hjem fra Grønland i 1832, da både den botaniske gartner og hans søster var døde. Derimod traf de sammen med købmand Ernst og Hannes moder, da disse kom hjem.

Om den første tid i Godhavn har Carl Holbøll skrevet følgende til sin fader:

»Mit Hus er stort, ligger højt og tørt og vender Façaderne mod SO. og NV. Paa den sydostlige Side ligger min ikke lille Have, ved den vestre Side en indelukket Gaard. Den nordostlige Side vender mod Havnen, som er knap 20 Skridt fra Huset, saa jeg i min Sal har staaet og skudt efter en Sælhund og tidt fra mine Vinduer har skudt Vildænder. Boligen er temmelig lys, men kold, dog faar jeg i Aar dobbelte Vinduer, som vil hjælpe betydeligt. Hele Vinteren har vi maattet bo i en og samme Stue, hvor vi har opholdt os, spist og sovet. Vi har kun kogt Mad 4 Gange om Ugen og faaet opvarmet Mad de 3 Dage. Maden blev kogt og opvarmet paa en saa kaldet Menage-Ovn i Kokkens Kammer, saa at ingen Brændsel blev spildt, og dog var det sluppet op midt i Maj.

Den 18. November er den sidste Dag, Solen kan ses over Horizonten fra det flade Land. Den 12. Januar ses den igen over Horizonten, men den bliver kun ganske kort oppe den Dag; den 28. Januar er Solen allerede 5 Timer over Horizonten. Er det ej forunderligt saa hurtigt Dagen tager til«.

Vinteren 1825/26 var meget streng i Grønland. Fra midten af september og til den 17. juni frøs det hver eneste nat. Havnen var midt i juni endnu tillagt med is, jorden var dækket med sne, og der var ikke spor af vegetation at se. Holbøll skriver, »at Kulden har i Vinter været saa stærk, at ei alene vor Aande frøs paa Lagnerne, det altsaa bogstavelig talt frøs mellem Mand og Kone i Sengen, men mit lille Rejsetermometer viste, engang jeg vilde se, hvor koldt vi havde det, 11°, skriver elleve Grader under Frysepunktet, liggende paa vor Hovedpude! Og dog var der 8° Varme i Værelset, da vi lagde os. Men da laa vi, for ei at have Seng og alt i een Stue, paa Loftet«.

I et senere brev hedder det:

»Den 14. Oktober, Din Fødselsdag, kære Fader, holdt vi Festmiddag; Gæsterne var Doktoren, Købmanden og Kommandøren for Hvalfangsten med Koner. Vi drak Din Skaal under den kongelige

Salut af 27 Skud, som blev besvarede fra Doktorens Bolig og fra Galeasen, saa det blev 81 Skud. Om Eftermiddagen var der stor Cour, det vil sige, hver Grønlænder fik en Rugtvebak og en Snaps, Grønlænderinderne Kaffe, alt med Erindring om Anledningen. Om Aftenen samledes Grønlænderne af egen Indskydelse udenfor mine Vinduer og afsang to Lov- og Takkesalmer som en Bøn om langt og lykkeligt Liv for min elskede Fader. Jeg takkede ret af Hjertet, der blev nu almindeligt Bal, som varede hele Natten«.

»Vi var i Ro om Vinteren, og den indfandt sig snart. I Begyndelsen af November kunde Havnen passeres med Slæder, og nu begyndte en ny Fornøjelse for os – Kørsel med Slæder. Jeg kan ej beskrive den Fornøjelse, vi have af Hundene og Kørslen med dem; men Du kan dog begribe, at det er interessant, da Hundene her uden at have de Svagheder, Hundene i Danmark er i Besiddelse af, have de fleste af deres Dyder, især en grænseløs Kærlighed til deres Herre, om man blot giver dem lidt Føde engang imellem. Mine Hunde, jeg har c. 20, er saa kælnе, at før Gaarden blev aflukket, hvilket nu er sket, turde min Kone, der er meget bange for at falde, ej gaa ud, uden at jeg var med, alene fordi Hundene ved deres mageløse Kæsser, meget let kunde rive hende om. De faa om Vinteren Æde hveranden Dag, om Efteraaret 2 Gange om Ugen, om Sommeren kun hver Søndag. Derimod ved alle vore Glædesdage, Din, Tantes og Søster Lovises og fleres Fødselsdage, faa Hundene, hvad min Kok kalder »Goddag«, det vil sige Lov at æde sig mætte, hvortil Foderet ellers aldrig strækker. Paa kort Vej, det vil sige 4 à 5 Mil, min sædvanlige daglige Køretur, løber de Milen i 15 à 20 Minutter; den længste Vej, jeg har kørt uden at standse, var 22 Mil i 13¹/₃ Time, eller Milen i c. 36 Minutter, idet Hundene paa længere Strækninger selvfølgelig ikke vedholdende kunde løbe med den store Hastighed. Trods den strenge Kulde gjorde jeg en Rejse i Hundeslæde paa 150 Mil, deraf paa en Dag 20 Mil uden at bede«.

»Vi stod i Vinter op Kl. 7, drak The og spiste dertil. Derpaa spillede jeg Klaver, og min Kone syslede med et eller andet til Kl. 9¹/₂, hvis det saa var blevet lyst, skrev jeg, og min Kone syede. Kl. 10¹/₂ eller 11 kørte jeg til Anlæget c. ¹/₄ Mil altid i 3¹/₂ Minut, om der ej var nyfalden Sne. Kl. 12 spiste vi til Middag, hvorpaa jeg i godt Vejr kørte min Kone en Tur. Naar jeg kom hjem, skrev jeg mine tjenstlige Indberetninger. Aftenen gik med forskellige Sysler eller med at gøre Besøg hos Doktoren, Købmanden eller Kommandøren for Hvalfangsten. Søn-

dag Formiddag fik vi gerne Besøg af dem, de blev trakterede med Kaffe, en Drik, der er uvurderlig her i Landet. Saaledes gik Vinteren uforandret for os til Februar. Nu var Isen brugbar til Kronprinsens Eyland. I Marts Maaned skulde jeg en Rejse til Omanak; min Kone havde Lyst at tage med. I godt Vejr tog vi afsted. 3 Mil fra Godhavn gjorde vi Holdt for at lade Hundene bede. Min Kone, der var eneste Dame paa Turen, benyttede Lejligheden til at gaa hen bag et lille Fjeld. Da det varede længe, inden hun kom tilbage, gik den gamle Købmand, i hvis Hus hun havde været, før hun blev gift, bag Fjeldet for at se, hvor hun blev af. Til sin Forfærdelse saa han hende ikke nogetsteds. Pludselig dukkede noget sort op gennem Skrueisen; han løb derhen og saa, at det var hendes dejlige gnistrende sorte Haar. Han naaede med Fare for sit eget Liv at faa fat i det, og trak hende bogstavelig talt op ved Haaret. Hun var gaet ud paa Isen i den sikre Tro, at den var fast og godt kunde bære hende. Det var Skrueis, men saa fast sammenskruet, at den ikke var til at skelne fra fast Is. Hun sank igennem Isen. Hun fortalte, at hun sank dybt ned, men saa blev hævet op til Overfladen, hun prøvede paa at skribe, men forgæves. Hun sank paany, blev atter løftet op, sank igen og steg op for tredie Gang. Da mindedes hun at have hørt, at naar et Menneske, der er ifærd med at drukne, kommer op til Overfladen for tredie Gang, da er det Døden. Hun bad til Gud og sagde i Tanken Farvel til mig. Da følte hun sig pludselig grebet ved Haaret og løftet op. Den gamle Købmand raabte om Hjælp; vi ilede til og bar hende hen til den Slæde, der blev kørt af den flinkeste Slædekører. Det vaade Overtøj blev taget af hende og erstattet med nogle af Herrernes Pelse. Grønlanderen, der skulde køre for min Kone, fik Ordre til at køre til Kolonien saa hurtigt som muligt. Stolt over at have faaet det Hverv at skulle køre for Inspektørens Kone, kaldede han med sin lange Hundepisk for at faa Liv i Hundene. Han tog sig ikke i agt. Piskesnærten traf min stakkels Hanne tværs over det stivfrosne Ansigt; det blev dækket til, og Slæden jog afsted. Ved Ankomsten til Egedesminde blev hun strax bragt til Sengs og behandlet som febersyg. Kun som ved et Under blev Hanne reddet, men et lige saa stort Under var det, at hun ej blev syg af at køre de to Mil, som var tilbage, og det var dog 25° Kulde. Det anfægtede hende saa lidt, at vi allerede kunde fortsætte Rejsen næste Dag. Efter at have hentet Præsten ved Egedesminde, vendte vi hjem for at bortgifte vor Jomfru, Bine Rasmussen, som havde Bryllup i Februar med Købmand Stephan- sen«.

Den nævnte præst var missionær Peder Kragh, der var præst i Nordgrønland fra 1818–28. I alle disse år førte han omstændelige dagbøger, hvoraf et udtog er trykt i Haderslev 1875. Heri omtales Holbøll mange gange. Ikke altid lige smigrende. Godhavn hørte under Kraghs missionariat. Der var ingen præst i selve Godhavn. Allerede dette, at missionær Praem fra Jacobshavn formastede sig til at vie Holbøll, passede ikke hr. Kragh. Men han fandt sig dog i det, og stod endog fadder til den lille Ludvig, som også Praem døbtte. Kragh var tilsyneladende en meget nidkær præst, der havde den fordel, at han fuldstændig beherskede sproget, da han var gift med en grønlanderinde. Da han i Holbølls nærværelse viede et dansk-grønlandsk ægtepar, gjorde han dette på grønlandsk. Holbøll kritiserede dette, men Kragh erklærede, at dette var rimeligt, da bruden ikke forstod dansk, men brudgommen dog noget grønlandsk. Den eneste, der ikke forstod sproget, var Holbøll. I Cloushavn havde Holbøll foranlediget eller dog sanktioneret, at kapellet blev omdannet til bolig for handelsbetjentene. Dette bebrejdede Kragh Holbøll, men denne svarede »kort og studs«, at han ikke vidste, der var nogen præst ved dette sted, og at der næste år nok skulle blive indrettet et nyt kapel ved stedet. Da der senere skulle skaffes Kragh en ny præstebolig, hvilket skulle ske ved at overflytte et hus fra Kronprinsens Ejland til Egedesminde, valgte inspektøren et hus, der var så lille »at det ikke kunde beboes af nogen talrig Familie«. Endelig antog Holbøll flere gange ukonfirmerede grønlandere i handelens tjeneste.

Man skulle således tro, at missionæren og inspektøren ikke kunne tåle hinandens selskab. Men dette var ikke tilfældet. I 1827 indbød Holbøll missionæren til at følge ham med et af handelens skibe til Holsteinsborg, hvor Holbøll ville besigtige det derværende trankogeri. Kragh sagde ja. Han ville benytte lejligheden til at besøge sin værdige embedsbroder missionær Kjær, der boede i Holsteinsborg. Rejsen gik godt, men i Holsteinsborg drillede Holbøll den værdige broder svært. Denne havde på grund af misbrug forbudt de indfødte at danse. Men nu arrangerede Holbøll »fra den 29. August og særdeles de følgende Dage, vi vare her, hver Eftermiddag og Aften Dans i Proviantgaarden med Lystighed og Drik«. Man forstår, at dette var galt. Og siden blev det ikke bedre. Hr. Kragh besværede sig til Missionskollegiet over »den sig i alt indblandende Inspektør«, medens Holbøll på sin side klagede til handelsdirektionen over præstens »løgnagtige Beretninger om Forholdene i Godhavn«. Holbøll var dog selv ked af disse. »Ikke

af Inspektoratet, men af Forholdene ved Stedet her, hvor Grøn­lænderne i denne Tid, da Englænderne sværme, næsten ærgrer mig til døde« *). Ved en enkelt lejlighed smækkede Holbøll endog lussinger og blev derefter stødt omkuld af grønlanderen Gabriel Danielsen. »Denne sørgelige Efterretning«, skriver pastor Kragh, »modtog jeg med Kajakekspresse og kunne ei andet end paa en Maade billige Gabriels Fremfærd, da Holbølls utidige Fremfusenhed havde foran­lediget denne«.

Holbøll har i et af sine breve selv hentydet til denne episode. Han var jo på den tid en meget ung inspektør, og hans militære uddannelse har vel ikke været den bedste forskole for det civile embede. Iøvrigt tør man ikke lægge for stor vægt på missionær Kraghs domme. Det er en kendt sag, at forholdet mellem missionen og handelsadministrationen aldrig var godt, og Kragh synes misfornøjet med enhver, han nævner. Også fra den forrige inspektør modtog han »impertinente« breve. Praem var efterladende og forgældet, og Kraghs egen efterfølger, missionær Potter, tegnede heller ikke til at blive god. Kragh revsede dem alle, som han revsede grønlanderne, der ikke var vedholdende i troen eller som overtrådte det sjette bud. Da han kom hjem til København i 1828 kunne han i begyndelsen ingen lejlighed finde, men fik husly med sin kone og sine mange børn hos Holbølls svigerforældre. Her må hans kritik vel være forstummet.

Imidlertid var inspektør Platou i Godthåb blevet syg, og der gik rygter om, at han ville hjemgå. Holbøll gjorde da alt, hvad han formåede for at blive forflyttet til Sydgrønlands inspektorat. Man ser det allerede i breve fra 1827 til hans fader:

»Hvad af Alt ligger mig mest paa Hjærte er at komme til Syden, om Platou gaar hjem. Jeg har bedt Gede **) om hans Indflydelse, og sagt ham, Du vil samtale med ham derom, hvilket Du vel og er saa god at gøre. At Du siden med allerstørste Iver tager Dig af Sagen, er jeg vis paa«.

Det lykkedes da også. – Holbøll blev konstitueret inspektør for Syd­grønland den 5. februar 1828, og blev endelig udnævnt den 29. novem­ber 1828.

*) Forholdene ved Godhavn var faktisk dårlige. Holbøll fik i 1828 pålæg om at gå ombord i så mange af de engelske hvalfangerskibe som muligt for ved forestillinger og forhand­ling at formå kaptajnerne til ikke at tage grønlanderne ombord, hvor de blev drukket fulde og forledte til at sælge deres produkter til englænderne. De stod i fare for at omkomme på tilbagevejen fra skibene og fangede intet i denne tid.

**) Jonas Heinrich Gede eller Gedde var direktør ved den kgl. grønlandske og færøske handel 1825–48. Han ejede i mange år en lystgård på hjørnet af Allégade og Gammel Kongevej.

Under dette Grønlandsophold, der varede fra 1825 til 1832, fik Hanne og Carl Holbøll endnu to børn,

1828, den 28. oktober Pingel Johan *Carlheger* Holbøll og

1830, den 1. september Johanne Sophie *Ludovica* Holbøll.

Drengen blev, som nævnt, opkaldt efter faderen og farfaderens ven Carl Heger. Pigen, der blev opkaldt både efter sin moder, sin faster og sin farfader, blev i sin ungdom oftest kaldet Ludvica, senere altid kun Vica. Ved familiens hjemkomst til Danmark i efteråret 1832 var Hanne Holbøll gravid. Det fjerde barn fødtes den 21. januar 1833 i København. Det var *Fanny* Julie Holbøll, der blev opkaldt efter sin forlængst afdøde farmoder Julie Kompffe.

I de 7–8 år familien havde været i Grønland var indtruffet flere andre familiebegivenheder. Den gamle botaniske gartner og hans søster Sophie var jo døde, men Hanne havde fået en halvsøster, idet købmand Ernst og hans kone allerede kort efter deres hjemkomst havde fået en datter, Charlotte Emilie Henriette Ernst, født den 23. november 1826. Denne halvsøster, der altså var 7 år gammel, da Hanne første gang så hende, men 16 år yngre end Hanne, fik hun siden meget at gøre med, og denne blev kendt i familien som tante Lotte. Endelig var købmand Ernst død. Han døde 1831, blot 35 år gammel.

Kun et halvt års tid blev familien i København. Da den i 1833 rejste tilbage til Grønland tog Holbøll, som vi har set, sin søster Louise og den gamle tjenestepige Silla Pedersen med.

Familien boede altså nu i Godthåb. Stillingen som inspektør i Sydgrønland var en økonomisk forbedring for Holbøll. Han regnede da også med nu at kunne betale sin gæld til handelen. Hans faste gage var kun 400 Rd. om året, men hertil fik han 2 % af værdien af indhandlingen ved enhver handels plads i inspektoratet. Dette var langt den største del af hans indtægter. Produktionen kunne i enkelte år være størst i Nordgrønland, men indtægterne var »jævnere gode« i syden, skriver Holbøll *). Han fik dog foreløbig langtfra nedbragt gælden. Den steg endog til over 9000 Rd. i 1836, hvorfor det blev bestemt, at en trediedel af hans indtægter skulle tilbageholdes, indtil gælden var betalt. Dette varede mange år. Når Holbøll fik lov til, og selv turde

*) Ifølge P. P. Svejstrup og Sune Dalgaard: »Det danske Styre i Grønland 1825–50« havde inspektørerne, foruden den faste gage og procentindtægter, fri bolig, brændsel og kost, et mindre beløb til skrivematerialer og en kok til rådighed. Procentindtægterne var i femåret 1831–35 i Nordgrønland henholdsvis 1711 Rd., 1590 Rd., 1741 Rd., 1004 Rd., og 1524 Rd., i gennemsnit 1514 Rd., medens de i Sydgrønland udgjorde henholdsvis 2309 Rd., 1865 Rd., 1716 Rd., 1930 Rd. og 1636 Rd., i gennemsnit 1891 Rd. – Detailleret redegørelse for Holbølls gæld til institutionen findes angivet i denne afhandling.

optage så stor en kredit, var det iøvrigt i den tro, at han ved deltagelse i garnfangsten kunne opnå en stor fortjeneste. Han tjente også nogle år herpå, men siden gav det tab. I 1837 blev garnfangsten ved Godthåb overtaget af handelen selv, der overtog garnene efter vurdering. Den største garnbruger var da Holbøll, der havde 15 garn dels alene dels sammen med købmand Biilmann. Disse blev overtaget for 2324 Rbd.

Også i andre henseender var det sydlige inspektorat en forandring fra det nordlige. I Godthåb er ingen fuldstændig mørketid, som i Godhavn, og gennemsnitstemperaturen er højere. Holbøll skriver: »Vegetationen er her saa stærk, som jeg aldrig har set den her i Landet. Er det de faa Graders sydligere Bredde, der gør det? Jeg synes Heden er utaaelig. Jeg ligger for aabne Vinduer om Natten, men sveder dog.« Men i flere henseender var Godthåb dog mindre interessant end Godhavn. Fra Godhavn kunne man om vinteren foretage slædefarter langt omkring. I Godthåb var man lukket inde om vinteren, og kunne ikke besøge de andre kolonier. Desuden var Godthåb i fangstmæssig henseende ringere end flere af de andre kolonier. Den var heller ikke så særpræget grønlandsk som disse, idet den var mere præget af det forholdsvis større danske element. Befolkningen gik halvvejs dansk klædt og boede i halvvejs danske huse. Den ernærede sig mere ved handel og håndværk og tog mindre på fangst.

Forholdene i kolonierne i Grønland var dengang meget små og primitive. Holbøll har i en betænkning dateret 20. februar 1856 »Om de grønlandske Anliggender i Fortid og Nutid« beskrevet disse på følgende måde:

»Da disse Linjer især maa omhandle Forholdene i Sydgrønland, finder jeg det rigtigst at give et Billede af Tilstanden der, da jeg i 1828 overtog Inspektoratet, og hvorledes denne var, da jeg sidste Gang rejste dertil. Handelens Huse vare som Følge af Krigsaarene 1807–14 og andre Omstændigheder i maadelig Forfatning; faa af de Huse, der tilhørte Handelens Mandskab, ingen af Grønlændernes, havde modtaget nogen Forandring fra det fuldkommen Nationale. De vare altsaa uden Bræddegulve og Træpaneler og havde i Stedet for Vinduer paa-spigrede, hertil beredede Tarme.« Grønlændernes boliger var næsten mørke og uden ventilation. Luften trængte kun sparsomt ind fra indgangen, der ofte var underjordisk. Gulvet i hulerne, som de bedre kunne kaldes, den bare jord, var gennemsvet af blod, spæk og urenlighed,

der udsendte en hæsliq stank. Men der var varmt i dem, tit kvælende hedt fra tranlamperne og fra de mange mennesker, der ofte boede sammen i dem. Om natten krøb hundene sammen i indgangen og gjorde lufttilførselen endnu ringere. De hygiejniske forhold var følgelig rædselsfulde. Om klædedragterne skriver Holbøll, at der næppe var en af hundrede af grønlanderne, der bar linned under pelsdragterne. Videre skriver han, at produktionen var slet eller mådelig ved alle kolonierne. Garnfangsten blev kun drevet i enkelte løb og gav ikke synderligt af sig. Hvalfangsten blev kun drevet fra kolonien Holsteinsborg, men havde i mange år været slet. I 1827 fangedes ingen hvaler, lige så lidt som i de nærmest påfølgende år. Også renfangsten var ringe, hvilket ikke var europæernes skyld. Af udsteder var der kun et i Sukkertoppens, et i Frederikshåbs og et i Julianehåbs distrikt. Han slutter dette afsnit med at sige, at »Mangel paa Udsteder i Forening med den lave Betaling for Spæk og en betydelig Udborgning (kredit) til Grønlanderne var Hovedaarsagen til den ringe Produktion«.

De herrnhutiske brødremenigheder var Holbøll meget vred på. Han skriver herom i betænkningen: »Paa Egedes Tid, da Godthaab anlagdes (1728), laa Vinterboligerne meget spredt. Omend den Gang ganske uoplyste og uorganiserede indsaa Grønlanderne meget godt, at den Maade, paa hvilken Sælhundene fanges om Efteraar og Vinter, ikke kan lykkes, hvor der er mange Kajaker; men om Foraaret samlede man i Fjorde og paa andre Steder, som gav Anledning til Fangsten af Lodden, hvor ogsaa Sælhundene paa den Aarstid følge. Denne Leve- maade voldte, at der ikke oftere blev Mangel mellem Grønlanderne.« Men gejstligheden bragte forandringer heri, idet denne søgte at samle de indfødte om vinteren, for lettere at kunne undervise dem. Denne fremgangsmåde, der ifølge forholdene måtte være meget skadelig for grønlandernes materielle vel, blev dog snart frafaldet af de danske missionærer, men derimod med stor iver drevet af brødremenighederne, der til ubodelig skade havde fået indpas i Sydgrønland, hvor de havde 4 missionspladser, ved hvilke der endnu var de usleste grønlandere. »Og skønt jeg har gjort det til Hovedformaal for min Virksomhed,« skriver Holbøll, »at faa Grønlanderne udflyttede fra disse Missions- pladser, af hvilke to, Lichtenfels og Frederiksthal, er slette Fangst- steder, er dette kun tildels lykkes mig. Jeg tror ikke at overdrive, naar jeg paastaar, at om de Grønlandere, som henhøre til Brødremissionerne,

havde været opdragne under dansk Mission, vilde Sydgrønland aarlig have givet over 1000 Tønder Tran meer, end Tilfældet er nu, og der vilde have været over 1000 Grønlændere flere, end der nu er.«

Da der i 1855 ialt kun var ca. 9900 grønlændere ville en saadan forøgelse jo have været en betydelig tilvækst.

Iøvrigt havde Holbøll i 1836 foreslået at flytte den danske mission fra Godthåb, hvor der kun var ca. 270 grønlændere til Frederikshåb distrikt, hvor der var 5–600 grønlændere, og hvor et ret betydeligt antal grønlændere ved Arsuk og Tigssaluk var næsten uden præsteligt tilsyn. Dette blev dog ikke til noget.

Men der var også andre forhold, Holbøll kritiserede. Således havde det altid haft skadelig indflydelse, »at Handelen bestandig har lønnet sine Underbetjente meget slet; uagtet der fordres meget og tildels godt Arbejde af disse, var og er Lønnen for en dansk Haandværker eller Baadefører 50 til 80 Rd. aarligt og for en Matros eller Arbejdsmand 36 à 48 Rd. alt foruden Kost, som nu vel er ca. 150 Rd. Værdi; at man for en saadan Løn kun faar slette Subjekter er indlysende. De faa gode Underbetjente, man har, skyldes dels Handelen, dels og fornemmelig Drukkenskab, det vil sige: Det ere brugbare Folk, som have været saa forfaldne, at de ikke kunne bruges herhjemme, men i Grønland, hvor kun den reglementerede $\frac{1}{16}$ pot Brændevin daglig kan faas, er blevne dygtige Folk. Og saaledes som Sagerne have staaet og staar, er det just gennem Underbetjentene man maatte tænke paa at danne Grønlænderne.« – Også lærerne lønnedes slet, så det efterhånden blev umuligt at få unge mennesker til at tage til Grønland som lærere, hvorfor man måtte gå den modsatte vej og sende unge grønlændere ned til Danmark for at få undervisning.

Derimod havde i ældre tid missionskollegiet truffet en foranstaltning, der for en stor del havde skabt den smule dannelse, der fandtes mellem grønlænderne. Man havde nemlig sendt Vajsenhusdrenge til landet og ladet disse undervise af præster for siden at ansætte dem som lærere. Flere af disse blev fortrinlige lærere, giftede sig med grønlænderinder, og fra disse længst henfarne stamfædre nedstammede de bedste blandinger, og blandt disse landets bedste fangere.

Endelig satte man egenmægtigt (gensidige aftaler var der naturligvis ikke tale om) priserne på de grønlandske produkter meget lavt. Dette gjaldt såvel skindvarerne (sælskind, rensdyr- og ræveskind) som dun, spæk og tran, medens der blev forlangt antagelige priser på de danske varer, der solgtes grønlænderne. Dette var, foruden levnedsmidler, to-

bakker og klædestoffer, bl. a. skyderekvitter. Man solgte grønlanderne ret gode våben, men den høje pris på rifler forhindrede disses udbredelse. En riffel kostede således omtrent 12 Rd., svarende til prisen for 12 baller spæk, men næppe 2 af hundrede fangere kunne under almindelige omstændigheder producere 12 baller spæk på et år. Iøvrigt burde man forsyne dygtige grønlandere med europæiske fartøjer til handel, fangst og fiskeri.

Det er dette, man først for få år siden er begyndt at gøre, så man ser, hvor forudseende Holbøll for 100 år siden har været.

Holbøll erkendte dog, at forholdene efterhånden blev bedre. »Nogle til det ukendelige.« »At disse Forbedringer især skyldes Administrationen i Danmark bør jeg med Taknemmelighed udtale,« siger han, men tilføjer: »uagtet jeg ei heller bør undlade at nævne, at næsten Alt er sket efter mine Forslag, men at jeg ofte har været nød til at bruge 8 à 12 Aar for at faa en gavnlig Foranstaltning fremmet.«

Ifølge P. P. Svejstrup og Sune Dalgaard's nævnte afhandling, der er trykt i Meddelelser om Grønland, Bind 145, var Holbøll »meget levende og initiativrig, og ikke bange for at fremsætte både mere og mindre gennemtænkte reformforslag«. I 1833 stillede rentekammeret krav om at modtage årlige oplysninger fra Grønland. Holbøll stillede da allerede samme år en række forslag af større betydning, såsom: Ansættelse af læger i Sydgrønland, udvikling af kvægavlen (formentlig på Julianehåb distrikt), forhøjelse af garnfangstens priser, forsøg på tæmning af rensdyr og iværksættelse af torskefiskeri. Men handelsdirektionen stillede sig ret afvisende overfor disse nye ideer, og fandt ikke større reformer påkrævet foreløbig. –

Da Holbøll og hans familie i 1832 påny kom til Godthåb rykkede de ind i den nye inspektørbolig, der var opført 1831. Den indeholdt dengang 4 værelser og køkken foruden, og 2 kamre foroven. Til boligen hørte 2 mindre stenhuse og et skur, henholdsvis benyttet til arkiv, gedestald og kulrum. Om boligen var der en indhegnet have, dog ikke med træer. I denne fik Holbøll indrettet et drivhus, hvortil han efterhånden fik sendt mange planter fra Danmark. Han holdt meget af at opholde sig i drivhuset. I et brev fra august 1838 hedder det: »Jeg sidder hele Dagen og skriver nede i Drivhuset, hvor jeg har det saa roligt og godt, og hvor der nu er indrettet med Gulv og Bord. Alt staa saa smukt herinde, saa man kunne tro man var hjemme. Jordbærrene modnes og Roserne springer ud.«

Men vi er endnu ikke i 1838. Årene fra 1834–38 blev ret urolige for

familien, idet Holbøll flere gange blev hjemkaldt til konferencer. Således i efteråret 1834. Han tilbragte derfor vinteren 1834–35 i København, hvor han fandt sin svigermoder og den lille Lotte vel. Fra dette vinterophold i Danmark skriver han til sin kone i Godthåb: »Alle, fra Kongen og til den sidste Direktør, var tilfreds med at jeg kom. Det bedste Bevis herpaa er, at jeg af Kongen er hjemkaldt igen for at være i en Kommission med Konferensraad Collin, Etatsraad Hansen, Etatsraad Hvidt og flere for at undersøge, hvorvidt Handelen paa Grønland skal vedblive at være kongelig eller ikke« *). Han tilføjer: »Hvormeget denne Foranstaltning end har glædet mig, har den dog ogsaa sine slemme Sider, thi jeg vil (da) saa kort være samlet med Dig, søde Kone, og mine elskede Børn.«

Hanne Holbøll var på denne tid igen gravid, og børneflokket blev den 4. april 1835 forøget med det femte barn, en dreng, der blev døbt *Adolf Vigo Holbøll*. Om dette har Holbøll først fået underretning ved sin tilbagekomst til Godthåb, hvortil han først nåede efter en besværlig rejse, idet skibet var indesluttet 18 dage i isen i Davis strædet. Lige så lang tid som hele rejsen i gunstigt fald kunne være gennemført på. Man må tro, at Holbøll har været utålmodig.

Tanken om en ny adskillelse i vinteren 1835/36 blev Holbøll for trist, og hans kone har vel også nødt til at bringe endnu en vinter alene i Grønland med de mange børn. Det blev derfor bestemt, at hele familien skulle tage med tilbage til København i efteråret 1835. Det var hensigten, at hjemrejsen skulle foretages med det først hjemgående skib for at undgå det stormfulde efterårsvejr. Men Holbølls inspektionsrejser til de forskellige kolonier og udsteder trak så længe ud, at det blev umuligt for ham at rejse så tidligt hjem. Han har vel ønsket at indhente så mange oplysninger som muligt til brug for kommissionsarbejdet. Familien måtte derfor rejse alene, og Holbøll kom først sent på efteråret 1835 til København.

Foråret 1836 går det atter afsted til Grønland og om efteråret igen tilbage til København. Holbøll skulle jo til møder i kommissionen. Påny blev familien sendt i forvejen. 20. juli skriver Holbøll fra Napas-

*) Kommissionens øvrige medlemmer var direktørerne Gedde og Graah, kommitterer J. O. Hansen, T. A. Hoppe, vartoupræsten, seminarieforsøger N. G. Wolff, grosserer M. V. Sass og dr. phil. Chr. Pingel, der var naturhistoriker. Collin blev kommissionens formand og Hoppe, der da var auskultant i rentekammeret, dens sekretær. Kommissionen afgav først betænkning 1840. Flertallet, herunder Holbøll, holdt på, at statsmonopolets fortsættelse foreløbig var en nødvendighed. Et mindretal holdt på, at enkelte af kolonierne forsøgsvis burde bortforpagtes til private som en overgang til frihandel. Holbøll havde oprindeligt også været af denne anskuelse, men fravede den og tilsluttede sig flertallet, inden han i 1838 måtte forlade kommissionen og rejse til Grønland.

sok og beder på brevomslaget om, at brevet »ved privat Exprese« må blive bragt ombord til hans kone, når hun kommer til Egedesminde. Hun er åbenbart på hjemrejsen, medens Holbøll endnu er på inspektion. Han har været så voldsom søsyg som ingensinde, skriver han. Først sent kommer han fra landet. Efter sin hjemkomst skriver eller færdiggør han et brev til handelsdirektionen. Det er om kirken i Godthåb, hvis tilstand »er af den Natur, at jeg er overbevist om, at dersom der her i Danmark fandtes en saa faldefærdig offentlig Bygning, vilde Øvrigheden forbyde Afbenyttelsen af samme, paa det at ingen Ulykke skulde indtræffe ved Nedstyrtningen, hvorfor jeg ogsaa har paalagt Stedets Købmand at have nøje Tilsyn med Bygningen og nedrive den, saasnart der viser sig Forandring ved samme«.

Mellem jul og nytår er Holbøll i Helsingør, formodentlig hos apoteker Steenberg. Herfra tilskriver han sin kone den 29. december under adresse: Sølvgaden nr. 416 D. Her må familien have haft en midlertidig bopæl under københavneropholdet.

Foråret 1837 drager Holbøll atter afsted. Men nu alene, idet familien nu ventede det sjette barn, der fødtes den 15. juli 1837 under et sommerophold på Frederiksberg. Det var *Harald* Holbøll, min farfader. Samme dag, drengen fødtes, skrev Holbøll fra Frederikshåb, at han havde været urolig for fødselen, men håbede, at denne nu var vel overstået, »og at Du nu er oppe igen og har en lille Hans eller Lotte at more Dig med. Men lad mig saa se, at det bliver den sidste, thi jeg har hverken med Hensyn til Penge eller Klæder Raad til at have flere Børn«. Han forstod dog ikke selv at agte derpå.

I vinteren 1837–38 var Holbøll igen i København, men regnede med, at det blev det sidste ophold i Danmark foreløbig. I foråret 1838 tog han derfor hele familien med til Grønland med undtagelse af sine to ældste sønner, Ludvig og Carlheger, der nu var henholdsvis 11 og 9 år og nødvendigvis måtte blive i København for at få fornøden undervisning. De skulle ind på Søkadetakademiet, og blev derfor anbragt i huset hos deres bedstemoder fru Ernst, der tog sig af dem med stor kærlighed og opofrende omhu. Hun bidrog derved meget til, at de fik gode eksaminer.

Det var iøvrigt svært for de 2 drenge at tage afsked med deres forældre, idet det var bestemt at forældrene nu skulle blive i Grønland uafbrudt i 6 år indtil 1844, således at de måtte regne med en meget lang adskillelse. Det har sikkert heller ikke været nemt for forældrene, og det kan ses, at der har været tænkt meget på drengene, og at der

blev skrevet ofte til dem. »Din gode Moder og jeg længes usigelig efter Dig og Din Broder,« hedder det i brev af 2. august 1838 til Ludvig, og året efter skriver Holbøll: »Jeg lader intet Skib sejle uden at skrive, uagtet jeg baade har meget at bestille og kun lidt at skrive om.« Også Hanne skriver tit, og hun og Holbøll beder drengene om at skrive til hver for sig, for at de kan høre så meget som muligt. Fra de yngre og små søskende sendes der de ældre brødre mange hilsener, og man hører lidt om børneflokkene i opvæksten. Således hedder det i brev af 22. august 1839 til den ældste søn: »Du vil ikke kunne kende Harald, saa stor han er blevet, men Adolf ligner Carlheger saa meget, at Du kunde kende ham straks. Harald er spinkel og en munter og god Dreng. Adolf synes ikke saa klog som denne, men er meget for Tømmermændene og holder særdeles meget af at lege med deres Værktøj.« — Da Adolf var lille blev han kaldt »Pok«, og det blev til »store Pok«, da Harald kom til som »lille Pok« *). Hertil føjedes den 9. juli 1840 en lille pige, der naturligvis så blev kaldt »Pokedine«. Hun blev først døbt 1841 i København. Det var det syvende barn Marie Louise Caroline Cathrine Holbøll.

I 1841 nåede de første breve fra Danmark Holbøll ved Fiskeræset. De indeholdt adskilligt nyt. Kronprins Frederik havde holdt bryllup med prinsesse Mariane af Mecklenburg-Strelitz. Konferensråd Collin havde taget afsked fra rentekammeret. Holbøll havde fået et meget venligt brev fra ham, der glædede ham meget. Kammerherre Hoppe var udtrådt af direktionen for den grønlandske handel, og var blevet stiftamtmand over Island **). Professor Vahl var blevet Ridder af Æreslegionen, og kaptajn Graah var sat à la suite d.v.s. afskediget af Søetaten for at kunne arbejde mere for Grønland. Desuden var den gamle grosserer Fæster død.

Vinteren 1840–41 havde iøvrigt ikke været god for familien. Der indtraf megen sygdom på Grønland, og alle børnene fik kighoste. Det lyder nu til dags ikke så slemt, men den gang kendte man knap nok denne sygdom rigtig, og havde naturligvis slet ikke den vaccine, der nu kan kurere den hurtigt. Desuden var der ingen læge i Godthåb på denne tid. I juli 1840 skriver fru Hanne til sin ældste søn: »Du kan tro, vi

*) Disse kælenavne er formodentlig opkaldelser efter grønlænderen »Pok« eller »Poek«, der i 1724 sammen med en anden grønlænder »Quiperok« blev overtalt til at rejse til Danmark, hvor de vakte megen opsigt og blev forestillet for Frederik IV.

***) Torkild Abraham Hoppe, der havde berejst Færøerne, Island og Grønland og fra 1840–41 var deputeret i rentekammeret blev i 1841 stiftamtmand for Island og amtmand over Islands søndre amt. Han døde 1871 som amtmand over Sorø amt.

var meget bange for dine Søskende, for ingen af os kendte noget til den slemme Hoste, og heller ikke havde nogen før haft Kighoste, da den aldrig før har været her i Grønland, men den var kommet herover med Bødker Leighs Børn. Du kan tro, der døde mange smaa Børn, men dog ikke saa mange her ved Stedet. Lille Harald troede vi især ikke var muligt, at han kunde leve, men den gode Gud holdt sin Haand over ham; de andre var ogsaa meget angrebet, men fordi at de var ældre (klarede de sig bedre). Og ogsaa tror vi, at Harald er et svagt Barn, derfor frygtede vi meget for ham. Nu har vi faaet en Doktor, han er en stor Trøst i Sygdoms Tilfælde« *).

Men større betydning fik det, at ogsaa Louise Holbøll havde været syg hele vinteren. Lægen erklærede, at hun ikke kunne tåle det grønlandske klima, og at det var nødvendigt, at hun rejste tilbage til Danmark. Da hun var for svag til at rejse alene, blev det bestemt, at Hanne og børnene skulle rejse med, hvorimod Holbøll naturligvis måtte blive og passe sit inspektorat. Således blev familiens ophold i Grønland ikke seksårigt, og for de unge sønner i København blev adskillelsen fra deres moder og søskende knapt den halve tid.

Men ulykkeligvis blev hjemrejsen meget langvarig og meget farefuld. Denne kunne under heldige omstændigheder gøres på atten dage, men skibet var ikke mindre end to og tresindstyve dage undervejs, og det kunne godt være gået sådan, at det aldrig var nået hjem. Her er fru Hannes egen beskrivelse til sin mand:

»Om den meget lange Rejse har Du vistnok hørt, naar Du læser dette. Du kan troe, jeg var tidt bange og troede aldrig, at vi skulde komme lykkelig hjem; ogsaa var mine Tanker bestandig hos Dig, naar Du blot havde været med, saa havde det været lettere at tænke sig Ulykken, naar vi havde været samlet med vore Børn, som vi havde hos os, men naar jeg i stormende Vejr tænkte paa, at jeg var ene med de stakkels Børn, saa kan Du troe, at jeg var rent fra det af Angst, men Gud ske Lov har den gode Gud holdt sin Haand over os, og vi kom ganske raske hertil den 20. Oktober. Hvad synes Du om en Rejse fra 16. August altsaa 9 Uger og 2 Dage, og den har vi før gjort paa 18 Dage, det er dog gyseligt at tænke sig hvilken Forskel, men vi laa ogsaa midt i Spanske Sø (Atlantehavet) 5 Uger. Tænk, og havde ikke god

*) Formentlig Fr. Bloch, der var distriktslæge i Godthåb fra 1839 til 1846, senere distriktslæge i Kolding. Før hans tid fandtes overhovedet ingen læger i hele det sydlige inspektorat. Derimod havde der fra gammel tid altid været en læge i Nordgrønland (Jacobshavn).

Vind en eneste Dag, men derimod stormende Vejr bestandig, den ene Storm havde ikke lagt sig, førend den anden begyndte, og ikke havde de sat Sejl til, naar det stillede lidt af for Kastesøen, før Skibet var læk, saa det var ængsteligt. De maatte pumpe saa meget. Lorenzen (skibets fører) sagde, at den havde sin Læk forude, derfor turde de ikke sejle, naar der var Søer imod, og vi drev ofte saaledes 30 Miil tilbage i Et-maalet (døgnet).«

Iøvrigt vides, at skibets proviant var ved at slippe op, og at kap-tajnen derfor måtte søge ind i en skotsk havn for at proviantere og få skibet repareret. Men den 19. oktober fik man i København efterretning om, at skibet var passeret Helsingør og kunne ventes til København den næste morgen.

Som håbet og ventet var Ludvig og Carlheger Holbøll blevet søkadetter i foråret 1841. Ludvig som klassens nr. 1, Carlheger som nr. 7. Da skibets ankomst endelig blev meddelt, gik de tidligt om morgenen i fuld galla ud til akademiet for at få deres chefs tilladelse til at modtage deres moder og søskende. Under skibets indsejling spadserede de sammen med bedstemoder Ernst på Langelinie, og såsnart skibet havde kastet anker, gik de ombord. De var ikke lidt stolte, da de præsenterede sig i gallaen med trekantede hatte for deres moder, og de små søskende har sikkert beundret dem meget. For kadetterne kneb det i begyndelsen lidt med at kende forskel på disse. Men selvsagt var gennynglæden meget stor. Der var i efterårsmånederne kommet flere skibe hjem fra Grønland, men hver gang var de blevet skuffet. Deres moder og søskende var ikke med. Carlheger skriver til sin fader, »at da der gik længere Tid hen, begyndte vi at blive bedrøvede, og blev ængstelige for at Skibet havde lidt Skade undervejs«.

Fru Ernst havde en ejendom i Kongensgade (nu Wildersgade) på Christianshavn, hvor hun selv boede. Hun havde ladet en lille lejlighed stå ledig i ejendommen, hvilket var meget betænksomt, da det efter flyttedagen ville have været meget vanskeligt at skaffe en lejlighed til familien. Nu var alt ordnet til det bedste. Ludvig og Carlheger kunne blive boende i bedstemoderens lejlighed, og de var dog alle samlede i samme hus. Men det varede over 14 dage, før de hjemkomne kunne få deres bagage udleveret, idet to andre skibe, der var ankommet kort før deres, først skulle losses.

Til Charlotte Ernst's konfirmation kom de for sent, og denne havde ikke rigtig kunne fejres under bekymringen for »Discos« skæbne. Otte

dage efter hjemkomsten blev den lille »Pokedine« døbt. Hun var da 1¼ år gammel. Skibskaptajn Lorentzen og kolonibestyrer Bistrup stod faddere, medens den nykonfirmerede tante Lotte holdt huen.

Snart efter kom flere af Holbølls venner på besøg. Heriblandt kaptajn Graah og professor Eschricht, der var meget tilfreds med, hvad Holbøll havde sendt det naturhistoriske museum. Samtidig måtte fru Hanne aflægge visitter. Hun gik først til etatsråd Gedde i direktionen for den grønlandske handel. Holbøll havde sendt ansøgning om at kunne rejse hjem i efteråret 1842, og hun skulle spørge, om der var udsigt til, at ansøgningen blev bevilget på de konditioner, Holbøll havde udbedt sig. Ellers måtte hun eventuelt rejse tilbage til Grønland til foråret. Gedde mente ikke, der kunne være noget i vejen herfor. Derefter gik hun til kaptajn Prøselius og takkede for hans velvilje mod de unge sønner *). Både han og hans kone holdt meget af kadetterne, og Prøselius mente, at det ikke ville sinke Ludvig, om hans konfirmation blev udsat et år, således at brødrene kunne blive konfirmeret samtidig i 1843, når deres far var hjemme.

Det var i 1842, at Holbøll færdiggjorde den, i sin tid kendte, afhandling: »Ornithologiske Bidrag til den grønlandske Fauna«, der blev offentliggjort i Naturhistorisk Tidsskrift IV bind, 4. hefte, og indbragte ham Videnskabernes Selskabs sølvmedalje. I 1843 blev hos Bianco Luno trykt en særudgave, og bogen blev senere oversat til tysk.

I forordet til den lille bog, der er på 97 sider, skriver Holbøll bl. a., at han »alt fra sin tidligste Ungdom har haft særdeles megen Interesse for Naturhistorien, men at det især var Fuglene, der tiltrak hans Opmærksomhed, og at et af hans kærester Ønsker havde været at besøge et Polarland, for at iagttage dem der«. Videre skriver han, at inspektørernes embedsboliger i og for sig var særdeles fordelagtigt beliggende for ornitologien, men at det særligt var af betydning, at embedet medførte idelige rejser, der altid skete i åbne fartøjer langs kysten. Han havde således flere gange berejst hele Grønlands kyst fra Julianehåb på 60° bredde til Upernivik på 72° bredde og herunder efter bedste evne benyttet lejligheden til at iagttage Grønlands dyr. Siden sin første rejse til Grønland havde han ingen sommer været fraværende fra Grønland, og under sine vinterophold i København havde han haft det held at nyde lærerig omgang med flere af Danmarks dygtigste naturforskere,

*) Christopher Lauritz Prøselius var skoleofficer ved søkadetakademiet. Da Holbøll i 1825 forlod spøtaten og drog til Godhavn, sendte han Prøselius en hjertelig afskedshilsen og bednede ham sit varmeste venskab.

hvilket i høj grad havde forøget hans interesse for naturhistoriens studium.

I afhandlingen nævnes ca. 90 forskellige fuglearter, der enten var iagttaget som ynglende eller som måtte antages at yngle i Grønland; eller som var set flere gange i Grønland og måtte henregnes til landets fauna, uagtet de ikke ynglede der. Blandt rovfuglene beskriver han ørnene, den hvidhalede havørn og den større langhalede ørn, aquila ossifraga. I den tid mågerne havde unger, så Holbøll dagligt ørnene kredse over fjeldtoppene. Endvidere beskrives falkene, falcus islandicus og falcus peregrinus, vandrefalken. Uglerne, herunder navnlig sneuglen, som han engang havde fået til at følge sig næsten $\frac{1}{4}$ mil i måneskin ved at kaste sin hue i vejret. Af de særprægede højarktiske fugle nævnes isstormfuglen, mallebukken, den prægtige islom og den mærkelige søpapegøje. Af mindre fugle nævnes snespurven, den grå digesmutte, den amerikanske svale, den lille grønlandsdue samt sandløber, strandrylen og andre strand- og vadefugle. Desuden omhandles en mængde mågearter, svaner, vildgæs og ænder, hvoriblandt den sjældne islandske hvinand, som han kun fik set een gang, men uden at komme den på skudhold. Endelig omhandles den for ernæringen i Grønland vigtige fjeldrype, og de for produktionen så vigtige edderfugle.

Fuglene beskrives i deres brune eller grå sommerdragter og i de hvide vinterdragter, i deres yngletid og på træk. Desuden beskrives deres reder, æg og levevis. Afhandlingen, der for datiden var af betydelig værdi, nævnes endnu blandt ornitologer og i nyere litteratur, således i Lehn Schiøler »Danmarks Fugle, i Knud Oldendows »Fugleliv i Grønland« og så sent som i 1950 i Finn Salomonsens »Grønlands Fugle«. Hos Oldendow inddeles jagtfalkene i Labrador jagtfalk, Grønlandsk jagtfalk og Holbølls jagtfalk, der muligvis er fremkommet som følge af mødet mellem labradorske falke og den grønlandske jagtfalk.

På zoologisk museum står endnu mange af de af Holbøll hjemsendte fugle, derunder en efter ham selv opkaldt lappedykker »podiceps holboelli«. Desuden en yndig rosenmåge, der er skænket museet af hans sønnesøn, postmester Holbøll.

I tiden efter at hans familie var rejst, følte Holbøll sig meget ene. Den 16. august 1841 skriver han i en slags dagbog:

»Altsaa er Alt, hvad jeg i Verden har kiært borte fra mig! Jeg er ganske alene i det store Hus, det er saa øde og tomt. – Skibet svandt hurtigt for vort Øje, jeg besteg Toppen af Jacobsholmen for at tage sidste Afsked og lod Skibet ved Nedstigningen langsomt svinde«. I

dagene derefter fulgte han vindretningen. Den var frisk norden, og han håbede, at »Disco« snart ville være ude af Davisstrædet. Han tog på inspektioner for at få tiden til at gå, og ønskede, at hans kone måtte komme tilbage til foråret. Hun havde, som nævnt, besked om, at gå til handelsdirektionen og spørge, om Holbøll kunne rejse hjem i 1842 og på hvilke konditioner. Han havde nu været længe i Grønland, syntes han, og længtes efter at komme hjem. I maj 1842 fik han da meddelelse om, at han kunne gøre en hjemrejse, men han skulle da »gaa med sidste Skib fra Inspektoratet og udgaa med aller første«. Ellers fik han kun 400 Rd. »medens han blev længere hjemme«. Han mente derved at ville miste 6–800 Rd., og var meget vred over disse ringe konditioner. Han ville klage til rentekammeret »og muligens i offentlige Blade«. Sagen blev faktisk forelagt rentekammeret, der strakte sig videre end handelsdirektionen. Kammeret delte ganske vist direktionens betænkelighed ved at fravige den normale regel, at inspektørerne, medens de var hjemme i Danmark, kun kunne oppebære deres faste gage 400 Rd., men ikke procenter af produktionen, der måtte tilfalde dem, der var konstitueret i deres sted. Men under hensyn til, at Holbøll havde været så længe i Grønland, tiltrådte kammeret, at han selv ordnede sig med en af assistenterne, der for et mindre vederlag udførte inspektørforretningerne på hans ansvar, medens Holbøll kunne beholde procenterne.

Holbøll forlod Godthåb den 12. juli 1842. Skibet gik først til Fiske-næsset, hvor det lå til den 27. juli. Hertil kom der post fra Julianehåb med den glædelige efterretning, at produktionen var tiltaget så meget på en måned, at den var steget til den næsten utrolige højde af 2400 tønner spæk, så at »Gram« kunne lades med 1600 tønner tran, og der for første gang fra Grønland kunne afgå en hel skibsladning med bare tran. Produktionen var hermed 6200 tønner eller næsten 200 tønner større end den nogensinde havde været. Holbøll skriver, at dette vil være ham særdeles behageligt at kunne meddele kongen, når han efter hjemkomsten kom i audiens.

Isen var nu borte fra kysten, og Holbøll kom fra landet i slutningen af august eller i de første dage af september. Der er ikke oplysning om, hvornår han nåede København. Men nu var familien jo også samlet, så der er ingen breve fra efteråret 1842 og ikke fra vinteren 1842–43. Familien boede på denne tid på hjørnet af Torvegade og Overgaden neden Vandet, hvortil den var flyttet fra Wildersgade, hvor lejligheden var temmelig indskrænket. Om sommeren havde Hanne og børnene

ligget på landet på »Jochumsdal«, der lå skrås for Svanemøllen. Dette har sikkert været den i sin tid kendte grosserer Fred. Tuteins gamle landsted, hvis strandgrunde allerede i 1803 var frasolgt, og som i 1820 blev købt af skibskaptajn Joachim Malling. Hovedbygningen, eller dele af denne, blev altså nu udlejet til sommerbeboelse.

I april 1843 var Holbøll, som forlangt af direktionen, atter på vej til Grønland. Han skriver 16. april, påskedag, »under Sejl nær Helsingør« til sin kone: »Jeg behøver ingen Ord for at overtyde Dig om, hvor ondt det gør mig at være adskilt fra Eder.« Tre af børnene havde været ombord for at sige farvel, og han havde haft den største lyst til at tage dem med til Helsingør, men afstod herfra. Rejsen forløb iøvrigt heldigt. Kronborg passeredes samme dag. Tirsdagen derefter passeredes Skagen og fredag morgen »Næsset« *). Søndag efter afrejsen gik det forbi Fairhill, den lille klippeø mellem Orkney og Shetlandsøerne, og derefter ud i Spanskesøen d.v.s. Atlanterhavet. 6. maj var man omtrent nået halvvejen. Den 10. maj passeredes Staten huk (Kap Farvel). Den 13. maj var skibet drevet så langt sydefter, at det befandt sig på samme breddegrad som København, men den 19. maj stod det ind i Davis strædet, og den 23. maj tilankredes i Godthåb havn.

Det var forsåvidt godt, at fru Hanne ikke var med, som kolonibygningen var under nedrivning og ombygning, således at købmanden og assistenten måtte indkvarteres i inspektørboligen, da der ikke kunne skaffes dem bolig andetsteds. Holbøll havde derfor kun kontoret og et lille sovekammer til rådighed, og der var ingen ro i disse. Til den ene side skreg Bistrups unge i højnen sky, eller der blev uafsladeligt sunget for den. Til den anden side brølte Bülow's barn. Det var et dobbelt akkompagnement, der gjorde ham ganske konfus. Holbøll tog derfor hyppigt på rejse denne sommer. I juni måned var han så heldig at få et stort komplet skelet af »Keporkakken«, pukkelhvalen, som han sendte professor Eschricht med skibet »Godthaab«. I den ældre udgave af Brehms »Dyrenes Liv« (1881) anføres, at det udvoksede dyr ifølge Eschricht bliver mellem 55–60 fod langt, og at kaptajn Holbøll opgiver det fuldbårne fosters længde til 18 fod, og tilføjer, at ungen endnu følger moderen, når den har opnået en længde af 30 fod. Det hedder ligeledes, at rygfinnen hos større pukkelhvaler er lav, tyk og bred, mere lig en fedtknude end en finne, og at dette kendetegn, et af de vigtigste, skyldes Holbøll.

På denne tid var de unge kadetter stået ud på deres første togt. Deres

*) Kap Lindesnes, Norges sydspids.

moder skriver til Holbøll, at hele familien søndagen den 1ste maj gik tidligt ud på Langelinie for at se fregatten og korvetten sejle. »Det var et stolt Syn. Kongen fulgte dem til Helsingør, og Dronningen og mange andre af de kongelige var med. Vi stod saa godt, at vi tydeligt kunde se de kongelige gaa i deres Fartøj, der førte dem ud paa Jern-Dampskibet, som straks blev sat i Fart og bragte dem ud til Fregatten, hvor de gik ombord. Og saa kan du tro, der blev en Skyden. Begge Skibene havde en Flaade af Fartøjer om sig. Det saa meget smukt ud, da de stod ud af Havnen med Dampskibet imellem sig. Det skulde føre de kongelige hjem igen. Men Kronprinsen skulde følge Skibene helt ud af Kattegat, hvor han saa skulde gaa i sit Lystskib, der ogsaa fulgte med.«

Holbøll ønskede at kunne rejse til Danmark igen om efteråret. Han fik ogsaa tilladelsen, og skriver herom til sin kone: »Du ved maaske alt, at min Tilladelse til Hjemrejse denne Gang hverken er fra Direktionen, ej heller fra Rentekammeret, men at jeg har denne lige fra Kongen, hvilket i enhver Henseende er og maa være mig det kæreste.« Rentekammeret havde dog ikke været uden forbindelse med sagen. I al fald skriver Hanne Holbøll i april 1843 til sin mand, »at Direktionen nok var imod, at Du kunne komme ned paa de Konditioner, som Du vilde, men det gik jo til Rentekammeret, og jeg har hørt, at Rentekammeret havde sagt, at der burde tages Hensyn til en Mand som Du, der havde været saa længe i Grønland, og havde saa stor en Familie. Det glædede mig meget, for deraf kan man se, at Du er godt lidt af dem, der er i Rentekammeret. Louise tror, at det er meget Konferensraad (Collin?), der har taget sig af det«.

Holbøll kom først fra Grønland med årets sidste skib. Det var »Egedesminde«, der forlod Julianehåb i september. Den 16. november nåede han Göteborg, hvorfra han skriver hjem, og beder om at få svar sendt til Helsingør, hvor han vil tage ind til apoteker Steenberg. »Brevet kan skrives af en af Drengene,« siger han, »hvis Du ligger med noget smaat, hvad jeg formoder«.

Hanne og børnene samt fru Ernst boede denne sommer på »Norgesminde« på Strandvejen, hvor de havde to værelser og to kamre, og hvorfra de kunne se skibene, der gik ind til København. De håbede, at Grønlandsskibet ville komme forbi, endnu medens de boede der, men det kom altså meget senere. Om efteråret flyttede familien til »Nybørs« nr. 66, som var et af husene »de seks Søstre«, der lå, hvor nu Privatbanken ligger, mellem Børsen og Knippelsbro. Her blev det

ottende og sidste barn *Emma* Charlotte Margrethe Holbøll født den 1. december 1843, formentlig kun en uges tid efter faderens hjemkomst.

1ste maj 1844 er Holbøll atter på vej til Grønland. Det er hans skæbne at skulle nord på hvert forår, efter at have overvintret i Danmark, ligesom de nordiske trækfugle. 2den juni er skibet udfør Godthåb. Han havde udlovet en flaske punchextrakt til den, der først så landet. Han blev selv vinder, men gav flasken til roersmanden. Stille og modvind holdt skibet udenfor kysten i tre dage. Men skibet var opdaget af grønlænderne, hvoraf nogle gik ud og kom ombord. Efter deres beretninger havde vinteren været ualmindelig vedholdende; der havde ikke været en eneste tøddag fra oktober til hen i april, og tilstanden blandt grønlænderne var meget slet. Der havde hersket stor nød ved Fiskeråset og især ved Sukkertoppen. »Ajorpok, kagssutit angungilak inuit Manitsume perdlilekaut! arfek name.« Det er slemt, garnene fanger intet, folkene i Sukkertoppen sulter meget! ingen hvaler. Der lå da også endnu is og sne overalt i Godthåb, da de kom i land. Produktionen havde dog været udmærket ved Julianehåb og Frederikshåb, og ret god ved Godthåb. Den ville blive på omtrent 3600 tønner tran og henved 20.000 skind, så Holbølls procenter ville blive omtrent 2200 Rd.

Sundhedstilstanden blandt de danske var god, men der gik rygter om, at der var udbrudt kopper i Frederikshåb. Det forvoldte megen ængstelse. Dr. Bloch måtte afsted, men skyndte sig ikke. Det viste sig da også, at det ikke var kopper, men den grasserende hudsygdom, der havde forvoldt forskrækkelsen. »Havde jeg været Læge i 5 år i Sydgrønland, vilde jeg have blæst af Kopperne,« skriver Holbøll, »thi da vilde alle have været vaccineret«. Ved Julianehåb levede man som sædvanligt d.v.s. som hunde og katte, »hvori vel Madammerne er Skyld,« tilføjer Holbøll.

Efter den lange vinter fik kolonierne en strålende sommer. Holbøll havde aldrig fundet luften så hed i Grønland. Sammen med præsten og kolonibestyrer Møller badede han i en ferskvandssø, hvilket bekom ham særdeles godt. Hen på sommeren drog han syd på. Han rejste i åbent fartøj, og måtte overnatte på Isblinken, hvorfra han den 21. august sendte sin kone følgende hilsen: »Teltet er baade koldt og vaadt, men din store Dreng er tyk, munter og frisk, og jeg keder mig ingenlunde, thi uagtet Lejligheden ei er den bedste, har jeg dog gjort flere Opdagelser af nye ferskvands Rejer eller rejelignende Dyr. Mødgang kan man ei heller altid have, og som man reder ligger man. Dette

maatte jeg i Nat bekende, da jeg havde faaet en stor Steen under Ryggen og Hovedet op ad Teltvæggen, saa jeg, da jeg vaagnede, var ganske vaad i Hovedet. Det vilde være nogle hundrede Gange bedre at ligge i den Mahogni Seng hjemme ved Siden af Dig, med Emma imellem os, og Marie for Enden af Sengen. Det ser imidlertid mådeligt ud med at komme til Frederikshaab, da Vinden er imod. Jeg er derfor nød til at sende en af mine Kajakker efter Proviant. Med denne Lejlighed sendes disse Linjer.«

Holbøll nåede Frederikshåb den 23. august. Rejsen fra Fiskenasset havde da varet 6 dage. Han ville videre til Julianehåb og derfra om muligt hjemgå til Danmark. Men udsigterne herfor var ikke gode, da man vidste, at der var meget is i strædet. »Det er saaledes muligt, at jeg ikke kan komme hjem,« skriver han, »eller at Gram maa gaa saa sildigt fra Landet, at jeg ikke vil vove at gaa med ham, da jeg maa antage, at det er min Pligt mod mine Kære ei at udsætte mig for den Fare, som er forbunden med en sildig Rejse fra Julianehaab, naar der er Is i Strædet«.

Men Holbøll kom alligevel hjem. Han medbragte blandt andet et halvt anker rentunger til kronprinsen og ligeledes til køkkenmester Funck og til restauratør Brusch på Østergade.

Sommeren 1845 er Holbøll igen i Grønland. Den 2den juli skriver han fra Godthåb:

»Det er Aften, Solen skinner venligt og oplyser behageligt den smukke Udsigt fra Vinduerne paa Inspektørboligen. – Jeg har sat mig hen for at skrive til min uendelig elskede Kone, som intet Øjeblik kommer mig ud af Tankerne, og som jeg ærlig talt længes efter fra Morgenen begynder til Aftenen falder paa, og fra Aftenen til om Morgenen. Men tro derfor ikke, at jeg er fortvivlet eller ikke har mit gode Humør, naar jeg er hos de andre eller endog, naar jeg er alene. Nej, kiæreste Hanne, saa meget jeg end længes, saa usigelig gierne jeg end vilde have Dig hos mig, saa takker jeg dog stedse Gud i mit Hjerte, fordi alt har forføjet sig saa godt for os, medens Millioner Mennesker, som sikkert fortjener en lige saa god, om ikke bedre Skiebne, har det saa mange Tusinde Gange slettere end vi. Hvilken Glæde er det ikke for mig som Mand at vide mig inderlig elsket af en saa herlig Kone som Hanne Holbøll, og hvilken Glæde som Fader at have saa herlige Drengene som Ludvig og Carlheger, hvis yndige Billeder tillige med Dit smiler til mig? Ogsaa tænker jeg med megen Tilfredshed paa vore inderlige gode Børn

Ludovica og Fanny og paa de rare Dreng, som Pokkerne dog ere, jeg ved i Sandhed ikke, hvem jeg holder mest af. – Men nu de to smaa Piger, nej, der er dog nok Emma den, jeg holder mest af, og dog er hun den, der aldeles har glemt mig, naar jeg engang, og det med Guds Hjælp næste Aar kommer tilbage til mit højtelskede Hjem. Jeg ved alle disse kiære, ja, næsten for kiære Børn under en kiærlig og meget klog Moders beskyttende Opsigt, og jeg skulde være mismodig? Nej, ogsaa dette skylder jeg Eder, I højtelskede, at jeg tvinger mit Mismod, om det stundom skulde bryde frem, og tænker med frejdig Glæde paa den uendelig store Fryd, det vil være at kaste mig i Eders Arme, naar jeg kommer til Danmark.«

Holbøll var sikkert en lykkelig mand på denne tid. Han er i sit 50. år, endnu i sin bedste alder. De ældste sønner er ved at være fra hånden. Ludovica er nær 15 år. Mange af brevene går nu til hende. Hun spiller godt klaver og har en smuk sangstemme, som Holbøll var meget stolt af.

Efter at have været hjemme i Danmark i tre vintre i træk, var Holbøll klar over, at han ikke ville få lov at rejse hjem igen i efteråret 1845. Han indrettede sig derfor på at tilbringe halvandet år i Grønland indtil efteråret 1846. Da der stadig var indkvartering i inspektørboligen i Godthåb, og han havde sendt de fleste af sine møbler hjem til Danmark, besluttede han at tilbringe vinteren 1845–46 i Frederikshåb, hvor han kunne komme i kost hos præsten J. G. R. Nielsen. Selv ville han ikke holde hus. Foreløbig tog han imidlertid op til Holsteinsborg, hvor han tog ind i den lille inspektørbolig og blev lige til september. Han traf her pastor Carl Janssen, der i 1844 var blevet ordineret missionær i Grønland og senere blev forstander for skolelærerseminariet i Godthåb. »Han er en særdeles vakker Præst og en endnu vakrere Selskabsmand,« skriver Holbøll. Han skulle siden få meget at gøre med pastor Janssen.

På denne tid indtraf for første gang i Holbølls tid en større skibsulykke, idet briggen »Tordenskjold« forsvandt under oprejsen til Upernivik. Det gjorde stærkt indtryk på Holbøll, og kom også på tværs af hans dispositioner, da han med dette skib ville have hjemsendt 9000 rendyrskind til handelen, foruden en temmelig stor mængde privat indkøbte laks, hvorved hans ikke lille gæld til købmand Lange skulle have været betalt, således at hans kone kunne få åbnet en ny kredit hos denne. Holbøll tog anledning af ulykken til at skrive til rentekammeret,

at skibene burde forsynes med kronometre og sekstanter. Men handelsdirektionen, der vistnok var noget krænkede over, at Holbøll havde skrevet direkte til rentekammeret, mente at kronometre ikke ville være til større nytte, og at skibsførerne ikke havde tilstrækkelig kendskab til brugen af disse nye instrumenter, hvorfor det ville være betænkeligt hertil at ofre 800 Rd. pr. skib! Dette standpunkt synes ret beskæmmende for direktionen. Rentekammeret var da også mere fremsynet, idet det resolverede, at grønlandsskibene efterhånden skulle forsynes med kronometre »forsaavidt der kunde skaffes Kaptajner og Styrmand, som kunde benytte dem«.

I september skulle de sidste skibe gå fra Grønland, og Holbøll ville nu ikke kunne sende flere breve hjem til familien, ligesom han ikke kunne vente at høre fra denne før til juni næste år. Den 8. september sendte han sin sidste hilsen til sin kone:

»Mit kæreste paa Jorden!

Med ganske underlige Følelser griber jeg Pennen for at skrive Dig mit Farvel for i Aar. Vinden er god, »Naya« er færdig, og om faa Minutter gaar jeg ombord for at tiltræde Rejsen sydefter. Gid du maa modtage dette sund og vel tilmode, gid Du maa have Glæde af Børnene. Du maa gerne længes efter mig, men lad Længslen ingen Magt faa. Du maa gerne græde engang imellem ved at læse mine Breve, men vær saa der- efter munter og tilfreds, stol trygt paa, at jeg beholder mit gode sorgfri Sind, og kun kan være glad, naar Du er glad. Og nu, Gud velsigne Dig og Børnene! Lev vel og tænk ofte paa Din saa inderlig hengivne og elskende

Carl.«

Med de sidste skibe fik Holbøll en del grønlandske produkter afsted. Således en stor fustage rensdyrkøller, en tønne laks, flere dåser beefsteg, rypekyllinger og østers, en tønne tran og flere bundter klipfisk. Desuden skind og edderfugletæpper samt grønlandske tøfler, pampusser. En del var til hjemmet, men en del var bestemt som gaver til venner og bekendte. Et af tæpperne var til kronprinsen. Nogle af produkterne skulle anvendes som afdrag på gæld hos købmand Lange og andre handlende i København, hvor han havde kredit. Lange synes stadig at have ydet Holbøll en udstrakt kredit. Trods det nære venskab vides næsten intet om Lange, men det kan af folketællingslisterne ses, at han var ugift.

Fra vinteren 1846 foreligger i dagbogsform en lang række breve fra Holbøll. Da der ikke er større begivenheder at berette om, skriver Holbøll ofte blot for på denne måde, medens han skriver, at føle sig i kontakt med hjemmet. Sommetider skriver han blot for tidsfordriv. Der er kun lidt at bestille for inspektøren i vinterhalvåret »saaledes at man aldeles uden Skade havde kunnet lade mig rejse hjem«. Han ønskede sig en ordning, hvorefter han kunne rejse hjem hvert efterår uden at skulle ansøge om tilladelse dertil, eller også snart at få et embede hjemme i Danmark. Men herfor var ingen chancer. Allerede i 1837, ved direktør Graahs fratræden, havde han ansøgt om at blive medlem af direktionen for den grønlandske handel, eventuelt som rejssende direktør. Men fik intet resultat heraf. Iøvrigt tiltrådte Graah igen i 1839.

Som bestemt tilbragte Holbøll hele vintertiden, ialt 8 måneder, i Frederikshåb. Hans nærmeste omgang var her pastor Nielsen og dennes kone samt den konstituerede bestyrer Peter Motzfeldt, med hvem han delte kolonihuset, og som han satte meget stor pris på. Motzfeldt, der var født i Grønland, og var gift med en grønlænderinde, kunne være tolk, når Holbøll ville tale nærmere med grønlænderne, hvilket Holbøll skriver var ham alt for besværligt uden en god tolk.

Holbøll var glad ved at bo i Frederikshåb, der for ham kun havde een ubehagelighed, som man ikke havde i Godthåb, nemlig at hele den del af havet, der var synligt fra pladsen, var tillagt hele vinteren. »Du ved, hvor meget jeg holder af Søen, saa dette er mig et temmeligt Savn,« skriver han.

Den 31. december var det Holbølls 50 års fødselsdag. Den åbnedes allerede kl. 6 med kanonsalut. Straks efter kom Motzfeldt ind og forærede ham en smuk tobakspibe. Kl. 12 samledes man hos Holbøll til frokost. Den bestod af asparges, skinke med bønner og makaroni, fin ragout på harer med champignoner og vandbakkelse med syltetøj. Den var så god, at man ikke kunne mærke, at der ingen kone var i huset. Også mandskabet fik stort traktement, og hvert grønlænderhjem fik en portion sælhundekød. Der var bal om aftenen lige til kl. 5 morgen, men Holbøll gik dog i seng klokken halv et. Da var der dejligt nordlys og en usædvanlig mængde stjernesked. Men det var 18 graders kulde. De følgende dage faldt en mængde sne. Det gamle kolonihus var lige så højt, som den kasserede kirke i Godthåb, men når Holbøll gik op på sneen i gården kunne han se over huset.

Snart efter slog vejret helt om. Den 17. januar havde man 3 graders

varme. »Mine Vinduer var aabne,« skriver Holbøll, »kun een Ilægning i Kakkelovnen, kort en complet Sommerdag for Sydgrønland; yndigt Solskin med en Varme, som maatte forbavse enhver, der ikke nøje kender Landets forunderlige Klima. Hvad mig angaar, saa har et Ophold af 24 Somre og paa sekstende Vinter tilvænnet mig saaledes disse Uregelmæssigheder, at de synes mig at være ganske i Orden«.

21. januar var det hans datter Fannys 13 års fødselsdag. »Erindr Du endnu,« skriver Holbøll, »da jeg i Spøg sagde, at Du Kl. 11 skulde være færdig, og gamle Madam Bellmann antog det for Alvor? Erindr Du, at Ungen var halv død og maatte i Bad for at komme sig, og hvor urolig jeg blev, da hun længere hen i Vinteren fik Krampe. Eschricht har dog gjort os særdeles megen Nytte, uden ham havde næppe Fanny eller Vica og Marie, som begge af Skarlagensfeber var saa syge, nu været raske Piger. Jeg havde Præsten og Motzfeldt hos mig i Anledning af Fødselsdagen; Fannys Skaal blev først drukket, saa Din, derefter Mad. Niensens og Mad. Motzfeldts. Vi morede os ret godt, men det bedste manglede, nemlig Geburtsdagsbarnet og dets Moder«.

Blandt grønlanderne var megen fnat. Holbøll skriver, at den gode mad. Nielsen var meget at beklage, da hendes barnepige for fjerde gang havde fået fnat. Da man betydede hende, at hun atter måtte i kur, løb hun sin vej. Madam Nielsen måtte da selv være barnepige, og der blev desårsag næsten ikke musiceret hos præstens, hvilket var et stort savn for Holbøll. Han havde dog selv et klaver, som han havde lånt af kolonibestyrer Biilmann, og han begik flere små kompositioner i vinterens løb.

I april så Holbøll, hvorledes grønlanderne i Frederikshåb med besvær åbnede havnen ved først at gennemsave og brække isen itu og derefter møjsommeligt bugserer de større flader ud af havnen, hvorefter de mindre flader fulgte efter af sig selv, som ført af usynlige hænder. Dette har han nærmere beskrevet i en lille afhandling: »Om Grønlandsisen«, som han skrev i 1854, og som efter hans død blev trykt i Tidsskrift for Søværnen.

Den 8. maj forlod Holbøll Frederikshåb. Det var Storebededag, og da præsten ville følge ham, kunne man først lette efter kl. 12. Pastor Nielsen og Motzfeldt fulgte Holbøll en mil fra kolonien, og det var med vemodige følelser Holbøll skiltes fra disse gode mennesker, der begge havde bidraget så meget til at gøre hans lange ophold ved Frederikshåb så behageligt. Vinden var nordost, den slettest mulige, men efter 54 timer nåedes dog Fiskeræset, hvor Holbøll fik post fra Sukker-

toppen og Holsteinsborg. Desuden fik han meddelelse om, at man havde fanget en stor hval, således at han endelig kunne få den glæde at sende professor Eschricht en af de rigtige store grønlandshvaler.

Den 13. maj drog Holbøll videre. Man krydsede sig ud af fjorden på to timer, og kastede anker i skibshavnen i Godthåb 10 timer senere. Det var det hurtigste Holbøll nogensinde havde gjort denne rejse. I Godthåb blev han modtaget af assistent Hammeken og pastor Steenberg, der fuldt og fast havde sat sig i hovedet, at Holbølls kone og hans kæreste ville komme til Godthåb med et af forårsskibene. Holbøll vidste på denne tid ikke, hvem pastor Steenbergs kæreste var, og kunne ikke regne ud, at det var pastor Janssens yngste søster, Emma Octavia Janssen. I Godthåb var meget forandret. Det gamle bryghus var nedrevet. Der var sat kvist på inspektørboligen, og drivhuset var bragt i orden. Næste aften var der afskedsgilde for dr. Bloch. Både han og hans kone var sygelige og »det er en Lykke de ikke skulde blive længere i Landet«, skriver Holbøll.

Kort efter kom det første skib fra Danmark. Det opfyldte ikke Holbølls kæreste ønske, nemlig at hans kone var med. Men det næstkæreste, at han kunne rejse hjem til efteråret. Alle efterretninger fra København var gode. Charlotte Ernst skulle giftes, og Hanne spurgte, om hun skulle købe en present. Det skulle hun naturligvis. Men den måtte købes på kredit hos guldsmed Prahll, for Holbøll havde ikke penge at sende, og Hanne kunne ikke lægge ud.

I et af brevene fra foråret 1846, fortæller Hanne Holbøll om det smukke armbånd, som kronprinsen havde givet hende som tak for Holbølls foræringer. Holbøll skriver herom: »Skiønt jeg hellere havde, at Kronprinsen ingen Foræring havde givet Dig, saa glæder det mig dog, at Du fik Armbaandet, thi jeg kan mærke, at Du er blevet glad derfor.« Armbåndet er af guld og er indlagt med en stor opal omgivet af 12 brillanter.

Fra sommeren 1846 er ikke mange breve. Holbøll har nu travlt. Enkelte breve får han dog hjem. I et af disse hedder det: »Den gamle Jordemoder Ane Sophie har nu for tredje Gang besøgt mig. Jeg gav hende første Gang Brød, anden Gang Tobak, men det hjalp ikke. Hun sagde mig, at hendes Sorg, fordi jeg skulde rejse, var alt for stor. Nu gav jeg hende baade Kaffe og Tobak og nu endelig lovede hun, uden at jeg bad hende derom, ikke at besøge mig tiere.«

Lidt ind i august fik Holbøll underretning om skonnerten »Hector«s ankomst til Holsteinsborg. Dermed var alle grønlandsskibene kommet

til landet. På samme tid forberedte Holbøll sin hjemrejse med kaptajn P. Schwennesen på skibet »Godthaab«. Han rejste sidst i september for at nå hjem omkring november. »For atter at faa Vinter«, skriver han, »thi iaar har vi ingen Sommer haft i Grønland«.

Vinteren 1846–47 tilbragte Holbøll i København sammen med sin familie. De første dage af maj går det atter til Grønland, og den 7. juni når han frem efter en »mageløs heldig og behagelig Rejse«. Skønt »Hvalfisker« var gået fra København næsten 3 uger før, nåede Holbølls skib frem kun 3 dage efter denne. Så forskellige var sejlskibenes vilkår.

Fra dette år, eller tiden deromkring, får man et morsomt billede af Holbøll i pastor C. E. Janssens »En Grønlandspræsts Optegnelser 1844–49«, hvori det bl. a. hedder:

»Den 20. August ankom Holbøll hertil (Holsteinsborg) og gjorde her som alle Vegne et pokkers Spektakel, og skal par tout spille l'hombre hver Aften.« Pastor Janssen fortæller også, hvorledes Holbøll fungerede som organist »med gyldne Epauletter« ved søndagsgudstjenesten. Holbøll har ikke været kedelig på denne tid. Han var en stor selskabsmand, og talrige er de skåler, han har udbragt, og de taler, han har holdt for konge og fædreland ved festlige lejligheder i de fjerne kolonier. Det skulle han jo nu også. Han var den store mand i kolonierne, hvis ankomst og afrejse blev hilst med flagning og kanonsalut. »Børnenes Fader er jo Vice-konge i Grønland,« skriver han et sted. Dette var han nu vel ikke, tværtimod måtte han indhente handelsdirektionens samtykke til alle større dispositioner, og navnlig var han ikke udstyret med en vicekonges indtægter. Derimod var han skifteforvalter i Grønland eller i sit inspektorat og skulle hvert år til direktionen aflægge beretning om de af ham udførte skifteforretninger. Desuden måtte han afholde søforhør, når der indtraf skibsforlis, og endvidere var han notar. Den evindelige saluttering kunne han efterhånden ikke holde ud, og forbød den. Smeden, der plejede at affyre kanonerne, fik derved lidt mindre at bestille.

I Godthåb var nu inspektørboligen repareret og fint istandsat. I den fremtalt kvist var indrettet et smukt sommerværelse. Alle øvrige værelser var malede, der var indsat nye vinduer med store ruder, og alt var i den skønneste orden. Kun ikke på Holbølls kontor, hvor alting som sædvanlig i skibstiden lå hulter til bulter. Dog vidste han altid at finde, hvad han skulle bruge, og der var således dog orden i hans uorden, som pastor Janssen sagde. I denne tid havde Holbøll så meget at skrive, at doktoren sagde, han skulle skåne sine øjne, der ofte smertede. Men

han havde nu også glemt sine briller, sidst han var i København, og han havde ingen sekretær, der kunne skrive for ham. Iøvrigt blev han forstyrret af for megen selskabelighed, hvorfor han i august tog til Fiskeræsset, hvor han i større ro kunne gøre sine sager færdige. Der var ikke mindre end 49 breve til direktionen, som skulle være færdige til at sendes hjem med de sidste skibe. Selv skulle Holbøll ikke hjem dette år, men tilbringe vinteren i Grønland.

I september tog Holbøll ned til Frederikshåb, hvor han en mørk aften var så uheldig at falde i kolonihusets gård og forstuve sin højre fod slemt. Han måtte ligge tilsens i tre uger i Frederikshåb og siden igen 10 uger i Godthåb, hvor han først kom under lægebehandling. Iøvrigt var vinteren uden begivenheder. Den meste tid boede han sammen med assistenten, Einar Hansen, i inspektørboligen i Godthåb. Som hushjælp havde de en ung grønlænderinde, Rosine, om hvem Holbøll skriver, at han rigtignok ikke kunne rose hende som tjenerinde, men hendes gal-skaber morede ham, så at assistenten og han lige så lidt kunne undvære hende, som hun dem, uagtet hun løb bort fra dem vist 12 gange i de 6 måneder, de havde hende. Året efter blev hun gift, men da manden snart forlod hende, blev hun sendt til København for på fødselsstiftelsen at blive uddannet til jordemoder. I København tog Holbølls kone sig en del af hende.

Med de første breve i slutningen af maj 1848 nåede efterretninger om de store begivenheder i Danmark til Godthåb. Man erfarede Christian den Ottendes død, oprøret i Rendsborg og Treårskrigen udbrud. I begyndelsen var efterretningerne meget usikre. Galeasen »Marie« havde undervejs til Grønland prajet et andet skib, der var gået senere fra København, og forstået, at Preusserne stod i Århus, 50.000 mand stærke. Så galt var det jo ikke. Som bekendt standsede general Wrangels hovedstyrker ved Vejle. Men hvad der mere bevægede Holbøll var underretningen om, at hans søn Carlheger havde været med i slaget ved Flensborg, og havde udmærket sig. Han var blevet offentligt nævnt med ære. »Hvor maa Du være glad og stolt,« skriver Holbøll til den bekymrede moder. For ham var dette ikke uventet. »Skade kun at ikke også Ludvig var med.« Carlheger havde ved oprørets udbrud været udkommanderet med korvetten »Najaden«, der lå i Flensborg fjord. Den fik ordre til at støtte vor hærs venstre fløj og til at rense skovene med granatild og kardæsker. Da oprørerne flygtede ind mod Flensborg blev Carlheger og en løjtnant Lund sendt i Land med en afdeling matroser. De stormede imod de fjendtlige skarer og fik held til at tage



CARL PETER HOLBØLL

nogle fanger. Carlheger udviste ved denne lejlighed stort mod og blev derfor indstillet til ridderkorset, som han dog ikke fik, da han kun var 19 år.

I sommerens løb nåede »Den tapre Landsoldat« til Godthåb, hvor Holbøll lærte grønlænderne at synge den. »Det kneb med Udtalen, men ellers lød det meget godt,« skriver han.

Med briggen »Peru«, der var sidste skib det år, rejste Holbøll den 21. september fra Holsteinsborg til København.

Vinteren 1848–49, i familiens skød, betegner Holbøll som den behageligste, han i sit liv havde oplevet. – Især så længe de elskede sønner var hjemme. Han måtte dog i begyndelsen af det nye år følge »sin elskede Faders sidste efterlevende Ven, den ædle Fader Ratjen til Graven«. Det synes rimeligt at antage, at skovfoged Hans Heinrich Ratjen, Gjorslev Bøgeskov, der døde den 17. januar 1849, næsten 79 år gammel, var identisk med den Hans Heinrich Ratjen, der ved folketællingen 1787 var opført som gartnerlærling på Frydenlund. Ligeledes må det antages, at H. H. Ratjen var fader til Caroline Elisabeth Ratjen, der var gift med prokurator og landmand Christen Hansen Barfoed, Rengegård i Storehedinge landsogn. Familien Barfoed var i al fald den Holbøllske families nære venner, som de meget ofte besøgte og boede hos om sommeren. I løbet af 1849 besøgte Hanne og Carl Holbøll også en anden familie, der var deres nære venner, familien Staun på Englerup møllegård ved Ringsted. Oprindelsen til dette venskab kender vi ikke, men Christen Staun, der var født i København var allerede på dette tidspunkt gift med Olavia Fog, en søster til løjtnant Ludolf Fog, der i 1852 blev gift med Holbølls næstældste datter Fanny. Også på Englerup møllegård var Holbølls ofte gæster.

Den behagelige vinter 1848–49 blev snart efter afbrudt. Da våbenstilstanden var udløbet, blev flåden udrustet påny, og Ludvig og Carlheger, der nu var søløjtnanter, blev begge udkommanderet, henholdsvis med linjeskibet »Christian VIII« og korvetten »Najaden«. Ved den ulykkelige affære i Eckernførde, skærtorsdag den 5. april, faldt Ludvig Holbøll i fangenskab, og blev ført til Rendsborg. Om denne begivenhed har min farfader i sine efterladte papirer skrevet følgende:

»Jeg husker tydeligt, hvor fortvivlet Moder var, da hun tog Afsked med dem. Broder Ludvig trøstede hende med, at han under en Kamp vilde være udenfor al Fare. Som den yngste Officer ombord skulde han nemlig være nede i Krudtkammeret for at sørge for Uddeling af Ammunition. »Skulde Skibet springe i Luften, saa er jeg den første, der

bliver dræbt, men det er der jo ingen Grund til at tro.« Med disse Ord sprang han ned ad Trappen.

Ikke mange Dage efter gik min Moder paa Østergade, hvor hun skulde besørgte nogle Ærinder. En gammel Kone kom hen til hende og spurgte, om det var sandt, at »Christian VIII« var sprunget i Luften. Som ramt af et Lyn faldt Moder bevidstløs om, men blev bragt ind i Mitschells Butik. En god Bekendt af os, der havde hørt om Ulykken, var løbet hjem for at give os Meddelelse om denne. Da han hørte, at Moder var gaaet hen paa Østergade, løb han derhen, og kom netop tidsnok til at se hende blive baaret ind i Butikken. Han fik fat i en Vogn og kørte hende hjem, hun var mere død end levende.

Under Kampen i Eckernførde var Tabene af Officerer, Underofficerer og Mandskab meget stort, og man vidste endnu ikke, hvem der var faldet. Sorgen var stor i hele Landet, men naturligvis størst i de Familier, der havde haft Slægtninge ombord paa et af Skibene. De sørgelige Dage, vi oplevede, gjorde et uudsletteligt Indtryk paa mig. Paaske-dag var vi alle til Gudstjeneste i Holmens Kirke, det var ikke til en glædelig Paaskehøjtid vi var samlet, det var til en gribende vemodig Sørgefest. Kirken var fyldt til sidste Plads. Alle var mødt i Sørgedragt, ingen vidste, om deres nærmeste var mellem de døde. Først et Par Dage efter kom der Meddelelse om, hvem der var taget til Fange og altsaa var i Live. Vi fik Meddelelsen ved Midnatstid, efter at vi alle var gaaet i Seng. Det kimedede voldsomt og gentagende paa vor Dørklokke. Min Fader, mine Søstres Lærerinde og jeg mødtes i Entreen i dybeste Negligé, saaledes som vi var sprunget ud af Sengen. Det var en Matros, der bragte et stort Brev fra Marineministeriet, som han skulde have med tilbage. Det indeholdt et Par Linjer fra hver af de fangne Officerer. Min Fader og Lærerinden søgte forgæves min Broders Navn. »Han er altsaa falden,« udbrød Lærerinden grædende. »Vist ikke,« sagde min Fader, »saa var Brevet ikke sendt til mig, her staar han allersidst«. Det var jo naturligt, da han var den yngste af Officererne. Der stod kun: »Jeg er uskadt og har det efter Omstændighederne godt.«

»Maatte blot Ludvig snart komme ud af sit Fangenskab,« skriver Holbøll, der den 26. april med briggen »Hvalfisker« atter måtte afsted på sin 700 mil lange rejse til Grønland. Han regnede, at adskillelsen fra familien ville blive mindst 77 uger, medmindre hans kone kunne komme over med et af skibene i foråret 1850. De kunne da fejre deres sølvbryllup sammen i Godthåb. Hvis krigen var forbi, kunne en af de

unge herrer søfficerer ledsage deres moder. Lille Emma, deres kæledægge, og hans hjerteelskede Vica skulle også gerne komme med. Til Emma skrev Holbøll 26. maj »under Sejl i Davis strædet« nedenstående smukke digt, der blev oplæst på oberstinde Emma Kraghs 90 års fødselsdag den 1. december 1933:

»Emma! søde Glut ved Moders Side,
Lyt nu til Din ømme Faders Ord,
Kunde Du, min Kieledægge! vide
Hvor min Kierlighed til Dig er stor
Kunde Du vel fatte mine Tanker,
Ved at være langt fra Moder og Dig,
Kunde Du fornemme, hvor det banker,
Dette Hiærte, naar det hos Dig tænker sig?
Nej, det maa Du ikke søde Pige!
Du skal være munter, glad og fro!
Sysle skal Du i Dit Barndoms Rige,
At vor Liv er ene Fryd, det skal Du troe!
Du skal ikkun høre Glædens Melodier,
Du skal frydes i Din Ungdoms Vaar,
Fryd i alle Toners Harmonier,
Hvor Du færdes, hvor Du gaar!
Nyd Du kun enhver uskyldig Glæde,
Som der bydes Dig paa Livets Vej
Men lad Dyd i Hiærtet tage Sæde,
Glem den kiære Gud i Himlen ej!
Da vil Du, hvorhen Du Dig end vender,
Elsket blive, som Du bliver nu
Af enhver som kun Dig kiender
Om Du jomfru bliver eller Fru.
Endnu Du forstaar det ei Du kiære!
Men om Du vil giemme kun mit Brev,
Kunde det i Tidens Løb dog være
At det klart da for Din Tanke blev.«

Det blev jo godt gemt, brevet – i 85 år. »Rimbrev til lille Emma«, står der uden på. Hun var da 5 år gammel.

»Hvalfisker« avancerede kun langsomt i strædet, mødte is, og måtte ligge stille i 15 dage. Endelig, 30. maj, var skibet passeret nord for isen, og dagen efter sås Kin of Sal (Umanak) en mil nord for Sukkertoppen. Da vinden var god, beregnede Holbøll næste middag at være ved Holsteinsborg, men kaptajn Humble havde ingen hast. Uagtet vejret var godt, løb han med små sejl. Næste dag var vinden stik imod, og man var kun udenfor Kangamiut. Det gik jammerligt med at krydse, og

da det 2. juni om morgenen endnu var rask norden, beordrede Holbøll kaptajn Humble til at vende om, og enten selv at gå ind til Sukkertoppen eller kun afsætte ham der. Det sidste skete, og kl. 2 eftermiddag var Holbøll i land. Han blev modtaget med sand glæde af kolonibestyrer Biilmann og dennes kone, og havde da også alle deres breve med til dem.

Denne sommer var Holbøll rundt i mange af kolonierne. »Du vil faa Brev fra mange forskellige Steder,« skriver han til sin kone. I slutningen af august nåede han ned til Julianehåb, hvor han kom i middagspension hos kolonibestyrer Biilmann, der i løbet af sommeren efter ønske var blevet forflyttet dertil fra Sukkertoppen. Fra Julianehåb ekspederede Holbøll 27. august 40 breve til handelsdirektionen, og den 29. august indpakkede han yderligere 64 breve til samme autoritet med en mængde bilag. Desuden afsendte han mange dåser med laks, ryper og tunger, som hans kone skulle afsætte i København. Det var ikke så godt med finanserne, og han havde måttet bede direktionen kautionere for huslejen. »Det gør de nok,« skriver han. En del af dåserne var dog bestemt til venner og bekendte, hvoraf der var ikke så få. Man kan se det af brevene. »Hils Albecks, Seemanns, Irmingers, Wolffs, Fru Bang, og Fru Graah.« Også til professor Eschricht og fru Drewsen er der stadigt hilsener. »Ogsaa Fru Drewsen haaber jeg Du lidt oftere end før besøger, Du glæder derved den gamle Kone, som holder meget af Dig og din gamle Mand.« Fru Drewsen sendte ham jævnlige »Fædrelandet« og andre aviser. Desuden er der som oftest hilsener til Peter Motzfeldt og Caroline Picardi. Peter Motzfeldt var en søn af den fornævnte assistent Motzfeldt og hans grønlandske kone. Holbøll tog ham ned til København allerede 1837, hvor han i 1847 blev student og derefter studerede videre. Han boede nu og mange år fremefter hos Holbølls. Frøken Picardi havde siden 1843 været huslærerinde for Holbølls fire yngste børn.

I 1848 var Holbøll blevet ridder af Dannebrog, men til sin store ærgrelse havde han glemt at få korset med til Grønland. Det måtte eftersendes, da man forlangte at se det i kolonien. Også sin faders portræt havde han glemt at få med, og også dette måtte eftersendes.

I september 1849 forlod de sidste skibe Grønland. Holbøll tog afsked med disse i Julianehåb, hvor han forblev hele vinteren.

Det blev imedens 1850. Anden halvdel af det 19. århundrede. Først langt hen på foråret kunne Hanne og Carl Holbøll begynde at skrive til hinanden. Hanne først, da skibene jo overvintrede i København.

Men, som naturligt er, holdt den kvindelige part ikke af at indlede. Hun siger det direkte i sit første brev, den 4. april:

»Min elskede Carl!

Længe har jeg i Tankerne skrevet til Dig min højtelskede Mand, men, som altid, er det mig saa tungt at begynde efter saa lang Tid ikke at have hørt fra Dig. Men i Dag kunde jeg ikke lade være at underholde mig lidt med Dig, da jeg ved det er blandt de Dage, Du især tænker paa mig og de kære Børn. Jeg vil ikke sige, jeg tænker mere paa Dig i Dag end de andre Dage, da mine Tanker bestandig er hos Dig og i Bøn til den gode Gud, at han vil være mig saa naadig, at jeg maa nyde den usigelige Glæde at se Dig frisk og rask hjemme hos os.«

Iøvrigt har Hanne ikke meget nyt at fortælle. Vinteren havde været stormfuld og streng med megen sne og is. Et komplet grønlandsk vejr. Endnu for få dage siden havde man kunnet spadserere på isen næsten til Tre kroner. Udenfor lå »Thetis«, hvorpå Jacobsen, Lottes mand, var tredie kommanderende, men fra hvem man intet kunne høre, og som nok døjede meget af kulde. Ludvig var kommet hjem fra fangenskabet den 22. august, men allerede 10 dage efter blevet udkommanderet med dampskibet »Eideren«. Han kunne ikke glemme de forhånelser, han havde lidt under fangenskabet i Rendsborg. Carlheger havde ligget på vagtskibet i Helsingør og kom hjem herfra den 6. december. Alle havde de været raske hele vinteren. Kun Holbølls søster, Louise, lå til sengs med en gammel mavesvaghed. Hun skulle nu have igler på maven. Det mente man ville lindre hendes smerter.

Hanne skrev igen den 10. og 21. april og den 11. og 20. maj for at få breve over med alle skibene.

Den 11. maj skriver Holbøll sit første brev. Han er endnu i Julianehåb, hvor vinteren er gået forunderligt godt. Ej alene har de kære Biilmanns bidraget alt, hvad der stod i deres magt hertil, men Holbøll havde været meget flittig og havde bl. a. udarbejdet materialer til en ny instruks for landet, hvilket arbejde alene havde givet ham over 100 arks skriverseri. Alle hans protokoller var aldeles til dato og lidt naturhistorisk havde han også skrevet. Desuden havde han skrevet vers og komponeret *). Det havde været en mild vinter på Grønland, og var nu smukt forårsvejr. Man havde allerede ræddiker i frit land, og mange blomster

*) Holbøll har blandt andet komponeret en af melodierne til Poul Martin Møllers digt »Glæde over Danmark«, med den kendte indledning: »Rosen blusser alt i Danas Have«.

i alle vinduer. Hvor meget end Holbøll længtes efter at høre hjemmefra om krigens udfald og fædrelandets stilling, var det dog især efterretninger fra sin familie, han savnede.

Først den 24. juni kom brevene fra Danmark. Allerede den 19. juni lød grønlandernes glade råb »Omiasoit, omiasoit«, skibet, skibet! Men det var en privat skonnert, der dette år besejlede Grønland for at finde guld, og havde guldsmed Prahls søn om bord, men ingen breve. »Hvor vi alle blev lange i Ansigtet,« skriver Holbøll. »Det var i Sandhed saa komisk, at jeg tilsidst udbrød i en Skoggerlatter og fik de andre, nemlig Biilmanns og Lützens samt Præsten til at le med.« Endelig, den 24. juni kom først om morgenen post fra Nanortalik, dernæst hen ad formiddagen post fra udstedet Nordprøven med nogle særdeles kærkomne æg. »Nu,« tænkte Holbøll, »alle gode Gange er tre«. Denne dag måtte der også komme skibspost fra Danmark. Men middag gik. Middagsøvnene fik han, og trængte til den, thi i flere nætter havde han næsten ikke sovet. Kaffen var halvdrukket og piben halvt udrøget, da man atter først råbte: »Partisiput«, og straks efter ubændigt »Omiasoit«. Og rigtigt, snart efter lå et vældigt læs breve på bordet, thi både »Hvalfisker« og »Egedesminde« var kommet. »Jeg er jo ingen Pige, ei engang et Barn,« skriver Holbøll, »men dog slog Hjærtet, saa man vilde kunne høre det, om der ei blev gjort saa megen Støj af Biilmanns og Lützens Unger. Jeg fik fat paa Brevene, saa din Haand, og hvad der virkelig glædede mig over alle kendte, den kære fru Drewsens Haand, thi jeg har virkelig ængstet mig for den kære Kone, som vi nu er blevne end inderligere bekendt med«.

Holbøll tog sit store læs og bar det op på sit kammer. Han læste noget i Hannes, noget i børnenes breve, slugte alt og fik intet rigtigt fat. Men hovedtingen var, at alt var godt. Han skulle spise sammen med Biilmanns, men glemte dette så aldeles, at han blev kaldet tre gange, og æggene blev kolde. Han tog brevene med til bordet og var kun »behagelig«, når han kunne læse brudstykker af disse, af hvilke især den storartede sejr ved Frederitz blev modtaget med jubel. »Thi her er vi meget patriotiske!« »Jeg gik tidligt, fik Lys paa Bordet, for det var for lyst til at brænde Lampe, og læste nu uafbrudt til Kl. 4 Morgen, thi ogsaa 21 Breve fra Direktionen skulde læses.« – Behagelig var Meddelelsen om, at han kunne rejse hjem til efteråret. Denne var endda holdt i venlige udtryk, og han kunne selv vælge sin stedfortræder.

Nu fik Holbøll travlt. Firsindstve breve havde han at skrive »og som Du ved i det mindste to Gange, men mange, flere Gange«, skriver han

til Hanne. At han blev færdig hermed på 6 dage var ham næsten ubegribeligt, men han måtte tilstå, at han var meget træt den første dag derefter. Meget belejligt havde det været et vedholdende regnvejr i disse dage.

Holbøll håbede at kunne rejse forholdsvis tidligt hjem. Men så tidligt, at han kunne være hjemme til sit sølvbryllup, den 21. august, kunne han i hvert fald ikke rejse. Han var endda bange, at hans kone ikke kunne nå at få brev til dagen. »Ja, det bliver i Sandhed et sødt Sølvbryllup,« bemærker han, »paa en saadan Dag at være ganske ene. Er imidlertid alle Børnene samlede om os, naar jeg kommer hjem, skal vi have Bal, om jeg end skal laane 10 Steder«. Hans 25 års jubilæum som inspektør, den 9. april 1850, blev heller ikke fejret, »hvilket jo ogsaa var den mest ligegyldige Sag i Verden«, tilføjer han.

I Grønland var i vinterens løb indtruffet mange familiebegivenheder. Således havde kolonibestyrer Bistrup ved Fiskenæsset fået to drenge, hvoraf den ene var blevet opkaldt efter Carlheger. »Et pudsigt Navn«, skriver Holbøll, »men det maa da smigre vor elskede Søn«. Også pastor Steenberg havde fået en søn, og fru Bülow en datter. Endelig havde kolonibestyrer Biilmann i Julianehåb fået en datter, en umådelig stor og tyk pige, der blev opkaldt efter både Hanne og Carl Holbøll, og kom til at hedde Hanne Caroline Sophie Biilmann.

Efterhånden som sommeren gik, svandt mulighederne for en tidlig hjemrejse. »Haabe, men aldrig at faa, øjne, men aldrig at naa«, skriver Holbøll utålmodigt den 12. august, men derefter fik han en chance, der ikke ville bringe ham tidligere hjem, tværtimod, men en mulighed han aldrig havde tænkt sig, og som næppe ville komme igen. Han fik tilbud om at rejse hjem over England med den private skonnert »Fortuna«, der også skulle føre den unge guldsmed Prah hjem. Dennes fader, den gamle guldsmed Prah, var på denne tid også i Grønland, men han synes ikke at være taget med skonnerten. Afrejsen foregik fra Julianehåb den 19. september. I begyndelsen var vinden heldig, men i Atlanterhavet blev skibet tvunget syd om England og derved forsinket 14 dage. Den 21. oktober skriver Holbøll »under Sejl i Kanalen mellem England og Frankrig, nær Portland«. Rejsen havde været særdeles morsom, skriver han, »thi saavel Prah, som de andre Passagerer var muntre Mennesker«. Skibet var godt, »men en forbandet Slingrekasse«. Den 24. oktober var man udfor Dover og fik lods ombord.

På grund af forsinkelsen ville Holbøll ikke blive for længe i London. Han havde det forøvrigt overordentlig godt »i denne Bykolods«, hvor

han ej alene fik mange interessante ting at se, men endog havde tre familier, hvor han følte sig som hjemme. »Og da to af disse Bekendte var Cheferne for de største Handelshuse, saa har de engelske faaet en stor Idé om min Ringheds Vigtighed. Jeg blærer mig naturligvis paa Børsen, og da disse to Mænd, Bang, Fru Biilmanns Broder og Westenholdt, Londons herlige Skagensbo, som gør saa usigeligt for alle Danske, naar de saa mig, straks forlod Forretninger og alt paa Børsen for at trække mig frem, saa gabede Englænderne paa mig som et Vidunder.«

I London under adresse »J. Meyer, Jerry street, Oldgate«, lå også breve til Holbøll fra hjemmet. Af disse fremgik, at hans datter Fanny var blevet forlovet med løjtnant Fog, at Ludvig Holbøll var blevet adjutant hos eskadrechefen St. A. Bille, den senere marineminister, og at Carlheger Holbøll kunne ventes til London med fregatten »Geiser«. »Jeg tager naturligvis hjem med »Geiser«, skriver Holbøll, »og giver Ostende, Hamborg og Lübeck en god Dag«. Denne vej skulle han ellers rejse hjem alene, da Prahl og hans øvrige rejsefæller ville blive i London. Han kom hjem den 19. november, men ikke med »Geiser«, således at han antagelig alligevel måtte rejse over land.

Nu kom et lykkeligt år for Holbøll. På grund af et kommissionsarbejde kunne han blive hele året 1851 i Danmark. Han opnåede herved, hvad han i mange år havde ønsket, igen engang at opleve en dansk sommer. Dette havde han ikke gjort siden 1828. Hvor familien tilbragte sommeren 1851, ved vi ikke. I 1845 havde Holbøll haft en plan om at foretage en rejse til Jylland sammen med sin kone og der besøge sine venner grev Rantzau på Rosenvold og kammerråd Koch på Ulstrup. Dette blev dog ikke til noget, og nu var Rantzau død, medens Koch havde solgt Ulstrup. Derimod var Holbøll i juni måned på Englerup møllegård, hvor han igen var nede i marts 1852. Ved sidstnævnte lejlighed var der stort middagselskab, hvori blandt andre deltog etatsråd Harhoff, krigsråd Krebs, proprietær Wengel, dr. Tolderlund med flere »men ingen Kammerraad med Frue«, skriver Holbøll. På denne tid, hvor titler endnu var eftertragtet, havde Holbøll åbenbart håbet at være blevet kammerråd.

Den 28. april 1852 blev Fanny Holbøll gift. Hendes to små søstre skulle være brudepiger og hun ville ikke på nogen måde lade sig betage den glæde selv at klæde søstrene på. Da Holbøll og brudepigerne skulle følge hende til kirke, kom brudekaretten ikke til tiden, og den lod vente længe på sig. Men Fanny nægtede at gå op i lejligheden igen, da hun

syntes det ville være et dårligt varsel. De stod da alle fire i deres luftige pynt i gadeporten til vognen endelig kom.

Sommeren 1852 finder vi atter Holbøll alene i Godthåb. Det har i længere tid været regnvejr og temmelig mildt, »saa Marken er beklædt med et smukt Grønt, som derhjemme om Foraaret. Og gule og hvide Blomster forhøjer det Grønnes Skønhed. Men træder man ud af Døren og ser mod de høje Fjelde, da bedækker den evige Is Toppene, medens Sneen ligger i alle Kløfter og fortæller, at man er i Kuldens og Ufrugtbarhedens Land, hvor dog Havet er rigt og yndigt, idet dets friske blaa Farve forskønnes ved de svømmende hvide Isbjerger«. Med få ord har Holbøll her malet et smukt billede af Grønlands natur.

Men sommeren er kort på Grønland, og denne sommer blev ringe. Hver uge hele sommeren igennem sneede det mindst een gang. Den 18. august var det kun 2 graders varme, og i september var vinteren allerede indtruffet. Holbøll var da i Holsteinsborg, hvorfra han skriver, at han vil hjemsende 5000 tønder tran, som skulle ombyttes med blanke dalere. Han har just hjemsendt en del dåser med rypekyllinger og rensdyrtunger og vil også sende en edderfugls pelerine bestemt for hans moster Carine i Nyborg. »Lad den fore med Shirting og Vat«, skriver han, »da den gamle Kone klager over at fryse saa meget om Halsen«. Carine Kompffe var da næsten 80 år, men levede endnu til 1858. Hun var i 1830 blevet gift med told- og consumptionsoverbetjent Peter Christian Clausen, der da var enkemand og havde voksne børn *).

Hen på efteråret drog Holbøll til Sukkertoppen, og i december måned til Godthåb, hvor han tilbragte vinteren. Den faldt ham meget lang. De lange, mørke morgener, der først kl. 10 blev afløst af den halvmørke dag, der endte kl. 2. Og der var ikke megen omgang. Kun dr. Rasmussen besøgte ham tit, og de spillede da altid billard. Dog havde Holbøll sin naturaliesamling at beskæftige sig med. »Det med rette berømte britiske Museum«, skriver han, »har gjort en storartet Bestilling hos mig paa alle saakaldte lavere Dyr, og jeg ved, at Museet betaler a fair price, saa jeg kan samle med Kraft, og herved være i Stand til at skaffe Eschricht, som ei har en Million aarligt til Disposition, som Mr. Gray, ligeledes en smuk Samling. Skade at Vinteren har været saa særdeles ugunstig for denne Samling, som dog nu alt bestaar af 300 Numre«.

*) Om P. Chr. Clausen, der var nordmand og blev 92 år gammel, se de i 1919 udgivne »Erindringer af Pastorinde Pauline Petersen, f. Clausen«. Når det i disse er anført, at Clausen »efter sin første Hustrus Død 1829 til sine Børns Sorg havde indgaaet et nyt, lidet lykkeligt Ægteskab c. 1831 med en aldrende Institutbestyrerinde Jomfru Krump, f. i Nyborg«, er dette altså temmelig ukorrekt. Nogen støtte for, at ægteskabet var »lidet lykkeligt« giver det lidt, vi ved om hende, ikke.

I slutningen af marts drog Holbøll til Sukkertoppen, hvor han fandt kolonibestyrer Bistrup på sofaen med en knæskade, han havde pådraget sig i vinterens løb. I de følgende 8 dage blev der ved Sukkertoppen fanget 59 hvidfisk, der gav 80 tønder spæk. Det var, hvad man undertiden var en hel fangsttid om at opnå. Holbøll blev hele foråret ved Sukkertoppen, hvor han ville afvente det første skib fra Danmark. Han håbede, det ville bringe gode efterretninger, men det bragte meddelelsen om hans søsters død.

Louise Holbøll døde den 9. april 1853. Hendes død kom ganske uventet. Endnu i efteråret 1852 var hun på besøg hos Caroline Barfoed på Rengegaard, hvorfra hun den 15. oktober meddelte sin snarlige hjemkomst. En dag i begyndelsen af april ramtes hun af et apoplektisk anfald og segnede om ved bordet, medens familien sad ved et måltid. I de dage hun lå hen uden mælets brug var Ludovica Holbøll, den, der bedst kunne opfatte hendes ønsker. Det lykkedes Ludovica at forstå, at hendes tante ville have fat på noget i sin sekretær og efterhånden forstod hun, at det var værdipapirerne. Louise havde lovet sin broder, at hendes formue skulle tilfalde hans to yngste døtre Marie og Emma, for hvem han ikke havde kunnet overkomme at tegne en livrente. Men hun havde opsat at få oprettet et dokument herom. Det var altså sit testamente hun lå og tænkte på. Ludovica har fortalt, at man tydeligt kunne se, hvor glad den syge blev over, at man havde forstået hendes ønske. Cand. theol. C. Neve, opsatte testamentet, hvorefter Louise Holbølls formue, ca. 4000 Rd., skulle tilfalde hendes niecer Marie og Emma Holbøll til lige deling. Af skifteprotokollen fremgår, at testamentet blev underskrevet »med paaholden Pen«. Neve, der var medbestyrer af Maribos bekendte realskole, var fætter til eller neveu af distriktslæge Neve i Storehedinge. Med sin familie, kone og tre børn, samt 9 gymnasiaster beboede han stuen og 1ste sal i det gamle forhus Academigaden 281 A, hvor Holbølls boede på 2den sal. – Louise Holbøll blev begravet den 14. april 1853 i familiegravstedet på Assistens kirkegård, hvortil der blev udstedt nyt skøde til inspektør Holbøll. Gravstedet er muligvis ved denne lejlighed blevet udvidet. Det angives nu at være »vier ellen lang und vier ellen breit«. Inspektøren fik ret til selv at få et monument på gravstedet, men ikke til at plante træer på dette. Louise Holbøll blev kun 53 år gammel. Da hun ikke blev gift, tilbragte hun hele sit liv først hos sine forældre, senere i sin broders hjem, hvor hun var en meget afholdt tante. – For Holbøll var hendes død en stor sorg. »Nu staar jeg da ganske ene«, skriver han den 30. maj 1853, »ingen af min

Familie lever mere, ingen af dem, der kendte min ædle Fader, med hvem jeg kan tale om ham, ingen der kendte min Ungdom, saa jeg kan tale om den. Dog er jeg ikke saa meget Egoist, at jeg misunder den elskede Louise sin Hjemgang, men for mig er Tabet tungt, og jeg forvinder det aldrig«.

23. juni kom Holbøll tilbage til Godthåb, hvor der var kommet en ny præst, pastor Barfoed, en fætter til prokurator Barfoed på Rengegaard. »Det er en vakker Mand,« skriver Holbøll, »med en ung, munter Kone, begge Jyder, hvilket dog ikke kan høres paa deres Mæle«. Derimod var hverken købmanden, assistenten eller lægen gift, hvilket ikke gjorde samlivet fornøjeligere. Men nu skulle pastor Janssen og hans kone komme til stedet, og en ny læge, dr. Lindorff, hvis kone skulle være meget musikalsk og spille godt klaver. Dette glædede Holbøll sig til.

På denne tid havde dr. Rink efter anmodning fået overladt inspektionen af Julianehåb distriktet, som jo ellers hørte under Holbølls område. Holbøll var imidlertid ikke ked af dette, da han beholdt sine indtægter ubeskåret, og han alligevel næppe havde kunnet komme overens med dr. Rink, når denne var i landet. »Rink kan vistnok faa det med Direktionen, som han vil, og jeg havde altsaa enten maattet føje ham i Alt,« skriver Holbøll, »eller have idelige Ærgrelser«. Dr. Rink og Holbøll havde siddet sammen i kommissionen 1851, men deres syn på administrationen og grønlanderne afveg på flere punkter.

I sommeren 1853 var Holbøll ked af at være alene på Grønland. Han savnede sin familie, og begyndte at føle sig gammel. I 1853–54 førte han i et stilhæfte en slags dagbog: »Journal, holdt af den Gamle i Grønland«. Den begynder den 24. september:

»Stormen tuder og Sneen flyger, Kulden er alt steget til $4\frac{1}{2}^{\circ}$. Gaar det efter de almindelige Regler faar vi en langvarig og streng Vinter. Marken, som alt siden den 20. har været hvid, bliver næppe grøn før i Juni; kan den blive sort i Maj, saa er det godt. Den 22. afsendte jeg Brevene til min Elskede i Fødelandet, gid disse maa blive modtagne og læste med lige saa megen Glæde som de, jeg den 14. modtog fra Hjemmet med »Baldur«. Hvordan befinder Du Dig? hører jeg der spørges. Ret vel, jeg sidder paa Sofaen, og humper derfra til Sengen og næste Dag tilbage igen, thi det velsignede Ben er ret forbandet et ne veut pas se guéir! Og fører jeg et ganske eget Liv. Nu har jeg jo intet videre at bestille, gamle Aviser læses, thi de nye er slugte, gamle Bøger tærpes igennem maaske 10. Gang, thi de nye er ved Sukkertoppen. Da Dr. Lindorff er, hvor Bøgerne er, saa er jeg constitueret Læge, og har alt hel-

bredet een Patient og slaet en anden ihjel. Jeg selv er den tredje Patient, og er hverken helbredet eller død, som Bogstaverne viser. Ligesom Klokken ringer 6 om Morgenen træder Sof, den store ind i Dagligstuen. Spørger: kanok epit? Hvordan har Du det? Ajungilanga! Jeg har det godt, svarer jeg. Hun lægger derpaa i Kakkelovnen og ser paa mit Ben; spørger, hvad vil Du have til Thevand. Faa Minutter efter bringer hun Thevand og Smørrebrød efter mit Forlangende. Saa ligger jeg og røger Tobak, staar op og saa videre. Kl. 9 præcis har jeg atter Sof, atter Spørgsmaal om Mad: 3 Stykker, Ost, Reensteg, Lax, Kaffe, saa lød det i Dag. Kl. 10¹/₂ indtreen Christoffer, vor Kok. Sagosuppe, Rensdyr lavet à la Beefsteg, stuvede Hvideroer. Kl. 12¹/₂ iserpok Sof, dækker Bord, og bringer Syltetøj (grønlandsk), Sukker etc. Jeg laver Suppen til. Kl. 12³/₄ kommer Hr. Hayen og Hr. Lassen, mine Kostgængere. »Naa, Benet?« – »Skidt«. – »Hvormeget Fedt igaar?« »1¹/₂ Ballie«. »Godt, ingen Skind?« »5«. »Godt«. Vi spiser, til Kl. 1¹/₄. Kostgængerne ab. Sof tager af Bordet, Christoffer lægger i Kakkelovnen. Kl. 6¹/₂ Sof. 4 Rundtnommer Smørrebrød, 2 Ost, 1 Lax, 1 Reensteg. Lampen tændes. Smørrebrødet og en Kop Thevand indbringes. Kl. 7 gaar Sophie. »Kælebæst«, min Hund kommer ind. Nu sidder jeg og skriver. Kl. 9 tilkøjs, og saaledes er den Dag stjaalet fra Vorherre«. – Holbøll havde fået et sår på vristen, der ikke blev behandlet i tide, og nu ikke eller kun langsomt ville heles. Den uvirksomme stillesiddende passede ham ikke.

Den 6. oktober var det kongens fødselsdag. Altså »stor Dinér hos Inspektøren, Suppe, kogt Lax, stegte Ryper og Budding. Om Aftenen Dans i Salonen, stor Glæde og megen Munterhed«. Holbøll kunne naturligvis ikke danse, men spillede à L'hombre og morede sig godt.

Den 9. oktober var vejret slået om. Det var blevet mildere, sneen var tøet på marken, og elvene løb, næsten som om sommeren. Dr Lindorff var kommet tilbage fra Sukkertoppen, og havde set på benet. Han forsikrede, at det snart ville blive godt igen.

14. oktober »var engang min største Højtidsdag i Grønland, thi det var min ædle Faders Fødselsdag. Jeg kyssede hans Portrait om Morgenen og henflød i Taarer. Mon nogen vil erindre mig paa min Fødselsdag 25 Aar efter min Død?« spørger Holbøll. Han kunne ikke vide, hvilke anstrengelser hans oldebarn 100 år efter ville gøre sig med denne bog.

21. oktober. »I Søndags passerede en overmaade snurrig Geschichte. Pastor Barfoed, som ikke kan Grønlandsk, prædikede i dette Sprog, og

Rasmus Berthelsen, som ikke kan videre godt Dansk, prædikede Dansk. Da mit Ben endnu forbød mig at bruge Støvler, fritog denne Omstændighed mig fra at gøre Skandale, da jeg upaatvivlelig havde forladt Kirken«.

26. oktober. »Jeg har faaet et yndigt Hvalskelet og et Hvalhoved med Barder, hvilket ikke findes noget Sted i Verden. Det glæder mig usigeligt for Eschrichts Skyld«.

5. november. »Jeg tænker ofte paa Coleraen. Hvad Skade har den gjort. Jeg maa jo være belavet paa alt, dog jeg frygter ikke, men være aldeles uden Ængstelighed er umuligt.«

»Søndag den 13. November var en behagelig Dag for mig. Om Formiddagen var Lindorff hele Tiden hos mig for at stemme Instrumentet. Til Middag kom Hr. Missionær Kleinschmidt, der er meget underholdende.« Den kendte missionær Samuel Petrus Kleinschmidt, skaberen af det grønlandske skriftsprog, blev denne vinter en hyppig gæst hos Holbøll, og deltog ofte i dennes måltider. Han var født i Grønland og gik oftest grønlandsk klædt. I pastor Janssens optegnelser hedder det, at den rigt begavede mand i ydre henseende var en udpræget særling.

Holbøll boede alene i den store inspektørbolig, idet han ikke kunne få nogen af de grønlandske tjenestepiger til at sove i huset, der lå dels over, dels ved siden af kirkegården, hvor mange hedninge lå begravet og hvor de troede, det spøgede om natten. Han var dog ikke så ensom, som han klager over. Han havde kostgængerne hver dag til middag, og der var meget jævnligt selskab om aftenen, ligesom han ofte var ude. Hver tirsdag aften havde han »soirée«, åbent hus. Alle helligdage og alle festdage, hver fødselsdag, ikke blot blandt koloniens medlemmer, men også blandt disses slægtninge i Danmark holdtes der middage eller souper. Der blev spist og drukket godt, der blev musiceret og der spillede l'hombre. Og Holbøll siger tit, at han morede sig godt. Men det var naturligvis stadig den samme begrænsede kreds, der mødtes, og alle kunne de ikke lide hinanden lige godt, men måtte så vidt muligt holde gode miner. 15. december hedder det i journalen: »I Forgaars var det min sidste Soirée; disse har aldrig fundet Bifald hos Pastor Janssen. Forrige Tirsdag benyttede denne et flovt Paaskud til at lade som jeg ikke var hjemme, og sidste Tirsdag kom der kun faa Personer, syv mindre end almindeligt«. Herefter kom man kun sammen efter indbydelse. Man ser, at forholdene var små. Der holdes mandtal over de fremmødte, og man bliver fornærmet på dem, der ikke kommer.

22. december, årets korteste dag, var det meget koldt. Vinden stod på og Holbøll kunne ikke få stuens temperatur op over 8 grader, skønt

han fyrede på hver time, og ovnen var rødglødende. Han beklager sig over sin tilværelse, og skriver, at de derhjemme næppe forstår, hvordan han har det. Han fortryder, at han i hvert fald ikke har sin datter Vica hos sig. I julen var han bange for at komme til at sidde helt alene, men dr. Lindorff kom dog over om formiddagen og inviterede ham til juleaften. Juledag gik han i kirke og hørte en urimelig kedelig og uforståelig prædiken af pastor Barfoed. Han spiste middag alene med kostgængerne, og havde ondt ved at komme i stemning. Men om eftermiddagen blev der alligevel liv i huset, idet grønlænderne kom på besøg. Det kostede ham 3 flasker vin og nogle potter brændevin, men glædede ham alligevel.

Året sluttede og 1854 begyndte med streng vinter. Isen lå tæt pakket og langt til havs, således at det blev yderst vanskeligt, i perioder umuligt for fangerne at erhverve noget. Da grønlænderne som sædvanligt ikke havde samlet tilstrækkeligt vinterforråd, begyndte nøden blandt disse. I februar blev det sultetid og tiggetid, og inspektøren blev overhængt med bønner om hjælp. Nogen hjælp kunne ydes, men skulle de indfødte forsynes med tørfisk og brød, lige til den gode fangsttid kom igen, et tidsrum af 2 måneder, ville de danskes forsyninger udtømmes. Inspektøren havde ret til for handelens regning at anvende visse midler til at afbøde den værste nød. En indfødt kone, der havde mistet sin forsørger og led nød med sine små børn, fik blandt andre 4 pund brød, 2 potter gryn, nogle ærter og et pund fisk om ugen, indtil sultetiden var forbi. Men Holbøll hjalp også af egne midler, en tid med en rigsdaler om dagen, og han afkøbte grønlænderne alt, hvad de kom med, ofte ganske værdiløse ting, selv gamle lamper fra hedningetiden. En dag bragte en udmærket fanger ham en ganske almindelig fugl, og sagde, at han godt vidste, inspektøren ikke købte denne art, men det var hans eneste fangst i 2 døgn. Holbøll købte alligevel fuglen, og gav ham til hans forundring 12 sk. for den. Da Holbøll så, at manden ikke straks anvendte beløbet til kaffe, grønlændernes store nydelsesmiddel, men til tørfisk, gav han ham desuden lidt spæk.

Embedsmændene drøftede nøden blandt de indfødte. Holbøll var af den mening, at grønlænderne ville få bedre forsyningsforhold, hvis handelen blev givet fri. På Island havde indbyggerne også sultet under monoopolet, men nationen var blomstret op allerede under den indskrænkede frihandel. Han polemiserer mod dr. Rink, der anså grønlænderne for dovne og selv skyld i deres ulykker. »Rink glemmer, hvad de modige Mænd vover under Fiskeriet«, siger han.

Den 15. marts var det storm af nordøst. »Fjorden ryger med 15° Kulde som en kogende Kedel«, skriver Holbøll. »En Grønlænder har i denne Blæst og Kulde været i Amoralik, hvor han har tilbragt 2 Nætter og Dage uden Hus. Han fik dog 4 blaa Ræve, 2 hvide og en lille Sælhund. Det er dette Folk, Dr. Rink beskylder for Mangel paa Lyst til Erhverv«.

Den 6. marts havde det været fru Lindorffs fødselsdag. Hun fyldte 26 år, og da doktoren kun var 30, var det unge omgangsfæller for den aldrende inspektør. Han havde intet at gratulere med, da hans forsyninger af søde sager var opbrugt, men han mødte op i fuld uniform og blev bedt til aften, hvor han nød sang og musik. Og så var Holbøll glad. Han var kun ked af, at hans døtre ikke kunne være med at spille og synge. Lindorffs og Janssens var hans nærmeste omgang. Med Lindorff, Janssen og Hayen spillede han Onsdags-l'hombre. Men med pastor Barfoed og hans kone kunne han efterhånden ikke spændes. Han undgik med forsæt deres selskab. Når Holbøll blev alene, sank humøret. Han filosoferede over livets værd, som han fandt ringe. »Jeg har talt de Dage, paa hvilke jeg har haft saa stor Glæde, at det kunne kaldes Hjærteglæde«, skriver han, »og fundet deres Tal saa ringe, at det ei er værd at nævne, skønt jeg til disse regner den Nat, jeg kom hjem til Eder i Boldhusgaden og modtoges saa umaadeligt kærligt af Ludvig; og en Dag i Overgaden neden Vandet, da Børnene skulde køre i Kane. Jeg har aldrig set Glæden saaledes udtrykt som hos Adolf. Ogsaa en Aften, da Vica og Fanny var i Komeden med mig og saa Alferne. Og dog er Glædens Dage saa faa. Sorgens, ja Hjærtensorgens saa mange, at jeg ikke vil tælle disse. Og hvad venter mig i Aar?« – Det er koleraen i København, der stadig ængster Holbøll. Den var i alt væsentligt slut i september 1853, men herom havde kolonierne i Grønland endnu ikke underretning. Den 31. marts 1854 slutter Holbøll sin dagbog med ordene: »Godnat! I der lever af mine Kære«.

Familien havde imidlertid klaret sig godt. Med de yngre børn havde fru Hanne som de fleste, der kunne dette, forladt København, og havde taget ophold hos Barfoeds på Rengegaard. Situationen var også farlig nok. Familien boede i 1853 i Store Kongensgade, nær Marmorkirkens ruin. På den modsatte side af gaden hærgede koleraen stærkt.

Allerede fra de første år Holbøll kom til Grønland havde flere naturforskere opfordret ham til at genopdage et af zoologen og præsten Otto Fabricius beskrevet bløddyr, som man mente ville danne en ny slægt af mollusca. »I 32 Aar har jeg søgt dette Dyr blandt disse mine Ynd-

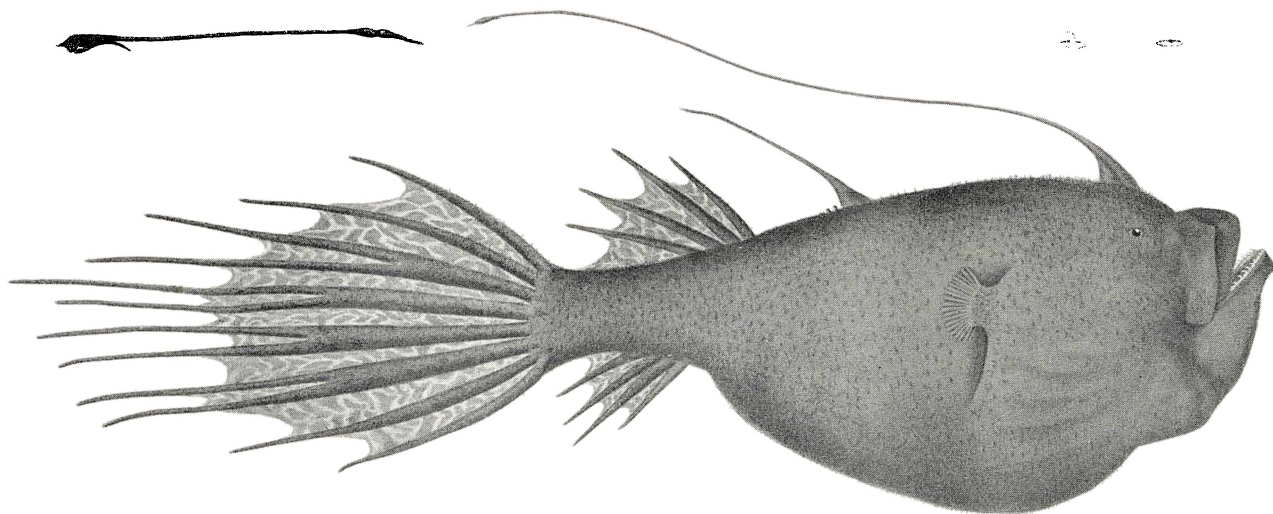
lingsdyr«, skriver Holbøll. »Men forgæves. Endelig, sidste Lørdag, fandt jeg Dyret, kendte det straks og erkendte, at det hører til en ganske anden Familie, end Fabricius antog, og er stolt af mit Fund. Nu vil jeg sagtens faa mange af Dyret, og haaber at kunne gøre en Snes Daler ud af disse interessante Dyr efter at have givet Eschricht, hvad han behøver. I det mindste 11 Dyr bærer mit Navn. Maaske det bliver det 12te«.

De 11 dyr, der da var opkaldt efter Holbøll, var ifølge C. Davies Sherbom: Index Animalum, 1801–50, følgende:

- Holbölli *Acanthis*, en stillids,
- Holbölli *Anonyx*, et krebsdyr,
- Holbölli *Cerantias*, en dybhavstudsefisk med lys på forreste rygfinne-
stråle,
- Holbölli *Cercops*, et krebsdyr,
- Holbölli *Euplocanus*, musling,
- Holbölli *Fusus*, trompetsnegl,
- Holbölli *Limnophysa*, blæresnegl,
- Holbölli *Linaria*, en stillids,
- Holbölli *Lymnaea*, en ferskvandssnegl,
- Holbölli *Mangelia*, en snegl,
- Holbölli *Phoxus*, en snegl.

I begyndelsen af april kom de første indenlandske postforsendelser med mere eller mindre gode efterretninger fra de forskellige kolonier. Midt i april faldt påsken. Men gudstjenesten var Holbøll en skuffelse. Allerede de valgte salmer faldt ikke i hans smag, og prædiken påskedag bragte ingen glæde, kun frygt og bæven. 20. og 21. april overværede Holbøll seminaristernes eksamen. »Man forstaar at gøre Vind«, skriver Holbøll, »og noget læres sikkert Eleverne, men jeg tror Intet, som kan tjene til at gøre de unge Mennesker skikkede for Livet eller hæve dem over deres grønlandske Tænkemaade. Det er Jammerskade, thi de to Missionærer, som have begyndt denne Virksomhed i Sydgrønland, er flinke Folk, som sikkert ville det bedste, men alt er forfejlet, og Grønland traadt et langt Skridt tilbage. Tænk, man lærer ikke Dansk paa Seminariet, og ingen Historie uden Bibelhistorie; altsaa læres Eleverne intet om Landets og Indbyggernes Forhold til Danmark. I Stedet for at blive en Støtte for en Dansk eller Europæisk Befolkning, uden hvilken Grønland ikke kunne bestaa, frygter jeg for at disse halvlærde Røvere bliver ganske det modsatte«.

Et par dage efter begyndte Holbøll sine inspektionsrejser. Nu kunne



CERATIAS HOLBÖLLI

Gammel tegning af selve det exemplar som C. P. Holbøll i 1844 nedsendte til Det naturhistoriske museum. Exemplaret, der betragtes som typeindivid, opbevares nu i Zoologisk museum. Lysorganet sidder yderst på den forreste lange trådlignende rygfinne. Denne burde være gengivet fremadvendt, men det vidste man ikke dengang.

han ikke holde ud at sidde stille i Godthåb længere. 23. april var jagten gjort klar. Kl. 4 om morgenen meddelte bådsmændene, at vinden var god, men at han dog ventede sydvest, d.v.s. modvind, da rejsen gjaldt Fiskeræset. Hayen og Lassen rådede også fra afrejsen. Men Holbøll ville afsted, og kom det. »Klokken 6 var alt Vrøvl forbi, og vi paa Rejsen.« Vi, var Holbøll og pastor Janssen, for Janssen gjorde straks følge, da Holbøll foreslog ham at tage med. Janssen gjorde meget ud af sin præstegerning og forsømte ikke en lejlighed, som denne, til at komme ud at virke udenfor Godthåb. Han var iøvrigt også præst for menigheden ved Fiskeræset.

Den 3. maj gik det nord på til Sukkertoppen. Bådsmændene var atter betænkelig. Vandet »røg«, sagde han, men der hjalp heller ingen kære mor denne gang. Holbøll fik inspiceret garnpladserne de forskellige steder, fik optaget beholdningerne og rettet »en Del Daarskaber«. Virke-trangen var nu over ham. Inspektøren var i arbejde igen efter uvirk-somheden den lange vinter. Også på denne rejse var pastor Janssen med. Holbøll skriver, at den på en hårsbred nær havde kostet præsten livet. »Vi maatte krydse mod en krap Sø. Janssen, som straks blev søsyg, lagde sig paa Dækket under Storsejlet. Sprydstoppen paa Stor-sejlet sprang, og det svære Spryd faldt knapt en Haarsbred fra hans Hoved. En lidt anden Svingning af Baaden, var Sprydet faldet ham med Enden i Hovedet, og han vilde som Marryat etsteds sige: »Øjeblikket efter have været en Del af det Støv, han nys betraadte.«

Den 10. maj kom de første breve fra Danmark. Skibet kom, ganske som Holbøll havde ønsket det, midt om natten. Han undgik derved at vente den evige tid, det altid varede at få posten fra borde. Men brevene var ikke uden triste budskaber. Hans datter, Fanny Fog, havde mistet sin førstefødte, den lille Nelly, som han aldrig fik at se, og hans søn Harald var faldet igennem til kadeteksamen. Dette bebrejdede Hol-bøll sin svigersøn, løjtnant Fog, der havde læst med Drengen. Han burde ikke have ladet ham gå op endnu, mente Holbøll. Den 14. maj besvarede han brevene fra hjemmet med et langt brev, hvori han ind-trængende bad sin kone komme over til sig næste forår, da han ikke kunne udholde at være længere alene i Grønland. Han bad hende med-tage deres datter Vica og anbringe de to småpiger Marie og Emma hos Fogs eller hos Caroline Barfoed på Rengegård.

Men fru Holbøll havde allerede bestemt sig til at rejse til Grønland denne sommer. Hun tog sin yngste datter med og ankom til Godhavn den 30. august 1854. Skibet var bestemt for Nordgrønland, men hun

håbede at blive sat af i Godthåb, hvilket nemt kunne være sket. Men kaptajn Ocken nægtede dette. Grunden hertil fremgår af nedenstående brev, skrevet ombord til børnene i København:

»Elskede Børn!

I flere Dage har jeg ikke kunnet skrive noget, dels for ondt Vejr, dels fordi alle Børnene var nede i Kahytten for Kulde. Det er saa græseligt koldt, igaar sneede det. Kære Børn, I kan ikke tro, hvor jeg har været forknyt i den sidste Tid, da vi har været saa nær de sydlige Kolonier, og ikke blev sat af. Den 23. var vi lige udenfor Sukkertoppen. Vi var nok kun en 3 Mil fra Kolonien, men det blæste stærkt. Igaar kom vi udfor Holsteinsborg og var saa nær at vi kunde se en Flagstang inde ved Kolonien. Det blæste meget stærkt, men i Dag har vi kunnet se Købmandsboligen, og det er godt Vejr og klar Luft. Jeg har kikket saadan efter Fartøj, men der kom ingen. Far maa vist ikke være der, ellers havde han vel kommet ud til os. Kaptajnen sagde, at de godt kunde se os. Idag sagde jeg til Kaptajnen om han ikke godt kunde sætte mig af her ved Holsteinsborg, men han svarede, at naar han havde haft skriftlig Ordre fra Direktionen, skulde han nok have gjort det, men han sagde mig, at Justitsraad Svendsen havde sagt til ham, at han maatte ikke sinke sig en Time for at sætte mig af, og at han nok skulde efterse Journalen, naar han kom hjem. Jeg ved ikke hvad I synes, og jeg har med Bedrøvelse gaaet og set paa Landet i Dag, der saa saa godt ud. Jeg har som et Barn flere Gange grædt, men jeg har endnu ikke fortrudt at jeg er taget med. Kaptajnen sagde i Dag til mig, da jeg var forknyt: Ja, jeg skal ikke sige andet end jeg varede Dem nok fra at rejse med. Det er ogsaa græseligt saa kontrarigt, det har været for os især i den sidste Tid, vi har nu ligget 14 Dage i Strædet og naar det har stormet er vi blevet i vores Køjer. Emma ligger oppe hos mig, hvilket hun har gjort de sidste 3 Uger; da det blev saa koldt, krøb vi sammen, og ligger meget godt. Det er Aften, og vi har spist til Aften, og fik dejlig Torsk, som Folkene havde fisket, hvilket smagte dejligt. Vi har intet mere Rugbrød, hvilket er et stort Savn. Det slap op igaar, og havde længe ikke været godt. I Aften er det stille og Skibet ligger saa lige, at man rart kan gaa og spadsere paa Dækket. I Eftermiddags saa vi mange Sælhundede, som Skibet gik ganske tæt forbi. Nu vil jeg sige god Nat for i Aften. Lille Emma bad mig hilse sine kære Søskende.

Gud velsigne Eder alle. Det ønsker af Hjærtet Eders kærlige Moder.

Hanne Holbøll.«

To dage efter skriver Holbøll til sin kone, som han tror er i København: »Da vi havde set »Baldur« udenfor Holsteinsborg, hvor den let kunde være kommet til at afsætte Dig, om Du var med, saa har jeg opgivet Haabet om at se Dig i Grønland, thi uagtet jeg føler mig overbevist om, at Du har gode Grunde til ikke at have kommet til Grønland iaar, saa har Skuffelsen dog været saa bitter, at den har gjort stort Indtryk paa mig, og jeg kan ikke taale flere slige Skuffelser.«

Fra Godhavn måtte nu fru Hanne i åben båd rejse mod syd, men da man ikke turde sejle om natten, måtte hun og den lille Emma overnatte på kysten i sovepose.

Men glæden var stor, da Holbøll den 9. september endelig genså sin hustru og lille datter. Han sendte samme dag »alle sine kære Børn i København« en hilsen, der lyder som en sejrxfanfare. Han er lykkeligere end han har været i flere år og underskriver sig »Eders gamle glade Fader«.

I 1853–54 har også Carlheger Holbøll ført en slags dagbog. Et stillehæfte, beregnet til at sende faderen i Grønland. Carlheger var i sommeren 1854 på togt med cadetskipet »Valkyrien«. Skibet var i Reykjavik og i Portsmouth, hvorefter det på hjemrejsen lå 14 dage på sin manøvreplads ved Store Fiskerbanke i Nordsøen. 8. juli bestemte chefen sig til at sejle hjemefter. Den 9. rundedes Skagen og den 12. ankrede op ved Nyborg, hvor Carlheger fandt breve fra hjemmet og også fra hans fader i Grønland. Hans moder var på Englerup Mølle hos Stauns. Hun spurgte, om Carlheger ikke kunne skaffe sig et par dage fri og komme over på Sjælland og sige farvel til hende. Men Carlheger kunne, hvor gerne han end ville, ikke forlade skibet, hvorpå der i forvejen var for få officerer. Desuden var brevet 3 dage gammelt, så hans moder kunne være rejst tilbage til København. Kort efter stod »Valkyrien« ned i Østersøen for at slutte sig til eskadren. På admiralskipet, fregatten »Bellona«, var hans broder Ludvig ombord – han var jo adjutant hos admiralen – og Carlheger fik, da han fulgte sin chef over på admiralskipet, en times samtale med sin broder. Ludvig havde nylig været i København, og troede ikke Carlheger kunne nå hjem, inden moderen rejste. Men den 16. forlod »Valkyrien« eskadren, stod op i sundet, og ankrede ud for Trekroner. Da chefen hørte, at Carlheger endnu håbede at træffe sin moder, fik han lov at gå i land, hvis han kunne få bestemt at vide, at denne ikke endnu var rejst. Men kaptajn Holst på batteriet fortalte ham, at han ganske sikkert havde set en grønlandsfarer sejle nord på for 4 dage siden, så Carlheger måtte gå

skuffet ombord igen. »Valkyrien« lettede og gik op ud for Tårnbæk. Men herfra opdagede Carlheger pludselig »Baldur« krydsende for modvind syd for »Valkyrien«. I en fart fik han lov at låne dæksjollen og en halv time efter var han ombord på »Baldur«. Hans glæde over alligevel at få sin moder og lille søster at se var stor efter de mange skuffelser. Desuden var broderen Adolf med skibet. Han fulgte med til Helsingør. Da »Baldur« måtte krydse, kunne Carlheger blive en hel time ombord.

Men lykken ved Hanne Holbølls sidste grønlandsophold blev kort. Hen på efteråret eller om vinteren fik hun en blodstyrtning. Sygdomstilfældet indtraf en aften, just som hun med Holbøll og den lille Emma var kommet hjem fra et selskab. Holbøll udbrød: »Bare det ikke er Apoplexi«; men det 11-årige pigebarn kunne svare ham: »Nej, Far, det er det ikke, jeg saa det jo med Tante Louise, og det saa helt anderledes ud.« Men Hanne blev aldrig mere helt rask.

Med det første skib fra Danmark kom meddelelse, at fru Ernst var død. En beretning om fru Ernst' død findes i Carlhegers stilehæfte. Han skriver heri den 7. marts 1855: »Bedstemoder er ikke mere, hun døde Natten mellem 4. og 5. Marts. Vi har nu først faaet at vide, at hendes Sygdom var Kræft, og vi maa takke Vor Herre, at han kaldte hende bort, at hun ikke kom til at lide saa længe, som man ellers plejer med denne Sygdom. Hun var ikke ved sin Bevidsthed fra om Aftenen og havde lidt meget især de sidste Dage; tilsyneladende var det hende ikke kendt, at hun ikke kunde leve længere, og det er en Trøst, da hun hang saa meget ved Livet. For Moder, som saa langt herfra skal have den sørgelige Efterretning, at hun ikke mere skal se sin kjære Moder, gør det mig meget ondt.«

Hanne Petrine Ernst blev 61 år gammel og var således kun et år ældre end Holbøll. Hun blev begravet fra Frelsers kirke søndag den 11. marts 1855 på sin forlængst afdøde mands dødsdag. Den afholdte enke fulgtes til graven af mange venner og bekendte, ialt i 10 vogne. Om aftenen var familien samlet hos hendes datter og svigersøn Charlotte og Wilhelm Jacobsen. Fru Ernst efterlod Hanne en arv på 4000 Rd., der enten kunne udbetales i kongelige obligationer eller i en tilsvarende andel i Augustinus mølle på Amager.

Da meddelelsen om fru Ernst' død nåede Godthåb, blev det bestemt, at Hanne skulle rejse hjem med første skib. Det var »Baldur«, der afgik den 14. maj. Hun fik rejse-selskab af fru Lindorff og af kaptajn H. Rothe, der sørgede storartet for hende undervejs. Ved afrejsen var

Hanne meget bedrøvet, men den lille Emma sagde til sin moder: »Hvorfor vil Du græde? Du har jo din Vica,« hvorved hun mente fru Lindorff, »og din Ludvig«, hvorved hun pegede på kaptajn Rothe. »Og virkelig,« skriver Holbøll »med fru Lindorff taledede Moder som med en kær Datter, og hvad Kaptajn Rothe angaar, da behandlede han stedse Moder, som om hun var hans egen kære Moder«. Men Hanne havde også størst mulig omsorg behov. Ved ankomsten til København måtte Rothe hjælpe hende fra borde og hjem i en droske, så svag og afkræftet var hun. Men den lille Emma løb ved landgangsbroen fra dem, for at nå hjem først og overraske sine søskende.

Holbøll var nu nær 60 år gammel, og tænkte alvorligt på at søge afsked med pension. Han havde nu været 30 år i Grønland, og kunne fortjene en rolig alderdom efter de mange års rejseliv. Arven efter fru Ernst kunne anvendes til køb af et hus »udenfor Porten«, hvor han kunne bo med sin kone og de hjemmeværende børn, som han ikke mere ville leve adskilt fra. Desværre skulle det ikke gå sådan.

Allerede i september 1854 havde Holbøll ansøgt om tilladelse til at rejse hjem i efteråret 1855 »i det Tilfælde, at Omstændighederne skulle gøre en saadan Rejse ønskelig for ham«. Han fik imidlertid ikke blot tilladelsen, men endog pålæg om at nedrejse i sommeren 1855, for at der kunne foretages en undersøgelse af hans embedsforhold, navnlig under hensyn til at han ikke havde besvaret nogle af direktionen mod ham opsatte ankeposter. Embedsforretningerne skulle i hans fravær overdrages dr. Rink, der, som nævnt, på dette tidspunkt var konstitueret inspektør i Julianehåb distrikt.

Holbøll forlod Godthåb for sidste gang den 6. september 1855. Han rejste med barken »Nordlyset«, der den 25. september anløb Thorshavn på Færøerne. Holbøll havde aldrig været på Færøerne, og fik herved et længe næret ønske opfyldt. Herfra skriver han, at afleveringen af embedet til dr. Rink – som han var kommet til at holde mere af, jo mere han havde lært ham at kende – gik meget godt og let. »Hvad man forøvrigt har at klage over, er mig endnu en fuldkommen Gaade,« tilføjer han.

Men allerede i 1853 havde det været påtænkt at hjemkalde Holbøll. Det fremgår af den kgl. forestilling af 8. februar 1853 om dr. Rinks konstitution som bestyrer af Julianehåb distrikt, at man savnede vigtige indberetninger fra Sydgrønlands inspektorat. Disse kunne ganske vist endnu fremkomme, da det rygtevis forlød, at Holbøll havde fragtet en, konsul Nommesen i Wyck på Føhr tilhørende skonnert med retur-

varer. Men da skibet endnu ikke var kommet, var der overvejende sandsynlighed for, at dette var forlist. Det havde efter direktionens mening ikke været nødvendigt at fragte et særligt skib til disse varer, og det var navnlig galt, at Holbøll, så vidt man vidste, ikke havde sørget for at få ladningen assureret. Hvis det bekræftede sig, at det uassurerede skib var forulykket ville det ikke kunne undgås at kalde inspektøren ned for at forsvare sin handlemåde, men indenrigsministeren, P. G. Bang, ville dog foreløbig se tiden an, før han tog endelig beslutning desangående.

Om dette forhold skriver Holbøll den 14. december 1852, »at Skonernten »29. Juli« den 25. September 1852 forlod Holsteinsborg fuldt lastet og med den skønneste Lejlighed. Men 27. September, da den laa lidt nord for Fiskenæsset fik den en Braadsø agter fra, som slog op i Storsejlet, brækkede Stormasten, borttog hele Opklædningen og skyllede to Mand overbord. De druknede i det oprørte Hav. I fire skrækkelige Dage drev Skibet nordefter og de to Dage i saadant Vejr, at de Overlevende ikke vidste, om de ikke var værre farne, end de omkomne. Endelig bedagedes Vejret, og man kunde for Forsejlene styre mod Land. Til sidst kom Skibet ind i Godthåbs Fjord, hvor det maatte overvintre, uden at Meddelelse herom kunde sendes de ængstende Paa-rørende paa Føhr.« »Ved denne fatale Affaire,« fortsætter Holbøll, »er ei alene mine Remisser ikke hjemkomne, hvorved jeg frygter, at man hjemme er kommen i dygtig Pengeforlegenhed, men eiheller mine Rekvisitioner, saalidt som de fra Sukkertoppen«. Det har naturligvis været disse og andre papirer, man savnede i København.

Imidlertid spurgte indenrigsministeriet handelsdirektionen, hvem der kunne konstitueres i Holbølls sted, hvis det blev nødvendigt at hjemkalde Holbøll til en forklaring. Det kom derved frem, at der ikke i direktionen var enighed om sagen. Medens den ene af direktørerne, etatsråd Bentzen, ikke havde tænkt sig, at det var nødvendigt at hjemkalde Holbøll, ialfald ikke førend der i løbet af 1853 modtoges nærmere oplysninger om det hele, kunne den anden direktør, justitsråd Svendsen, ikke tiltræde denne opfattelse, men indskrænkede sig til at bemærke, at konstitutionen kunne overlades kolonibestyrer Møller ved Holsteinsborg, hvis ikke forretningerne kunne bestrides af dr. Rink sammen med hans øvrige arbejde. Indenrigsministeriet frafaldt herefter tanken om Holbølls hjemkaldelse, men bad direktionen skaffe sig nøjagtige oplysninger om forholdet og derefter meddele ministeriet disse, ledsaget af direktionens ytringer om sagen.

Holbølls svar fremkom i en længere skrivelse af 20. maj 1853. Han var først kommet til Godthåb omkring 1. juli 1852. Kort efter gik barken »Julianehaab« ned til Frederikshåb. Efter sin korrespondance med skibets fører, kaptajn Bohn, måtte han tro, at »Julianehaab« var færdig til at forlade landet i de sidste dage af juli måned. Da postgangen hertil, 36 mile, tog 5 dage, var 23. juli den sidste dag, han kunne skrive derned. Han havde da valget mellem at opholde skibet, eller at nøjes med at lade skibet hjemgå med den post han havde afsendt, hvilket kun var en mindre del af indberetningerne, idet han endnu kun havde modtaget rekviritionerne fra nogle få af kolonierne. Før han havde dem alle, kunne de ikke afsendes, da de måtte sammenlignes, således at det kunne ses, hvad der behøvedes det ene sted og måske kunne undværes et andet. Iøvrigt havde han ventet, at et skib fra Nordgrønland ville anløbe Godthåb for at indlade yderligere produktion, men dette skete ikke, fordi produktionen i Nordgrønland havde været så stor, at skibet var fuldt lastet. Endelig havde han ikke kunnet sende kajakekspresser med post til skibet i Nordgrønland, idet der gik rygter om, at der var udbrudt koppepidemi deroppe, så de holsteinsborgske grønlændere ikke turde tage afsted. »Jeg har altsaa ikke gjort mig skyldig i fjerneste Forsømmelse,« siger Holbøll. Når han havde fragtet den Nommesenske skonnert, var hovedgrunden den, at han mente at vide, at de skibe, der var bestemt til at gå op til Grønland den næste sommer, ikke ville kunne nedbringe hele produktionen. Han benyttede da lejligheden til at medgive skonnerten de manglende indberetninger. Når han ikke havde tilskrevet direktionen om at få skonnertens last assureret, skyldtes dette, at assurance ikke kunne tegnes, før det nøjagtigt kunne oplyses, hvori lasten bestod, og dette vidste Holbøll ikke så tidligt, at der med noget skib kunne gå brev herom til direktionen. Holbøll slutter sin skrivelse med at bede direktionen om at lade en afskrift af denne gå med til ministeriet, når direktionen skrev til dette om sagen.

Direktionen kunne ikke uden videre tiltræde disse forklaringer. Barken »Julianehaab« var først kommet fra Grønland den 20. august, og hvis Holbøll ikke havde været bekendt hermed, måtte dette skyldes en usikkerhed i forretningsgangen, der ikke måtte passere for en inspektør. Iøvrigt fastholdt man, at det ikke havde været nødvendigt at fragte skonnerten »29. Juli«. Der skulle nok være blevet plads til alle varerne med næste års både, og det hastede ikke med varerne. I hvert fald kunne Holbøll have givet meddelelse til handelen om befragtningen, da et brev var nået hjem til hans kone om efteråret. For egen regning

tilføjede direktør Svendsen, at fragten for skonnerten, 1500 Rd., havde været urimelig dyr, ca. 60 Rd. pr. commerselæster, medens et gennemsnit af fragterne for de sidste 5 år kun havde været 29 Rd. pr. commerselæster, samt at Holbøll ikke ved befragtningen af skonnerten kunne påberåbe sig beføjelserne i sin instruks. Denne kunne ikke fritage ham for et hvilket som helst ansvar, og kunne den dette, var det et spørgsmål, om man fortsat kunne lægge en sådan myndighed i inspektørens hånd. Disse sidste bemærkninger, der indebar yderligere anker mod Holbøll, kunne etatsråd Bentzen for sit vedkommende ikke tiltræde. Derimod var de to direktører enige om, da varerne nu var kommet godt hjem, og episoden ikke havde forvoldt handelen større ekstraudgifter, at henstille sagen til ministeriets afgørelse. Denne kom da til at gå ud på, at ministeriet med hensyn til de omhandlede indberetninger ikke fandt, at der kunne lægges Holbøll noget til last, men at ministeriet ikke kunne billige, at Holbøll havde fragtet det omhandlede skib på en så sildig årstid og til en så høj fragt. – Med hensyn til en fra justitsråd Svendsen modtagen skrivelse af 15. f. m. (15. april 1854) pålagde ministeriet direktionen »at indkomme med en fuldstændig Beretning om Inspektør Holbølls Forhold i hans Embedsførelse i det Hele«.

Denne skrivelse fra justitsråd Svendsen findes ikke blandt sagens akter. Derimod findes en ekstrakt af denne, der lyder således:

... »I Begyndelsen af forrige Aar forlangte Indenrigsministeriet, at Direktionen skulde indhente nærmere Efterretninger fra Grønland angaaende Inspektør, Captajnløjtenant Holbølls Befragtning af Consul Nommesens Skonnert »29. Juli« m. m., og disse Efterretninger modtog Direktionen den 24. Juni samme Aar. Da min Collega tilbageholder Sagen, er det urimeligt, at Ministeriet ikke engang i Aar faar Lejlighed til at tage Bestemmelse om Holbølls Adfærd, hvilket jeg anser saa meget misligere, som denne Embedsmand saavel ved flere, ogsaa i sidstafvigte Aar trufne Foranstaltninger, som og ved den Uorden, Skødesløshed og Mangelfuldhed især i forrige Aars Expeditioner fra ham til Direktionen udviste, maa være aldeles inhabil til at bestyre sin Post.« . . .

Som man kan forstå, var der langtfra noget godt forhold mellem handelens to direktører. Det fremgår af et langt referat i sagen, at i al fald referenten ikke kunne billige justitsråd Svendsens adfærd. I flere andragender og betænkninger til ministeriet havde han ikke blot kritiseret to af de direktionen underordnede embedsmænd (Holbøll og en bogholder Rosenstand), men også sin hæderlige collega, etatsråd Bent-

zen, samt hovedrevisor og hoveddecisor af handelens regnskaber, og det uagtet han ikke selv opfyldte sine pligter som decisor af nogle af handelens regnskaber, således at det trak ud i årevis med disse regnskaber. Referenten tillod sig derfor »allerærbødigst at andrage paa, at denne Fremfærd af en Embedsmand mod sine Foresatte, Ligestillede og Underordnede, hvorved Forretningernes Gang lider, og et højst ubehageligt Forhold fremkaldes, navnlig blandt Handelens Personale under den imellem Direktørerne herskende Spænding, ikke længere hengaar uanset«.

Havde ministeriet måttet vente længe på beretningen om skonnerten »29. Juli«s havari så modtog ministeriet nu ret hurtigt den forlangte fuldstændige beretning om Holbølls embedsførelse. Denne beretning, dateret 14. juni 1854, åbenbarede påny fuldstændig divergerende opfattelser hos de to direktører og førte, da den del af beretningen, som justitsråd Svendsen havde skrevet, indeholdt en række meget nærgående angreb på Holbøll, til en bitter strid mellem Svendsen og Holbøll, som det må have været vanskeligt for indenrigsministeriet at tage stilling til, men som ministeriet tilsidst afgjorde i Holbølls favør. Til forståelse af sagen er det nødvendigt at referere såvel angrebet som forsvaret ret nøje, men da beretningen begynder med etatsråd Bentzens rolige og venlige indlæg, skal dette først refereres.

Etatsråd Bentzen skriver:

»Ved kgl. Resolution af 9. april 1825 blev Holbøll, da Secondløjtnant i Søetaten, efter at han i Aarene 1822–24 havde i naturhistorisk Øjemed berejst Grønland, udnævnt til Inspektør i Nordgrønland, og til samme Tid, ved hans Afgang fra Søetaten, udnævnt til Captainløjtnant. Den 5. Februar 1828 constitueredes han som Inspektør i Sydgrønland og udnævntes til virkelig Inspektør sammesteds ved kgl. Resolution af 29. November 1828. I denne lange Embedstid af henved 30 Aar, og hvis Funktion han overtog i en Alder af næppe 26 Aar, er det os ikke bekendt, at han enten af det forrige Rentekammer eller af Indenrigsministeriet har modtaget nogen egentlig Tilrettevisning, thi at Ministeriet i Skrivelse til Direktionen af 6. forrige Maaned ikke har billiget den af ham foretagne Befragtning af Consul Nommesens Skonnert, kan vel ikke hertil henføres, og har Direktionen ved flere Lejligheder ikke kunnet billige de af ham føjede Foranstaltninger, saa hidrører dette mere fra divergerende Anskuelser, omendskønt det ikke kan nægtes, at han mulig har handlet med mere Selvraadighed, end som herfra kunne ønskes.

Hvad prompte og hurtig Expedition af hans Embedssager angaar, da har denne stedse vist sig fuldstændig; thi at der i næstforrige Aar for første Gang udeblev Størstedelen af Embedsbrevene, kunne næppe tilregnes ham, og dette har ogsaa Ministeriet erkendt i æret Skrivelse af 6. forrige Maaned. Maaske man snarere kunne beklage sig over, at flere Expeditioner røbe vel megen Hastværk, og saaledes ikke er behandlede med det Overlæg, som kunne ventes.

Hvad Direktionen oftere har maattet modsætte sig, er hans idelige Begæringer om at maatte tilbringe Vinteren i København samt de Fordringer han gjorde til at kunne disponere over en større Del af hans Embeds Indtægter, end som til den Tid ansaas forfaldne, men disse Begæringer og Fordringer er senere afgjorte og ordnede ved Rente-kammerets og Ministeriets Bestemmelser, som nu tages til Følge.

Det er ikke ubekendt, at Holbøll skal, uagtet sine betydelige Embeds-indtægter, forsøge et Erhverv ved flere private Entrepriser og Foretagender i Landet, som vel ikke gøre Indgreb i den kgl. Handel, men dog muligen kunne findes mindre passende i hans Embedsstilling og tillige lede til Misbrug, men ligesom saadanne Entrepriser, vel, om nødvendigt, maatte kunne forbydes ham, saaledes bør det ogsaa tilføjes, at han under Anvendelsen af sine Indtægter har haft betydelige Udgifter ved hans talrige Families Ophold i København og den heldige Opdragelse han har forskaffet sine Børn.

Med disse vore Ytringer tro vi at have opfyldt det ærede Ministeriums Opfordring.«

Justitsråd Svendsen skriver:

»Foranstaaende af Etatsraad Bentzen affattede Svar paa Ministeriets ovennævnte Skrivelse afgaves til mig, Svendsen, den 10. dennes efter at jeg den 3. næstforhen havde leveret ham et Udkast til Svaret for mit Vedkommende, hvilket her meddeles.

Da Tiden var saa langt fremskreden, at det ej ville være muligt før Foraarsskibenes Afgang, navnlig til Sydgrønland at kunne erholde Indenrigsministeriets Resolution paa den under 6. forrige Maaned forlangte Erklæring fra Direktionen angaaende Captajnløjtenant Holbølls Embedsforhold i det Hele som Inspektør i Sydgrønland, tøvede jeg med at afgive min separate Betænkning i Forventning om, at Etatsraad Bentzen muligen kunne forandre sin strax udtalte Nægtelse at ville tiltræde min i Skrivelse til Ministeriet af 15. April d. A. ytrede Mening om fornævnte Embedsmand. Dette er imidlertid ikke indtraadt, og idet

jeg saaledes er nødsaget til ogsaa i nærværende Tilfælde, særskilt at fremkomme med min nærmere Forklaring, maa jeg derved anse mig end mere beføjet og forpligtet til aabent og uforbeholdent, men uden Vidtløftighed at forelægge Ministeriet de nødvendigeste Data paa hvilke jeg begrundet min udtalte Anskuelse.

Allerede for omtrent 20 Aar siden stillede Holbøll sit Forhold til det bekendte Kallske Etablissement i Grønland paa en Maade at man troede sig berettiget til at antage, at han deltog i de Misligheder, som ved denne Lejlighed blev begaaede eller at han i det mindste saa igennem Fingre med dem. Saavidt jeg ved var denne Anledning den første og vigtigste, som alvorligen svækkede Agtelsen for ham hos hans Forsatte her og Omdømmet blandt Beboerne i Grønland«. *)

Efter omtale af nogle andre, mere ubestemte forhold fortsætter justitsråd Svendsen således:

»Der er i mange Aar her i Byen ført en Trafik, som man vistnok spotvis har benævnet »Den lille grønlandske Handel«. Hjemmelsmændene for samme lader Holbøll anskaffe i Grønland og udsælge ved Handlende her (varer) saasom Renkød, Ryper, Lax etc. Forsaavidt der blandt disse Handelsvarer ikke findes saadanne, som er optagne i den kgl. Handels Taxt, kan Negotionen ikke ligefrem kaldes ulovlig, men den er efter mine Begreber i høj Grad uanstændig for en Embedsmand i Holbølls Stilling og giver i al Fald rigelig Anledning til Udbredelse af Anskuelser og Rygter, der absolut maa nedbryde den for en heldig Virksomhed nødvendige Anseelse.

For i saa Henseende at holde mig til den nyere Tid skal jeg blot anføre, at han efter Sigende ved hans sidste Afrejse herfra havde Bestilling paa grønlandske Konkylier eller slige Sager, og at han derfor strax ved sin Ankomst til Landet satte Alle, hvem han dertil kunne formaa, i Bevægelse til at indsamle samme uden Hensyn til den Forstyrrelse i Arbejdet, som derved kunne foraarsages og den Sinkelse Handelens Forretninger maatte lide. Ligeledes at han Vinteren derpaa anvendte næsten hele sin Tid paa at henkøge eller henstege Ryper, som han indkøbte i Tusindevis og saaledes fordyrede denne Artikel for de Danske i Grønland eller endog gjorde dem uerholdelige, skønt de afgiver en af de faa der tilgængelige ferske Kødspiser.

*) Den tidligere handelsbetjent P. J. Kall trådte i 1833 i forbindelse med handelshuset von der Pahlen af Frederikshavn og fik samme år på visse betingelser ret til at anlægge et etablerement med huse og trunkogeri i Holsteinsborg distrikt som støtte for selskabets hval-, sæl-, og torskefangstekspeditioner i grønlandske farvande. I de første år forsvarede Holbøll etablerementets dispositioner, men frarådede i 1840 på grund af selskabets dårlige resultater og misbrug af bevillingen, at der blev givet flere koncessioner af den art.

Captajnløjtenant Holbøll har upaatvivlelig i sin Tid paataget sig at skaffe grønlandske Fiskeskeletter og andre Sager til Museerne her. Saadanne har det stedse været tilladt at nedsende med Skibene uden nogen som helst Betaling til Handelen enten af Afsenderen eller af Modtageren, skønt der for Handelen ikke kan undgaaes direkte Udlæg formedelst Indladning i Grønland og Udlosning her m. m. Herimod vil der dog vel ikke være noget at erindre, men Nedsendingerne have været og er af saa stort Omfang, at det er aldeles utroligt, at Museerne her skulle kunne have Brug for dem, saa at Formodningen maa være for, at han ogsaa i denne Retning driver en betydelig og for ham indbringende Trafik, tildels paa den kgl. Handels Bekostning. I Fjor nedsendtes til Eksempel Hvidfiskehoveder i hundredevis, af hvilke dog vist ikkun faa ville erholde Plads i vore Museer. Holbøll er saa ivrig i at faa slige Sager nedsendte at han, uagtet Direktionens udtrykkelige Forbud, undertiden lader dem indskibe i en Tilstand, at de udbrede en afskyelig Stank paa Skibet, især naar de er paa Dækket. Ogsaa dette var Tilfældet i Fjor.

Inspektøren i Sydgrønland lønnes paa en formentligen meget uhenigtsmæssig Maade, for saa vidt hans Indtægt for Størstedelen bestaar i 2 Procent af den Betaling, Inspektoratets hele Produktion udbringer her. Den mindre samvittighedsfulde Indehaver af denne Procentandel kan nemlig gøre sig meget stor Fordel paa Handelens Bekostning, idet han faar samme Udbytte, hvadenten Produktet, som erhverves og sælges for Handelen, koster denne lidet eller meget; det gør i den Henseende ingen Forskel, om til Eksempel en Tønne Tran har kostet Handelen 4 Rd. eller 20 Rd. Det staar naturligvis ikke i min Magt at kunne bevise, at Holbøll ved Udførelsen af sine mangfoldige extravagante, for Handelen i Forhold til Udbyttet særdeles kostbare Projekter alene har haft egen Fordel for Øje, men det tør vistnok siges, at i al Fald Formodningen maa være for, at den nævnte Omstændighed har været en vægtig Bevæggrund for ham. Jeg bør ved dette punkt dog ikke forbigaa at bemærke, at en Del af Holbølls Projekter have paa nogle Steder medført Goder, som maa paaskønnes, navnlig af Hensyn til Grønlænderne, som derved ofte have erholdt Fødemidler, de ellers havde maattet savne.«

Efter nogle bemærkninger om forholdet mellem grønlænderne og de danske i Grønland fortsætter justitsråd Svendsen:

»Captajnløjtenant Holbøll har som Inspektør vistnok stedse vist nogen Tendens til større Selvraadighed, end ønskeligt var; han har,

saavidt jeg har kunnet erfare, aldrig været nøjeregnende med Overvejel- sen og Affattelsen af sine Indstillinger, Forslag og Beregninger, efter hvilke Handelsdirektionen have at tage Beslutninger, ligesom hans Be- dømmelse af Betjentenes Forhold ikke altid har været paalidelig. Men i den senere Tid er Holbøll gaaet langt videre i forbemeldte Punkter. Administrationen her har saaledes ikke Sikkerhed for, at dens Ordre til ham blive fuldbyrdede, da det ikke sjældent hænder sig, at han efter eget Godtbefindende forandrer eller tilbageholder dem, og at han oftere paa egen Haand iværksætter Foretagender, der aabenbart er til Tab og Skade for Handelen undertiden endog efter en stor Maalestok, henskydende sig, naar han erindres derom, under sin Instrux.«

Efter endnu nogle anker mod Holbølls indberetninger, der delvis er gentagelser af fornævnte klager, slutter justitsråd Svendsen således:

»Efter endnu at have bemærket

dels at det maa være af særdeles Vigtighed at de grønlandske Inspek- tører, saalænge saadanne skulle vedblive, besidde Retsindighed, Besindighed og Konduite, da de i dette isolerede Land er saa at sige sig selv overladte og i Besiddelse af en meget betydelig Myn- dighed, saavel overfor Personer som Foretagender, hvilken Myn- digheds Udøvelse vanskeligen eller i al Fald ikke fuldstændigen herfra kan ledes og controlleres,

dels at Captajnløjtenant Holbøll har været Inspektør i Grønland i hen- ved 30 Aar, altsaa i et saa langt Tidsrum, at det meget overstiger den Grænse som almindeligen antages for en dansk Mands Virk- somhed i Grønland, naar han er i en overordnet Stilling, og denne skal bestrides tilbørligen,

tør jeg trøstigen henstille til Ministeriets Bedømmelse om jeg i min Stilling kunne være berettiget til at tilbageholde min saaledes begrun- dede Mening om Captajnløjtenant Holbølls Embedsforhold, og om jeg med Føje anser ham inhabil til at bestyre den ham betroede Post.

Den administrerende Direktion for den kgl. grønlandske Handel.
Bentzen.

L. Svendsen.«

I anledning af denne tvedelte redegørelse vedrørende Holbølls em- bedsforhold foretog indenrigsministeriet foreløbig ikke andet end at sende Holbøll en kort skrivelse, hvori ministeriet, da det var dette fore- bragt, at Holbøll forsøgte et erhverv i Grønland ved flere private entre-

priser og foretagender, der vel ikke greb ind i handelens rettigheder, men dog måtte anses for mindre passende, udbad sig Holbølls erklæring herom, og navnlig om den påståede indsamling af konkylier og opkøbet af ryper, der skulle have fordyret denne artikel, eller endog gjort den uerholdelig for de danske i Grønland.

Dette brev er muligvis først kommet afsted med et af forårsskibene 1855. I hvert fald traf det ikke Holbøll, og blev derfor ikke besvaret. Dette var en medvirkende grund til, at indenrigsministeriet nu indvilligede i, at Holbøll nedkaldtes for at afgive forklaring om de forskellige påankede forhold.

Holbøll kom hjem medio oktober 1855. Hans søn Adolf, der nu var handels-commis i et firma i Hamborg, læste det i en depeche den 18. oktober, og sendte ham straks en velkomst. Allerede den 23. ses Holbøll at være i besøg hos familien Staun i Englerup, hvor han første gang så sin lille datterdatter Alma Fog, og hvorfra han sender sin kone en munter hilsen.

Uvejret synes således ikke straks at være brudt ud. Men den 13. november udbad indenrigsministeriet sig skriftligt en erklæring fra Holbøll angående samtlige de af justitsråd Svendsen fremførte ankeposter med undtagelse af insinuationerne vedrørende Holbølls eventuelle forhold til det Kall'ske etablissement, der vel i al fald er blevet betragtet som for gammelt. Ministeriet sendte ikke Holbøll selve klageskrivelsen, der jo også indeholdt etatsråd Bentzens bemærkninger, men refererede hovedindholdet af hver af justitsråd Svendsens anker. Herved gik lidt af meningen tabt, idet de iøvrigt svage begrundelser eller indledende bemærkninger til de forskellige anker ikke kom med. Derved blev angrebene til en vis grad mindre forståelige for Holbøll, men lettede ham samtidigt forsvaret. På et enkelt punkt kom justitsråd Svendsen meget uheldig afsted. Det var forholdet vedrørende nedsendelserne til museerne og især forsendelsen i 1853 af de mange hvidfiskehoveder. Holbøll gik nemlig klogeligen til professor Eschricht, der den 30. november 1855 bl. a. meddelte indenrigsministeriet følgende:

»At Captajnløjtenant Holbølls Nedsendinger til det af mig bestyrede Universitets-Museum for Physiologia og sammenlignende Anatomi har været af et stort Omfang kan ikke nægtes. De have i Virkeligheden været saa betydelige og saa rige, at jeg maa gentage, hvad jeg allerede for 10 Aar siden offentlig udtalte ved en Universitetsfest og derpaa lod trykke i et Nummer af professor Schouws Danske Ugeskrift, hvoraf her indlagt følger et Exemplar, nemlig pag. 55: Hvad Universitetets zoolo-

giske Museum er blevet til, er det fornemmelig blevet ved Captajnløjtenant Holbøll.

Men naar Anken gaar ud paa, at det er aldeles utroligt, Museerne her skulle have Brug for Sendinger af saa stort Omfang, saa kan denne Mistanke kun grunde sig paa Ubekendtskab med, hvad navnlig det af mig bestyrede Universitets-Museum var, og hvorledes det er blevet, og med forhaandenværende ringe Pengekræfter kunne blive til. I første Henseende vil Enhver Besøgende i Museet ved første Øjekast kunne overbevise sig om, at Størstedelen af dets omfangsrige Stykker hidrøre umiddelbart fra den grønlandske Fauna og i Virkeligheden er sendt fra Captajnløjtenant Holbøll, og i sidste vil det kunne godtgøres, at af Museets øvrige Indhold en meget stor Del skyldes samme Kilde, nemlig middelbart ved Bytte for Doubletter derfra. Mistanken er især blevet fremkaldt ved, at der i Aaret 1853 nedsendtes Hvidfiskehoveder i hundrevis, og jeg skal derfor specielt ytre mig over dette Punkt.

Fra Aaret 1852 har jeg haft en litterær Strid med den engelske Zoolog J. E. Gray, hvorvidt Delfinhoveder er væsentlig forskellige efter Kjøen og Alder. Et andet Spørgsmaal, som i mine Undersøgelser over det nordiske Hvaldyr stod til at besvare, var, hvorvidt der i Delfinerne i Almindelighed, ligesom i Marsvinene, findes et omtrent ligeligt Antal af begge Kjøen eller f. Eks. i Kaskelotternes, kun enkelte Hanner til et stort Antal Hunner og Unger. Ved Captajnløjtenant Holbølls Afrejse til Grønland i 1852 spurgte jeg ham, om det ville være forbundet med al for stor Møje og Bekostning af en Hvidfiskestime at faa samtlige Kranier tilsendte med en nøjagtig Angivelse af hverts Kjøen især. Det forekom mig nemlig, at jeg ved en saadan Sending allerstikrest ville kunne faa hine to Spørgsmaal besvarede. Captajnløjtenant Holbøll ytrede, at Sagen ikke ville medføre synderlig Besvær og at Udgifterne ville kunne blive henimod eller højst 2 Sk. for Stykket. Da jeg nu antog, at Museet kunne være tjent med en fuldstændig Repræsentation af Hvidfiskehovedets Foranderlighed efter Kjøen og Alder til en saadan Pris, selvom ikke en Del deraf kunne være anvendelig som Byttegenstand med andre Museer, saa gjorde jeg Bestillingen i Museets Navn. Den 1. December 1853 modtog jeg da Sendingen, som bestod af 133 Hvidfiskehoveder, skønt Regningen kun lød paa 128 Stk. og kun paa et mindre Beløb, saaledes som vedlagte Meddelelse fra Universitetsquæsturens Bogholder Kontor af 29. November f. A. bevidner. At Hensigten med denne Sending virkelig var den rent videnskabelige ovennævnte, derfor kan jeg kun stille mit og Universitetets Navn i Borgen.

At de 133 Kranier i det mindste ikke hidtil er blevet gjort til Genstand for Trafik, fremgaar i al Fald deraf, at de endnu den Dag i Dag henligger i samme Tilstand som ved Modtagelsen i Universitetets Magasin-kammer og i samme Antal 133.

Hvad den Anke angaar, at han har ladet de tilsendte Naturalier indskibe i en Tilstand, at de udbrede en afskyelig Stank paa Skibet, især naar de er paa Dækket, hvilket ogsaa var Tilfældet i det nævnte Aar, da Hvidfiskene nedsendtes, saa er det heldigt ogsaa i denne Henseende, at bemeldte Hoveder endnu henligge i den Tilstand, hvori de modtoges. Enhver vil, ved at se dem, overbevise sig om, at de have været omhyggeligt behandlede og tørrede. Ja, jeg kan bevidne, at jeg intetsteds fra har modtaget Skeletter ogsaa i denne Henseende mere omhyggeligt behandlede end netop ved Captajnløjtenant Holbøll fra Grønland. For mig have og havde de ingen Stank, men jeg vil gerne indrømme, at i den Henseende enhver maa dømme efter sine egne Lugteorganer, og at jeg vel ved, at mange lugte Stank i mit Museum, hvor jeg og andre tilvante ingen finde. Men at Anken især gaar over de Genstande, der er blevne henlagte paa Dækket, forekommer mig ikke saa meget at falde Afsenderen til Last som Skipperen, da han i saa Fald allerlettest kunde og burde have kastet dem overbord. Skaden havde i saa Fald maattet falde paa Museet ifølge den med Captajnløjtenant Holbøll truffne Overenskomst.«

Professor Eschricht tilføjer, at »skulle Captajnløjtenant Holbølls mig ubekendte Anklager vedblive med sin Paastand om en ulovlig Trafik med Hensyn til sine Hvidfiskehoveder eller nogen anden Museet tilsendt Genstand, da maa jeg i al Ærbødighed anmode det ærede Ministerium om at affordre Anklageren en bestemt Erklæring om, hvorvidt han antager mig som Deltager i en saadan ulovlig Fremgangsmaade for at jeg i saa Fald kan foranstalte Sag anlagt imod ham.« – Det lange indlæg slutter med de mest rosende udtalelser om Holbølls »overordentlige Dygtighed og videnskabelige Sans i naturhistorisk Retning, hvorved hans Navn har faaet stor og fortjent Anseelse i hele Europa.«

Det er naturligvis klart, at justitsråd Svendsen på ingen måde havde tænkt sig at krænke Københavns ærværdige universitet. Men professor Eschrichts forsvar for Holbøll har utvivlsomt gjort sin virkning. Iøvrigt besvarede Holbøll selv samtlige anker. Han gjorde det i et kæmpe-skrift på 25 tætskrevne foliosider, dateret 21. december 1855.

»Kunde der for den ærekære Embedsmand,« skriver Holbøll, »være nogen Følelse bittere end den, hvormed jeg efter min Hjemkaldelse forlod Grønland, da maatte det være den, hvoraf jeg opfyldtes ved Gennemlæsningen af den Skrivelse, hvori det høje Ministerium meddeler mig, hvad det er, hvorom jeg skal afgive Forklaring. Jeg ser nemlig deraf, at der ikke foreligger nogen Klage, ikke engang Beskyldninger eller Sigtelser, men kun løse *Formodninger* og *Gisninger*, der imidlertid ved den skumle Maade, hvorpaa de er fremsatte, er lige saa hadefulde som fornærmelige.«

Om nedsendelsen af naturalier skriver han, at »Landets almindelige Instrux paalægger alle Embedsmænd i Grønland at virke for Udbredelsen af Kundskab om Grønlands Naturfrembringelser, og at Administrationen har paalagt alle Embedsmænd at samle Naturalier til det kgl. naturhistoriske Museum. – At den kgl. Handel har tilstaaet Frihed for Transportomkostninger for disse Sendinger er vistnok ikke mere end billigt, især da denne Indrømmelse er betinget af, at der Intet, Handelen tilhørende derved bliver tilbageholdt. Handelen er, som bekendt, monopoliseret; tilstodes ikke denne Lettelse, ville det være aldeles umuligt at faa disse Naturalier, hvis Værdi i Penge ofte ville være en forsvindende Størrelse imod Transportomkostningerne, hjemsendte.«

Om den påståede indsamling af konkylier og forhandling af ryper skriver Holbøll: »Jeg har aldrig i de fire sidste Aar benyttet nogen af Handelens Folk i *Arbejdstiden*, ikke nogen eneste Time til privat Arbejde for mig; dette vil ogsaa kunne erfares af Assistenternes Journaler, hvori efter udtrykkelig Befaling, skal anføres, hvad Mandskabet hver Dag anvendes til, og jeg erklærer altsaa Beskyldningen herom for vitterlig usand. Dette bliver saa meget klarere, som den knyttes til den Fabel, at jeg i Aaret 1852 har modtaget Bestilling paa grønlandske Konkylier, og dertil have anvendt Alle, hvem jeg dertil kunne formaa uden Hensyn til den Forstyrrelse i Arbejdet deraf kunne opstaa, og den Sinkelse Handelens Forretninger maatte lide derved; thi jeg har siden Kong Christian den Ottendes Død ikke haft Bestillinger paa grønlandske Konkylier, hvilke, mig bekendt, er aldeles uafsættelige.

At jeg har givet Grønlandere saavel som Handelens Folk, der, som bekendt, have en meget ringe Løn, Fortjeneste i deres *Fritid* ved at hjælpe mig ved mine naturhistoriske Undersøgelser tillader jeg mig snarere at regne mig til Fortjeneste end Last.

Som jeg alt tidligere har bemærket, har jeg aldrig haft Anledning til

at handle efter den Anskuelse, at Grønlands og Grønlændernes Bestemmelse kun var at yde det højst mulige Overskud til Handelen og Levnedsmidler saa billigt som muligt til de i Grønland boende Danske, en Anskuelse, der ville vidne om en lige saa uklog som snæverhjertet Handelspolitik. Det har derfor stedse været mig magtpaaliggende at fremme enhver Erhvervskilde, om hvilken jeg formodede, at den kunne give noget Udbytte, og som altsaa i Tiden kunne yde Grønlønderne en Hjælp til at bestaa ved dem selv.

Det er ganske rigtigt, at jeg, for at et grønlandsk Produkt ikke skulle blive næsten ubenyttet, og for at give fattige Drengene en Fortjeneste, har indkøbt Ryper, og det er ligeledes sandt, at jeg har hjemsendt henkogte Ryper til min Familie, men jeg har intet Aar, altsaa ej heller 1853, sendt et Tusinde, endsige i Tusindvis. Det er fremdeles sandt, at min Familie heraf har solgt nogle; men ligesaa lidt som jeg ved denne Entreprise har haft Gevinst for Øje, ligesaa lidt er det mig muligt at sige, om jeg har haft nogen Fordel, jeg tror det modsatte; men hverken Fordel eller Tab kunne blive nogen Genstand, der er Omtale værd, og Fordelen kunne i intet Fald indeholde nogen Forseelse, og det saa meget mindre, som jeg ikke havde beregnet Ryperne til Salg *). Da det, som sagt, formentligen ville være en fortjenstfuld Handling, om jeg havde bevirket at Grønlønderne, hvis Indtægtskilder er meget faa og kun lidet ydende, fik et Produkt bedre betalt, selvom det skete paa Europæernes Bekostning, har jeg ikke fordyret Ryperne for Europæerne, men kun sat flere fattige Grønlønderdrengene i Beskæftigelse hermed. Da jeg begyndte at lade skyde Ryper, tilkendegav jeg mine Omgivelser, og det maa jo ene være dem, Anklageren omtaler, at jeg skulle holde et saadant Forraad af Ryper, at de kunne erholde dem til enhver Tid for den almindelige Pris: 4 Sk. for stykket. Følgen var altsaa, at de ikke alene nu ikke betalte mere end før, men at de til enhver Tid kunne faa denne Artikel, der tidligere ofte var meget vanskelig at overkomme, og jeg har derfor ofte modtaget Ytringer af vedkommendes Taknemmelighed. Ved denne Trafik, som kaldes mindre passende, har jeg altsaa skaffet Grønlønderne en *forøget Indtægt uden at skade nogen*; og dette skulle kaldes upassende for den Embedsmand, som netop har den Pligt at sørge ligesaa vel for Grønløndernes Tarv som for Handelens.«

Med hensyn til den insinuation, at Holbølls mange projekter, da han

*) Når Holbøll skriver, at han intet år har nedsendt ryper i tusindvis, så ligger deri, hvad enhver læser vil forstå, at han vedkender sig at have sendt dem i hundredevis. Dette fremgår også af brevene til hans hustru. Ryper var imidlertid ikke en af de den grønlandske handel direkte forbeholdte artikler, så forholdet var ikke ulovligt.

delvis var procentvis aflønnet, eventuelt var iværksatte med egen fordel for øje, skriver Holbøll med en vis ironi, at selvom anklageren havde navngivet sig for ham, havde han intet risikeret ved at forebringe ministeriet, at det *vistnok* turde siges, at *formodningen i al fald* var for, at den omstændighed, at han væsentlig lønnedes med procenter, havde været en vigtig bevæggrund til hans projekter, om hvilke det dog måtte indrømmes, at en del havde medført goder for grønlænderne, som de ellers måtte savne. Hvad der ellers mentes med hans »mangfoldige extravagante, for Handelen i Forhold til Udbyttet særdeles kostbare Projekter«, var han ikke i stand til at fatte. »Jeg mindes kun to Forslag, der angik Sælfangsten med Garn og Fiskeriet, og i begge Tilfælde var det min Pligt at indkomme med Forslag:

Efter min bedste Overbevisning foreslog jeg at udvide Sælhundefangsten med Garn; det viste sig overmaade heldigt, indtil Sælhundene forandrede Træk, og, som bekendt, kan man aldrig beregne, hvorlænge Sødyr ville vedblive at følge samme Rute. Saasomt det forandrede Træk bevirkede, at Fangsten ikke gav saa stor Fordel, foreslog jeg selv Garnfangsten reduceret, saa at der ved Fiskeriet nu kun er besat 4 af 13 Garnsteder, ved Godthaab kun 2 af 7. At reducere Garnfangsten endnu mere, turde jeg ikke foreslaa, da Handelens med meget ringe Løn aflagte Mandskab og fattige Grønlændere ville komme til at savne en tilvant Hjælp af Fødemidler, de vanskeligt kunne undvære.

Af samme Grund er Fiskeriet aldeles uundværligt; at det ikke giver noget stort Overskud, maa indrømmes, men jeg har dog den Tilfredsstillelse, at det ikke voldte Handelen Tab, saalænge jeg havde Overbestyrelsen. At en anden ikke saa heldigt kan bestyre et saadant Foretagende, som den, der grundlagde det, er en Selvfølge. Men selvom Fiskeriet voldte Tab, hvilket nu, da jeg atter bestyrer dette, ikke er Tilfældet, vilde det være aldeles uforsvarligt at nedlægge det; thi det er næppe muligt at forsyne Landet tilstrækkeligt med dansk Proviant, og det vil i hvert Fald vise sig langt kostbarere for Danmark at erstatte det Udbytte, Fiskeriet giver.«

Den, der i dag læser disse linier kan ikke lade være at tænke på, at fiskeri nu er Grønlands absolutte hovederhverv.

Også med hensyn til beskyldningen for selvrådighed kunne Holbøll kun erindre to tilfælde, hvor handelsdirektionen havde bebrejdet ham at have truffet foranstaltninger uden at afvente dennes resolution. Han havde på egen hånd forhøjet prisen på rensdyrhorn, og han havde op-

hævet et forbud mod at to overbetjente måtte optage over en vis sum årlig af deres indtægter.

Om disse to punkter skriver Holbøll:

»Jeg har efter min bedste Overbevisning ikkun opfyldt min Pligt ved paa den eneste mulige Maade at faa den saa trykkende Mangel paa Renshorn ved Grønlands vigtigste Koloni, Julianehaab, afhjulpet, en Mangel, der var steget til den Højde, at ei alene Kolonibestyreren fandt Anledning til at sende Modeller af Grønlændernes Fangstredskaber til Danmark for at faa disse forfærdigede af Elfenben, men endog flere Familier tilskrev mig at de ville gøre Rejsen fra Julianehaab til Godthaab, over 100 Mile, for at faa nogle Pund Renshorn. Jeg har paa Direktionens Anke givet udførlige Oplysninger, som jeg maa antage er befundne tilfredsstillende, da jeg skønt Svaret er givet 1854 intet senere har hørt til Sagen, hvortil jeg endnu har at tilføje, at Prisforhøjelsen, 2 Sk. pr. Pund, kun gjældte for Horn med fulde Spidser, hvoraf i Fortiden kun ganske faa er indhandlede, og at Handelen intet Tab lider ved denne Prisforhøjelse, da denne Slags Renshorn udsælges til Grønlænderne til samme Pris, de er indkøbte.

Med Hensyn til at jeg uden Forespørgsel har ophævet den Befaling, der forbød Assistent Hammeken at forbruge mere end en vis Del af sine Indtægter, hvilket var bestemt for at han skulle betale sin Gæld til Handelen, og naar denne var betalt, hverken kan være nødvendig eller retfærdig, da troede jeg mig beføjet hertil, da jeg vidste, at Hammeken var gældfri, hvilket bekræftedes af Direktionen.

Assistent Kreutzmann ansaa jeg ogsaa for gældfri. Forbudet hævdede jeg for ham især, fordi dette hæmmede hans Virksomhed ved Fiskeriet, som før havde givet Handelen betydelig Indtægt, men som han efter dette Forbud ikke turde drive af Frygt for at overskride sit Maximum. Ved Opgørelsen af Skiftet efter denne senere afdøde Mand viste det sig, at han ei alene var gældfri, men der blev endog et Overskud, som hans Familie arvede. Jeg maa endnu tilføje, om han virkelig havde været i Gæld, havde man en dobbelt Garanti for denne, nemlig Kolonibestyreren, da jeg udtrykkelig havde paalagt ham at indskrænke Udbetalingen, saaledes at Kreutzmann blev gældfri, og mig, der havde tilladt Udbetalingen.«

Med hensyn til påstanden om, at han ikke altid havde været pålidelig i sin bedømmelse af betjentenes forhold, siger Holbøll, at han herimod kun kan opstille den påstand, »at ligesom de efter Pligt er afgivne, saaledes er de afgivne efter bedste Skønnende og samvittighedsfuldeste

Overbevisning, men jeg indrømmer gerne, at det er meget vanskeligt at undgaa Fejl ved Bedømmelse af Personer, og at jeg følgelig kan have fejlet; saalænge Anklageren ikke paaviser disse Fejl, maa min Erklæring staa som ligesaa god som hans, og saalænge han ikke beviser, at jeg *mod bedre Overbevisning* har fældet en urigtig Dom, vil man næppe kunne lægge mig Fejl til Last. Indtil videre tillader jeg mig altsaa at erklære denne løst henkastede Sigtelse som usand.«

Og han fortsætter: »At Administrationen her ikke skulle have Sikkerhed for at dens Ordre til mig bliver fuldbyrdede, maa jeg erklære for en aabenbar Usandhed. Det er nemlig det høje Ministerium bekendt, at jeg stedse med yderste Hurtighed og i den seneste Tid, da et Skib tidligere kommer til Grønland, endog samme Aar Ordren modtages, har opfyldt den mig paaliggende Pligt at nedsende Genparter af de Love og Ordre, jeg udfærdiger til Koloniernes Betjente, og det kommer saaledes snarest muligt til mine Foresattes Kundskab, at jeg strax har efterkommet de mig givne Ordre.«

Og videre: »Om mine Indstillinger, Forslag og Betænkninger undertiden i Formen lade en Del tilbage at ønske, vilde være meget undskyldeligt, da jeg til deres Affattelse kun har en kort Tid, der end yderligere begrænses derved, at jeg samtidig maa foretage de befalede Rejser i Inspektoratet, hvortil endvidere kommer, at jeg i de seneste Aar er nægtet den Hjælp til Skriveri, som i en lang Aarrække har været mig tilstaaet. Det maa imidlertid erkendes, at det er aldeles umuligt at give Svar eller Oplysning i Anledning af en saa almindelig Dadel. – At jeg paa egen Haand har iværksat Foretagender, der aabenbart er til Tab og Skade for Handelen, benægtes paa det bestemteste, og det maa blive min Anklagers Sag at bevise dette.«

Derefter slutter Holbøll sit lange defensorat med følgende:

»Post for Post har jeg saaledes gennemgaaet de forskellige Anker mod mig, og jeg tør nu holde mig overbevist om, at det høje Ministerium vil forstaa og billige de Følelser, hvormed jeg er skreden til at opfylde den mig givne Ordre. Det vil vistnok indrømmes, at der skyldes mig Oprejsning, og at jeg navnlig har Krav paa, at erholde opgivet, hvo det er, der har vovet paa denne Maade at forklejne mit gode Navn og Rygte og, for at kunne gøre dette, endog har forebragt det høje Ministerium vitterlige Usandheder. Vel er det ikke umuligt, at det ikke vilde kunne lykkes mig at erholde ham anset efter Injurielovgivningen, for den injurierende Hensigt, der tydeligt gaar igennem hans hele Angreb. Finder det høje Ministerium imidlertid ikke Anledning til at navngive

mig min Anklager, saa at jeg for Domstolene kan sagsøge ham, nærer jeg det sikre Haab, at det høje Ministerium vil vide paa passende Maade at forskaffe mig den Oprensning i mine Medborgeres Øjne paa hvilken jeg ikke blot som Embedsmand, men som Mand af Ære i dette Tilfælde tror at have et uafviseligt Krav. At en saadan Oprensning gives mig, maa jeg i sidste Fald underdanigst andrage paa, idet jeg er overbevist om, at enhver sagkyndig og upartisk Bedømmelse og Undersøgelse af mit Embedsforhold vil give mig eclatant Frifindelse med Hensyn til ethvert af de mod mig fremførte ligesaa ærekrænkende som ubeviste og ubeviselige Ankeposter.«

Indenrigsministeriet fortsatte forsaavidt sagens behandling på sædvanlig måde, som ministeriet herefter gav handelsdirektionen lejlighed til at ytre sig over Holbølls erklæring. Men ministeriet gjorde dette på højst usædvanlig vis, idet ministeriet i høringskrivelsen på forhånd udtalte sig tilfreds med Holbølls svar. Det hedder nemlig i ministeriets skrivelse af 7. januar 1856, at ministeriet ikke skønnede rettere, end at Holbølls erklæring i det hele var »saa tilfredsstillende som det efter Beskyldningernes Beskaffenhed og den Maade, hvorpaa de var fremførte, kunne forventes.« Men forinden endelig resolution i sagen blev afgivet, havde man ikke villet undlade at gøre direktionen bekendt med den fremførte erklæring »idet man tillige maatte have det Medlem af Direktionen, fra hvem de omhandlede Klager i sin Tid var udgaaede, opfordret til at fremkomme med en paa sagligste Oplysninger støttet nærmere Begrundelse af samme, forsaavidt han dertil maatte se sig i Stand.«

Den sidste sætning synes endda lidt hånlig. Måske har dette ikke været tilsigtet, men den røber i hvert fald ikke megen tiltro til klagernes rigtighed. Man må tro, at justitsråd Svendsen på forhånd ikke i særlig grad havde ministeriets øre, idet han formentlig havde svækket sin stilling ved indsendelse af for mange besværinger.

Direktørerne besvarede høringsen den 31. januar. Men nu kunne det ikke engang ske i en fællesskrivelse. De svarede hver for sig. Etatsråd Bentzen ganske kort med, at også han fandt captajnløjtenant Holbølls erklæring tilfredsstillende. Justitsråd Svendsen derimod kunne, som situationen var, ikke nøjes hermed. Og ønskede det heller ikke. Han begynder ganske vist med at skrive, at når ministeriet allerede havde karakteriseret captajnløjtenant Holbølls erklæring som så tilfredsstillende, som man kunne forlange, så tiltroede han ikke sine ord eller

betragtninger den vægt, at ministeriets afgørelse i sagen ville falde anderledes ud, end ved denne karakterisering allerede måtte synes given. Alligevel anså han det vedblivende for sin pligt at fastholde, at friskere og bedre kræfter end Holbølls blev sat i spidsen for Sydgrønlands inspektorat. Iøvrigt kunne det ikke falde ham ind at polemisere mod Holbølls forsvarsskrift, »hvis dialektiske Snille og kunstfærdige Bygning jeg meget villig skal indrømme«. I sager som denne kunne der naturligvis ikke let være tale om juridiske beviser uden gennem en suspension og inkvisition på stedet, som han dog under hensyn til Holbølls 30-årige embedsvirksomhed ikke ville foreslå. Han ville derimod endnu nævne to momenter, som bestyrkede ham i hans overbevisning om, at Holbølls virksomhed ikke var tilfredsstillende. Det ene, at tiltrods for, at Sydens inspektorat af naturen var langt det mest begunstigede, og tiltrods for, at dets befolkning var næsten dobbelt så stor som Nordgrønlands, så havde i tiåret 1845-54 tranproduktionen i Nordgrønland været 41629 tønder, medens samme produktion i samme tid i Sydgrønland kun havde været 39842 tønder. Det andet moment var, at Holbøll i nødvinteren 1853-54, trods direktionens opfordring ikke syntes at være kommet grønlænderne tilstrækkelig til hjælp. Svendsen fandt dette bekræftet i en indberetning 13. august 1855 fra dr. Rink, hvorefter denne ved en nøje undersøgelse af missionspladsen Lichtenfeld havde konstateret, at de 160 indvånere ikke ejede en eneste konebåd, og at kun een af disse ejede et telt. Dette var en slægtning af en af missionærernes tjenerinder. Alle de øvrige boede i usle jordhytter uden briks eller brædder. De lå på de blotte sten eller lidt strøelse af græs eller græstørv.

Disse eksempler har næppe været velvalgte. Den forholdsvis store befolkning i Godthåb distrikt var jo, som vi har set, ikke i særlig grad indstillet på fangst, og Holbøll havde jo selv i sin foran omtalte betænkning påvist, at grønlænderne ved missionsstederne var de ringeste. Iøvrigt regnede man vel i nogen grad med, at missionen kom disse til hjælp.

Hvorom alting er. Disse yderligere besværinger ændrede ikke ministeriets syn på sagen, og den 8. marts 1856 tilskrev ministeriet Holbøll således:

»Hr. Captajnløjtenant Holbøll.

Inspektør i Sydgrønland.

Efter at have modtaget de af Hr. Captajnløjtenanten i Skrivelse af

21. December f. A. afgivne Erklæringer over de i Ministeriets Skrivelse af 13. November f. A. anførte Klagepunkter undlader man ikke herved tjenstligt at meddele, at Ministeriet finder disse Deres Erklæringer i det Hele saa tilfredsstillende, som det efter Beskyldningernes Beskaffenhed og den Maade, hvorpaa de var fremsatte, kunde ventes, og da der saaledes ikke er nogen Grund til at ønske Deres Ophold her, skulde man lige tjenstligt have Dem anmodet med det nu afgaaende Skib »Baldur« at vende tilbage for at overtage Deres Embede i Grønland.«

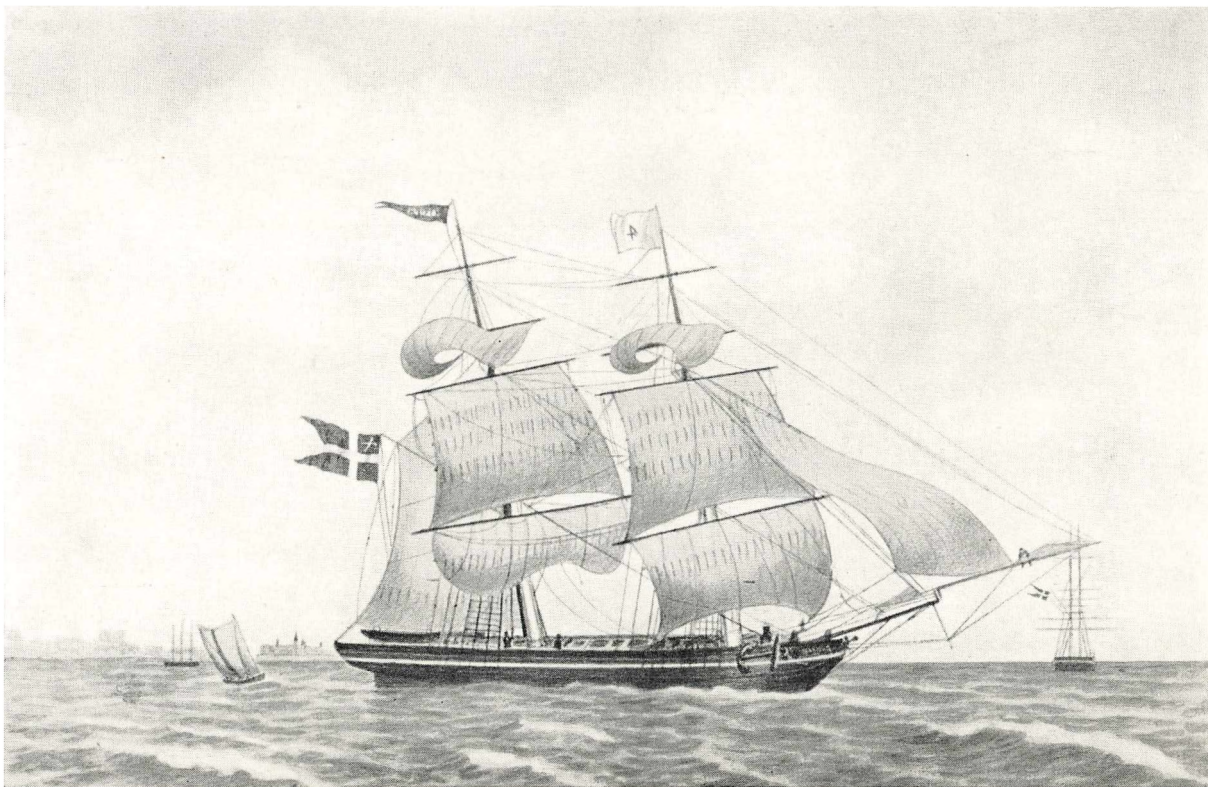
Nøjagtig samme besked afgik samme dag til den administrerende direktion alene med den tilføjelse, at ministeriet havde besluttet at nedkalde dr. Rink for nærmere at konferere med samme om den fremtidige ordning af de grønlandske forhold. Meningen hermed var vistnok, at man ville fortsætte overvejelserne vedrørende den af 1851-kommissionen fremsatte plan om at nedlægge begge inspektørstillingerne og erstatte disse med en rejsende inspektør. Denne plan kom imidlertid aldrig til udførelse.

Hvorledes ministeriets afgørelse blev modtaget i det Holbøllske hjem, kan ses af følgende lille brev af 7. marts 1856 fra Carlheger Holbøll til hans broder Harald, der nu boede på landcadetacademiet:

»Kjæreste Harald!

Rigtignok faar Du først dette Brev imorgen tidlig, men jeg vil dog ikke undlade at lade Dig vide, at Fader idag har faaet at vide af Etatsraad Dahl, at han skal rejse over til Grønland iaar, og, hvad der er det Værste, blive der et helt Aar. – Du kan vel tænke Dig, at vi Alle er meget nedslaaede over at skulle skilles fra ham, men paa den anden Side maa vi jo finde os i det, især da han, for sin Ære, ikke kan ønske nogen bedre Oprejsning og har sejret over Svendsen, som saa ivrigt har arbejdet imod, at Fader skulde overtage sine Funktioner derovre. – Det var kort før Middagsbordet vi fik dette at vide, og der blev da strax bestemt, at Moder skulde rejse over med, maaske ogsaa Ludovica; men iaften, nylig, var Hornemann her, og han sagde aldeles bestemt, at Moder ikke kunde rejse for sit Helbred *); nu staar det altsaa derved, at Fader rejser alene, og skal afsted om en 6 Uger; han har skrevet til Adolf, som vi vel kunne vente snart hertil. – Der kan naturligvis ikke være Tale om, at Ludovica forlader Moder, da hun

*) Den fra koleraåret kendte og meget ansete læge, professor, dr. med. C. J. E. Hornemann var søn af den oftnævnte professor J. W. Hornemann. Holbøll havde altså kendt ham fra han var dreng.



BRIGGEN »BALDUR«

Det lille skib til højre er også »Baldur«. Maleren har villet vise det såvel på tværs som agterfra.

efter Hornemanns Mening jo stadig er syg. – At Fader skal være alene derovre, er jo meget haardt, men det trøster os noget, at han haaber at kunne tage i Huset hos Lindorffs.

Ja, imorgen kommer Du jo hjem og vil faa Alt at vide.

Dig hilser Din hjertelig hengivne Broder

Carlheger Holbøll.«

Tre uger efter, den 26. marts 1856 lettede »Baldur« fra Rheden. Målet var Sukkertoppen og Holsteinsborg. Skibet medførte usædvanlig mange passagerer, herunder Holbøll og hans ældste søn, søløjtenant Ludvig Holbøll. Formålet med dennes rejse var at anstille observationer og at optage kort m. m. for søkort-arkivet. Embedsmænd og betjente i Grønland var anmodet om at yde ham den hertil fornødne assistance. Da direktøren for søkortarkivet, kaptajn Rothe, skrev herom til handelsdirektionen allerede den 14. februar 1856, må Ludvig Holbølls rejse være blevet bestemt mindst en måneds tid før man vidste, at hans fader påny skulle til Grønland, og uafhængigt heraf.

Det må have været svært for Holbøll og hans søn at drage afsted, for Hanne Holbøll var nu så svag, at det ikke kunne ventes, hun kunne leve i lang tid. Ved afrejsen skal Holbøll da også have sagt til sin søn: »Gaa ind og sig farvel til din Moder. Du ser hende ikke mere.« Ingen af familien kunne dog vide, at det også skulle blive sidste gang, man så de bortdragende. Men »Baldur« kom aldrig til Grønland, og der hørtes intet fra skibet nogensinde.

Om årsagen til »Baldur«s forlis har skibsinspektør, kaptajn V. Thorsen, udtalt følgende, der er gengivet i Det grønlandske Selskabs Skrifter XIII. R. Tving: »Træk af Grønlandsfartens Historie«:

»Man mener, at Skibet er sprunget i Luften, idet der ved Indtagningen af Fustager med Krudt før Afrejsen skulde være gaaet en Fustage i Stykker, og Indholdet være faldet ned mellem Tøndelasten. Det kan da tænkes, at der ved Tøndernes Gnidning med Jernbaandene mod hinanden er opstaaet Gnister, der kan have foraarsaget Eksplosionen.« Senere tilføjes: »Der har været andre Totalforlis i denne Periode, men Tabet af »Baldur« lægger man særlig Mærke til, fordi to kendte grønlandske Embedsmænd ved denne Lejlighed mistede Livet. Det var Inspektør Holbøll og Kolonibestyrer Elberg *). Desuden er der en større

*) Det var fru Elberg og ikke kolonibestyreren, der var med skibet. Til hendes familie kom omkring 1. august gennem et engelsk handelshus et ubekræftet rygte om, at et af dettes skibe mente at have set »Baldur« drive i isen ved det nordlige Amerika.

Uhygge ved et Forlis, hvis Aarsag man ikke kender, og i dette Tilfælde ved man intet.«

Berlingske Tidende, nr. 201 fra 31. august 1857 har følgende artikel om katastrofen:

»Om Grønlandsfareren »Baldur« hedder det i Loll. Falsters St. fra Nykøbing under 29. ds. Ifølge private Breve fra Grønland, maa det nu anses for afgjort, at Grønlandsfareren »Baldur«, som i Marts Maaned forrige Aar gik didop med et betydeligere Antal Passagerer end ellers, er blevet tilintetgjort af Isen. Man har nemlig i Sydgrønland ikke alene truffet paa ilanddrevne Fustager, der antages at have tilhørt hiint ulykkelige Skib, men paa en Isflage endog forefundet et Telt, der aabenbart synes at have været oprejst paa Isen. Det eneste Haab og Ønske, man kan nære for de arme Mennesker, som var ombord, er det, at de ikke maa have lidt for meget, før Herren lukkede deres Øjne. – Det senere afsendte Skib »Titus« naaede ikke længere end til en Coloni i Sydgrønland, hvor det maatte gaa ind formedelst betydelig Søskade; men alle glædede sig endda ved at slippe for saa godt Kjøb, da dette Skib skal have været alt Andet end sødygtigt.«

Briggen »Baldur« regnedes for et meget velsejlende skib. Det var forholdsvis nyt. Indkøbt til handelen i 1851. Fra denne tid begyndte man at lade nogle af skibene gøre 2 sommerrejser til Grønland. Da »Baldur« afsendtes så tidligt, og kun skulle anløbe kolonier i det sydlige Grønland, har det sikkert været hensigten, at skibet skulle være tilbage i København omkring 1. juli, således som det også var det i 1855. Men ugunstigt vejr eller is i Davis strædet kunne jo nemt volde forsinkelser, således at familien næppe har næret bekymring for de bortdragne de første måneder. Bekymring medførte derimod fru Holbølls tilstand. Muligt i det håb, at et landophold endnu kunne gavne hende, men vist egentligt mest for at gøre hende en sidste glæde, blev der i løbet af foråret lejet en sommerbolig i Taarbæk. Hun flyttede derud med alle sine fire døtre, idet også Fanny Fog med sit barn tog derud, da hendes mand midlertidigt var stationeret i Kolding. Af breve fra sønnen Adolf kan ses, at han i april og endnu i maj måned blev underrettet om, at hans moder syntes i langsom bedring, men derefter gik det hurtigt ned ad bakke. I begyndelsen af juni kom bud fra den unge Tietgen, at et af hans skibe skulle afgå til Grønland og kunne tage pakker med til kaptajnløjtenanten. De kunne afleveres på hans kontor, Amagertorv nr. 10 i stuen. »Det var mageløst elskværdigt,« skriver Ludovica, men de havde intet særligt at sende. Kort efter blev mode-

rens tilstand kritisk. Hun fik voldsomme krampeanfald og blev derefter lam i venstre side.

Hanne Holbøll døde lørdagen den 21. juni 1856. Endnu om formiddagen blev den lille Emma sendt ind til byen for at købe medicin og for at give sin broder Harald underrretning om, at deres moder nu var meget dårlig. Sent på eftermiddagen kørte dr. Hornemann tilfældigt forbi. Han stoppede op og gik ind for at se til patienten. Da han så, at døden var nær, blev han siddende hos hende og Ludovica, indtil det var forbi. Derefter blev de små søskende ladet ind. Først sent på aftenen kunne Harald gøre sig fri. Han måtte gå derud i snevej, trods årstiden. Men nåede ikke at sige farvel til sin moder.

Hanne Holbøll blev begravet i familiegravstedet på Assistens kirkegård søndagen den 29. juni 1856. Hun blev kun 45 år gammel, men nåede at give otte børn en god og kærlig opdragelse. Hun var en stor støtte for sin mand, der fra det fjerne Grønland som oftest ikke kunne deltage i opdragelsen. Men han stolede trygt på hende og lagde, da hun havde en god forstand, altid megen vægt på hendes domme. Hun var afholdt af alle, der lærte hende at kende, og efterlod sig et meget smukt minde.

I august begyndte man at føle alvorlig uro for »Baldur«s skæbne. På denne tid kom briggen »Lucinde« hjem uden efterretninger om »Baldur«. Den 21. august var endnu intet hørt. Det var forældrenes bryllupsdag, som de unge i det Holbøllske hjem for første gang ikke kunne fejre. »Tværtimod maa vi bestandig svæve i denne sørgelige og triste Uvished og Ængstelse,« skriver løjtnant Holbøll til sine søskende. Endnu håbede man dog, at »Baldur« med isen kunne være drevet nord på og være nået ind til en af de nordlige kolonier. Men de første dage af september kom galeasen »Neptunus« hjem fra Nordgrønland. Også uden efterretning. Carlheger talte med skibets kaptajn, og meddelte derefter sine søskende, at også håbet om, at »Baldur« skulle være sluppet ind til Nordgrønland, var glippet.

Hen på efteråret, da det sidste af handelens skibe var vendt hjem, var alt håb ude. Handelen afskrev skibet som tabt og tabet »ved den mislykkede Besejling« til 60.597 Rd. for skib og ladning.

Men størst var tabet naturligvis for de mange efterladte. Og for de unge i det Holbøllske hjem var det et meget hårdt slag i løbet af få måneder at miste begge deres forældre og deres ældste broder.

Carl Peter Holbøll var ved sin død 60 år gammel. Han døde i sin gerning, den han selv havde valgt som ung, og hvori han gjorde sig

fortjent og, trods modstandere, respekteret. Inspektørstillingerne i Grønland blev oprettet 1782. Holbøll var den syvende inspektør i Godthåb og blev den, der, lige indtil inspektørstillingerne i 1925 omdannedes til landsfogedembeder, bestred stillingen længst. Man kan sige, at han på en måde var den sidste »enevældige« inspektør i Sydgrønland, idet det var under hans efterfølger, dr. Rink, og på dennes initiativ, at de grønlandske forstanderskaber blev oprettet. Trods disses meget begrænsede betydning, opstod altså efter Holbøll en ny tid i Grønland, som han dog nok, fremskridtsvenlig som han var, ville have hilst med glæde.

Som menneske er Holbøll en interessant skikkelse, kraftig og særpræget, livlig og intelligent, og glad ved omgang med andre mennesker. Han var udrustet med mange evner, også videnskabelige. En elsker af naturen, dyrker og udøver af musik og poesi, og en kærlig og stolt fader og ægtemand.

Som embedsmand var han energisk og initiativrig. Lige til det sidste, så sent som i hans betænkning af 20. februar 1856, stillede han forslag til fremme af grønlændernes kultur og materielle vel. Han arbejdede for udbredelse af kendskabet til det danske sprog i Grønland, som han anså for en hovedbetingelse for videregående civilisation. Han foreslog at forhøje priserne på grønlændernes produkter, og kritiserede at disse lå fast, medens priserne på de til grønlænderne udsendte varer årligt blev forandret efter konjunkturerne. Han stillede forslag om at forhøje underbetjentenes løn og om at skaffe disse og dygtige grønlændere europæiske fartøjer til fangst og fiskeri. Også for boligforholdene viste han stedse interesse. I 1843 karakteriserede han udsendelsen af nye huse som den vigtigste foranstaltning, der var truffet i det sidste decenium til Grønlands opkomst. I 1854–55, indtil hans kone og yngste barn kom til Godthåb, stillede han to værelser i inspektørboligen til rådighed som sygestuer, og derefter fortsat eet værelse til samme brug. I efteråret 1855 anbefalede han varmt et forslag fra dr. Lindorff om opførelse af et hospital eller sygehus i Godthåb. Louis Bobé omtaler ham i »Den grønlandske Handels og Kolonisations Historie indtil 1870« som »den intelligente og varmt grønlandsinteresserede mand«.

Men embedet i de fjerne, barske kolonier var i det lange løb ikke velegnet for en aldrende mand med en stor børneflokk, der ikke kunne uddannes i Grønland. Og de samtidige leveomkostninger i Godthåb og København kunne vanskeligt bestrides af de til embedet knyttede indtægter.

Megen berømmelse indlagde han sig ved sin interesse for den grøn-

landske fauna. Universitetets zoologiske museum har mange år efter hans død, så sent som den 4. marts 1893, afgivet følgende attestation om Holbølls betydning for den zoologiske videnskab:

»Afdøde Kaptajnløjtnant Carl Holbøll havde meget betydelige For-tjenester af vort Fædreland ved sin Virksomhed til Fordel for dets zoologiske og zootomiske Institutioner – større maaske end nogen anden Embedsmand. Under sin mangeaarige Virksomhed som Inspektør dels over Nord-, dels over Sydgrønland indsamlede han med megen Flid grønlandske Fugle og Havdyr, især Krebsdyr og Fiske, fornemmelig til det daværende (nu med Universitetsmuseet forenede) Kongelige naturhistoriske Museum, ligesom han til Universitetets daværende zootomiske-fysiologiske Museum, som var grundlagt og bestyredes af daværende Professor Eschricht, dels indsamlede lavere Havdyr og Fiske, dels Skeletter og andre Dele af arktiske Hvaldyr efter en meget omfattende Maalestok. Men Holbøll var ikke alene Indsamler, han havde baade videnskabelig Dannelse, naturhistorisk Blik og Indsigt og megen Iagttagelsesevne, og har derfor paa mere end et Punkt kunnet give Impulser til danske Videnskabsmænds Arbejder over det af ham tilvejebragte Materiale. Uden hans kundskabsrige Medvirkning vilde vor Hvalsamling, der nu indtager en saa høj Plads, ikke være bleven grundlagt efter en saa sikker og omfattende Plan og ikke i forholdsvis kort Tid have kunnet tage et saa betydeligt Opsving. Han gik tilbage til Grønland med den Tanke at ville fortsætte sin Virksomhed i disse Retninger til Bedste for Universitetets zoologiske Museum, men desværre gjorde Skibets Undergang Ende paa alle til ham knyttede Forhaabninger.

Japetus Steenstrup
Prof. zoologiæ
emeritus.

Chr. Lützen
Professor zoologiæ.«

Et smukkere testimonium kunne Holbøll vanskeligt ønske sig.

I første årgang af »Tidsskrift for Søværnen« fremkom efter hans død endnu et lille skrift af C. P. Holbøll: »Om Indsamling af Naturalier«. Afhandlingen, der blev overladt redaktionen af generaladjutant, kammerherre C. Irminger, turde ikke anses for fuldt færdig fra forfatterens hånd, men ansås dog at være af så megen interesse, at den fortjente at kendes i en videre kreds.

Da C. P. Holbøll var den eneste af den botaniske gartners børn, der efterlod sig arvinger, nedstammer nu hele den forholdsvis store Holbøllske slægt fra ham.

I det afsluttende kapitel skal kort refereres, hvorledes det gik hans børn.

SLUTNING

Først i september måned flyttede søstrene ind fra Taarbæk, og man finder herefter disse og deres broder Harald, der var blevet løjtnant i løbet af sommeren, i en 4 værelses lejlighed i sidebygningen til ejendommen Amaliegade 130. Et af værelserne skulle udlejes til en af sønnerne fra Rengegaard Hans Peter Barfoed. Carlheger havde sin egen lille lejlighed i Norgesgade nr. 183, der var lejet af ham og hans nu afdøde broder Ludvig, medens familien endnu boede i Store Kongensgade. I Amaliegade nr. 131, ved siden af den Holbøllske familie, boede Fanny og Ludolf Fog, der nu var kaptajn og adjutant i generalstaben. De to unge familier kunne altså støtte hinanden, men Fogs havde i 1856 fået endnu en lille pige, Ellen Anita, og havde således nu to børn. Carlheger og Harald måtte af deres løjtnantsgager underholde deres tre søstre, hvoraf de to yngste kun var 16 og 13 år. Af faderens gage for april kvartal og de ham tilkommende procenter for handelsåret 1855/56 var endnu intet udbetalt. Carlheger skriver den 12. september, at det næppe kunne nytte at henvende sig til handelsdirektionen om faderens løn, før det sidste skib var kommet fra Grønland. Heller ikke fra livsforsikringen eller fra skifteretten kunne de få noget foreløbig.

Men den 5. oktober indgav han følgende andragende til direktionen:

»Da jeg siden min Fader, Captajnløjtnant Holbølls Afrejse aldeles intet har faaet af hans Gage til mine Søstres Underhold, tager jeg mig den Frihed underdanigst at ansøge den høje Direktion, om der gunstigt maa blive mig udbetalt af hans Gage saa meget, som den høje Direktion maatte finde at være passende hertil.

Aldeles blottet for Understøttelse har jeg været nød til at gøre Laan for at bestride de fornødne Udgifter for mine Søskende, og vil stedes i stor Forlegenhed, hvis min Ansøgning ikke bliver bevilget.«

Handelsdirektionen forelagde andragendet for indenrigsministeriet, der den 13. januar 1857 meddelte direktionen, at der ikke for tiden kunne tages endelig bestemmelse om, hvorledes der ville være at forholde med udbetalingen af den captajnløjtenant Holbøll tilkommende gage m. v. i handelsåret 1855/56, men at der foreløbig kunne anvises premierløjtenant Holbøll et beløb af 1000 Rd. som afdrag på bemeldte indtægter.

Herved tog man sig ikke ganske i agt. Vel havde Carlheger en fuldmagt fra sin fader til at ordne sine affærer i København, men man tog ikke i betragtning, at den kgl. landsover- samt hof- og stadsrets skiftekommission allerede i juni måned havde tilskrevet direktionen for den grønlandske handel, at »da Captajnløjtenant, Inspektør i Sydgrønland Carl Peter Holbølls Hustru var afgået ved Døden, og hendes Bo taget under Skifterettens Behandling, saa maatte vi tjenstlig anmode om, at Captajnløjtenantens Gage og øvrige Indtægter maa foranstaltes os udbetalt.«

Da derfor handelsdirektionen ved slutningen af 1857 havde opgjort inspektør Holbølls tilgodehavender for handelsåret 1855/56 til ialt 3480 Rd., og dette beløb med fradrag af det Carlheger Holbøll udbetalte forskud på 1000 Rd. blev anvist skiftekommissionen, så protesterede denne imod det skete fradrag og forlangte hele tilgodehavendet 3480 Rd. udbetalt, idet den til captajnløjtenant Holbølls søn uden skiftekommissionens tilladelse foretage udbetaling måtte være kommissionen uvedkommende. Da direktionen med indenrigsministeriets tilslutning afviste denne protest, anlagde skiftekommissionen sag mod indenrigsministeren på den grønlandske handels vegne, og vandt sagen. Hof- og stadsretten statuerede, at de 1000 Rd. måtte betales »nok engang, og det med Renter som paastaaet«.

Indenrigsministeriet indankede imidlertid sagen for højesteret, der den 22. november 1861 omstødte hof- og stadsrettens dom.

Det hedder i højesteretsdommen:

»Da Arvingerne i Boet, paa hvis Vegne Skiftekommissionen, da dette er solvent, alene optræder, allerede een Gang have erholdt et Beløb af 1000 Rdl. af Boets Tilgodehavende udbetalt gennem en Person, der efter Forholdenes Beskaffenhed maatte anses berettiget til gyldigen at meddele Quitting for samme, vil Citanten være at frifinde for de Indstævntes Tiltale. Processens Omkostninger for begge Retter blive at ophæve.«

Højesteret tog kun stilling til det juridiske legitimationsspørgsmål, medens spørgsmålet om, for hvor lang tid boet havde krav på gage efter C. P. Holbøll blev betragtet som afgjort af ministeriet og handelsdirektionen. Arvingerne havde håbet, at man ville regne med det senest mulige tidspunkt for »Baldur«s forlis. Det gjorde man ikke. Handelsåret gik fra 1. juli til 30. juni, og man regnede ikke med, at Holbøll havde overlevet den 1. juli 1856, således at der var krav på gage efter denne tid og på procenter for nogen del af handelsåret 1856/57. Højesteretsadvokat Brock havde været overbevist om, at han kunne vinde sagen. I det brev, hvori han meddelte dem resultatet, gav han udtryk for sin skuffelse med disse ord: »I Sandhed høje Tanker af den høje Ret«.

Da højesteretsdommen først blev afsagt i slutningen af 1861, trak bobehandlingen meget længe ud. Først i foråret 1863 blev boet sluttet, næsten 7 år efter forældrenes død. Der blev dog i årenes løb udbetalt de unge forskellige forskud af boet. I mellemtiden var både Carlheger og Marie blevet gift. I 1866, da også Harald giftede sig, blev det gamle hjem opløst. Ludovica kom i hjemmet hos sine brødre, og Emma, der nu var 22 år gammel, kom ud som lærerinde eller guvernante, som det dengang kaldtes.

*

Til slut skal kortelig gives nogle biografiske oplysninger om Carl og Hanne Holbølls otte børn:

Om den ældste søn, *Ludvig* Holbøll, der omkom sammen med faderen, kan ikke berettes meget, da ingen af de personer, som har fortalt mig om denne generation, var gamle nok til at have kendt ham. Han blev søløjtnant i 1847 og deltog, som tidligere nævnt, i linjeskibet Christian VIII's ulykkelige kamp 1849, hvorved han blev fanget og ført til Rendsborg. Min farfader skriver, at de fangne officerer led mange forhånelser, at befolkningen spyttede dem i ansigtet, da de stod i geled på gaden, og at Ludvig aldrig kunne glemme dette. Det er imidlertid bekendt, at fangerne senere blev godt behandlet, de kunne bevæge sig frit omkring i hele byen og endog gå i teatret.

Efter krigen blev Ludvig eskadreordonnans, og i 1852/53 deltog han i briggen »Mercurius« togt til Vestindien. I marts 1856 fik han 8 måneders permission for at rejse til Grønland. Han var da 29 år, og endnu ugift, men havde kærlighed til en nær veninde af hans søster

Ludovica. Denne kærlighed blev ikke gengældt, og det menes, at dette var medvirkende til, at han ønskede at rejse bort en tid.

Den 21. august 1856 blev han forfremmet til premierløjtnant, men var da næppe længere i live.

Carlheger var allerede i december 1855 blevet premierløjtnant. Han blev gift i december 1862 med Johanne *Mathilde* Caspersen, der var født den 27. maj 1840 og datter af ankersmed Hans Caspersen jun. Den bekendte gamle ankersmed H. Caspersen sen., der er gengivet på frisen om Thorvaldsens museum, havde bl. a. haft eneret til at smede ankerkæder til flådens skibe, og havde været en rig mand, men få år efter, at han havde overdraget etablissementet til sin søn, måtte dette standse sine betalinger. I stedet for at gøre et rigt parti måtte Carlheger derfor understøtte sin svigerfader *).

I 1863 blev Carlheger ansat som næstkommanderende ved det vestlige krydstoldvæsen med station i Vyk på Føhr, og under krigen 1864 deltog han i Vesterhavsoernes forsvar. Efter krigen førte han i flere år postdampskibet mellem Korsør og Kiel.

I 1868 blev han kaptajn og i 1870 næstkommanderende på panserfregatten »Peder Skram«. 1873–76 var han ekvipagemester, men i 1877 forlod han marinen for at overtage den mere indbringende stilling som lodsinspektør i København. I 1887 blev han karakteriseret kommandør. I 1901 tog han sin afsked. Han døde den 22. februar 1911, 82 år gammel. Året efter, den 6. marts 1912, døde hans kone.

I ægteskabet var to sønner, den ene, den siden så berømte filantrop, postmester Einar Holbøll. Desuden to døtre, Clara, der blev gift med digteren Viggo Stuckenberg, og Ella, der var gift med den i sin tid bekendte muremester Johan Jacob Bruun.

Det har vel været omkring 1910, at jeg en dag løb og legede udfor posthuset på Charlottenlund stationsplads. Fra et vindue blev jeg kaldt op i postmesterboligen, og stod da pludselig overfor min farfader og – som jeg syntes – een farfader til. I den grad lignede de to gamle brødre hinanden. Min grandonkel var blot lidt mindre end min farfader. – Det er iøvrigt fortalt mig, at skønt Carlheger og Harald i ydre lignede hinanden meget, og ligeledes på de fleste områder havde samme tænke-måde, så bevirkede de 9 års aldersforskel dog, at man havde indtryk af

* Om Hans Caspersens store etablissement og mange ejendomme på Christianshavn kan læses i månedsskriftet »Museum« 1892, II. En af årsagerne til etablissementets tilbagegang var, at marinen byggede egne værksteder, hvorved Caspersen mistede sin største kunde.

at stå overfor to forskellige tidsaldrer. Carlheger var endnu præget af Enevældens tankesæt, medens Harald hidrørte fra den nationalliberale tidsalder.

Som fortalt måtte *Ludovica* føre hus allerede før moderens død. Siden måtte hun opdrage de yngste søstre og samtidig give informationer i musik. Kun ugerne så hun det gamle hjem opløst. Men dette blev en nødvendighed, da hendes søskende stiftede egne hjem, og hun ikke havde midler til at bevare hjemmet for sig selv. I de første år derefter tog hun ophold hos Carlheger, men kom derefter i huset hos Harald, hvor hun levede lige til sin død. I dette store og travle hjem, hvor otte børn voksede op, og hvor der som oftest af økonomiske grunde holdtes pensionærer, gjorde hun livet igennem en kærlig og betydningsfuld indsats. Hun døde den 21. november 1912, 82 år gammel, og blev jordet i familiegravstedet på Assistens kirkegård.

Den to år yngre søster *Fanny* kom højt på strå, idet hendes mand Ludolf Fog, født 10. oktober 1825, gjorde glimrende karriere. Efter krigen 1864 blev han stabschef ved 3die division. I 1867 blev han oberst, 1868 departementschef og 1873 direktør i krigsministeriet. Det blev herved ham, der kom til at føre hærloven af 1867 ud i livet. 1879 blev han generalmajor og 1888 generalløjtnant i Århus.

Fanny Fog var i stand til at optræde med stor værdighed i den høje rang, hun opnåede, men ligesom Ludovica befandt hun sig egentlig bedst i den snævre familiekreds og også hun udstrakte sin kærlighed til alle sine søskendebørn. Hun fulgte bogstaveligt sin mand i graven. Ved hans død, den 14. februar 1897, holdt hun en tale for ham, men sank derefter sammen, og døde på hans begravelsesdag, den 19. februar 1897.

I ægteskabet var syv børn, deriblandt oberst Reginald Holbøll Fog. En datter var gift med grosserer Gustav Hecksher, en anden med generalløjtnant Anders Nyholm.

Adolf fortsatte sin kommercielle uddannelse i England. Han kom til Newcastle upon Tyne i 1837, hvor han fik ansættelse i firmaet Perez, Williams & Bilton. For dette berejste han i mange år en række europæiske lande og var navnlig ofte i Spanien og Portugal. Han gjorde flere forsøg på at drive egen virksomhed og var i nogle år medindehaver af kulfirmaet Holbøll, Downing & Co. i Newcastle, men havde ikke held

til at opretholde dette. Omkring midten af 1880erne vendte han tilbage til København, hvor han forgæves søgte at starte ny forretning. Den statelige og charmerende mand var efterhånden svækket og i beklageligt forfald. Han blev imidlertid på grund af sine udmærkede sprogkunderskaber og sit ubestridelige forretningstalant ofte anvendt af branchefirmaerne som agent. Han døde den 29. juni 1907.

Adolf blev gift 1866 i Newcastle. Hans kone *Mary* Elisabeth Wallace var født 14 august 1843 og af skotsk familie. I nogle år boede de i Sølvgade, senere på Vesterbro, men da hjemmet ikke kunne opretholdes, tog hun med deres to børn tilbage til Skotland, hvor de i mange år boede i Edinburgh. Hun modtog med glæde besøg af sin mands slægtninge, glemte aldrig det danske sprog og aflagde i sin høje alderdom – ca. 25 år efter mandens død – besøg her i landet. Hun døde først den 6. marts 1943, og blev således næsten hundrede år gammel.

Efter at *Harald* var blevet sekondløjtnant gennemgik han den militære højskole. Denne ansås for meget vanskelig at komme igennem, men havde den betydning, at man kunne vente hurtigere advancement, højskoleavancement, der bestod i at hvert tredje advancement fra premierløjtnant til kaptajn skulle være en højskoleofficer. Farfader havde derfor regnet med at blive kaptajn 1867, men blev det først 1876, idet den nye hærlov strøg denne særlige bestemmelse. Det var en reaktion på 1864, da højskoleofficererne havde domineret.

I to år gjorde farfader tjeneste som kompagnichef med bolig i Kastellet. Derefter blev han – meget tidligt – stabschef ved 1ste sjællandske brigade under general Bie. Her stod han til han i begyndelsen af 1880erne kom i generalstabten. I 1885 blev han souschef ved 1ste generalkommando og i 1887 oberstløjtnant og bataillonschef. Han var da halvtreds år, så dette var til gengæld ret sent. 1895 blev han oberst og regimentschef i Nyborg og i 1901 generalmajor og chef for fynske brigade. Han fik herved bolig på slottet i Odense. 1907 gik han af på grund af alder.

Harald blev gift den 12. januar 1866. Min farmoder, *Emma* Oline Kragh, var født i Odense den 10. september 1844. Hun var datter af regimentsdyrlæge Hans Christian Kragh (1800–1861) og Anna Jørgensen (1813–85), der var født i Frederiksværk og en række år var i huset hos general Fensmark, der var fra Arresødal. I 1857 flyttede familien Kragh fra Odense til København, idet regimentsdyrlægen blev forflyttet til gardehusarregimentet.

Mine bedsteforældres ægteskab var meget lykkeligt. Deres første barn, en pige, blev kun få dage gammelt, men derefter fik de fem sønner og tre døtre. Oberstløjtnant Aage Holbøll, grosserer Kai Holbøll, Olaf Holbøll, der var direktør for Københavns asfaltkompagni, departementschef og fhv. kirkeminister Valdemar Holbøll, direktør Hjalmar Holbøll, Ellen Holbøll, der bestyrede børnehaven ved Ingrid Jespersens skole, Ingeborg, der var gift med oberst Gerhard Muus og Karen Margrethe, der var bibliotekar i Kvindelig læseforening. Mine bedsteforældre holdt guldbryllup i 1916, men året efter, den 17. januar 1917 døde min farmoder. Farfader døde den 23. september 1919, 82 år gammel. Han nåede således at se, at vi ville få Sønderjylland tilbage, som han havde kæmpet for på Dybbøl. I sin smukke bog: »En Brigadeadjutants Erindringer« har han skildret sine oplevelser under krigen 1864. En ufuldført skildring af hans barndom blev fundet efter hans død. Enkelte oplysninger herfra er gengivet i forrige kapitel.

Marie forlod forholdsvis tidligt hjemmet, idet hun i begyndelsen af året 1861 tog til Middelfart som guvernante. Brødrene måtte ekvipere hende hertil. Hun blev imidlertid snart (eller var måske allerede da) forlovet med sekondløjtnant Carl Galster, født 28. august 1835, med hvem hun blev gift lige før jul 1862. Galster var Harald Holbølls officerskammerat og nære ven. Under stormen på Dybbøl førte han et helt modigt forsvar af skanse VIII, indtil denne blev helt omringet og han faldt i fangenskab. Efter krigen grundlagde han sammen med min farfader det kendte officerskursus »Galster og Holbøll«, der endnu består. Galster var en fremragende matematiklærer, men fik ikke nogen stor karriere som officer. Han blev kaptajn 1876 og faldt for aldersgrænsen 1887. Han døde 1891, den 22. oktober.

Marie var den livligste af søstrene. Hun havde et lyst og fortrøstningsfuldt sind, der satte hende i stand til at bære en række tunge sorger. Galster sank død om på Amalienborg, medens han underviste prins Carl, den senere kong Haakon, og hun overlevede fire børn, der døde i voksen alder. I ægteskabet var ialt otte børn. Marie Galster overlevede sin mand i 30 år, idet hun først døde den 25. november 1922. Også hun blev således 82 år gammel.

Officerskurset blev videreført af deres ældste søn, den senere oberstløjtnant Carljohan Galster (1864–1952) og af min farbroder, oberstløjtnant Aage Holbøll, der døde 1937. Det ledes nu af sidstnævntes svigersøn, generalmajor Einar Nordentoft.

C. P. Holbølls yngste datter *Emma* blev uddannet til privatlærerinde, dels ved at gennemgå »N. Zahles Cursus for vordende Lærerinder«, dels ved et halvt års ophold i England (Newcastle). Allerede i uddannelsesperioden underviste hun Carl Plougs børn. Hendes første plads som guvernante var hos enkefru Suhr i Nyborg, hvor hun var i fire år. Derefter var hun fire år lærerinde hos dr. Rostrup i Stubbekøbing.

Emma blev gift i april 1875 med premierløjtnant Frederik Kragh, der var født den 5. februar 1838 og var min farmoders ældste broder. Der opstod derved et dobbelt svogerskab mellem familierne Kragh og Holbøll. Kragh, der var en meget begavet og kundskabsrig officer, blev kaptajn 1878 og var derefter i flere år i generalstaben og i krigsministeriet. I 1889 blev han oberstløjtnant og i 1896 oberst. Han døde den 2. marts 1910.

Emma Kragh var en betydelig og meget afholdt kvinde. Skønt yngst var hun den, som alle hendes søskende betroede sig til. Hun opnåede den meget høje alder af næsten 92 år, idet hun først døde den 21. august 1935.

I ægteskabet var tre børn, hvoriblandt protokolsekretær i folketinget Axel Holbøll Kragh, der har ydet mig megen hjælp under udarbejdelsen af denne bog.

Med Emma Kragh uddøde den fjerde generation af slægten Holbøll. Den var, som man vil have bemærket, meget livskraftig. Den er nu efterfulgt af yderligere fire generationer. Men herom melder denne historie ikke.

Derimod står endnu tilbage at give oplysning om C. P. Holbølls ældste søn *Carl* Holbølls senere liv og om hans moder Karen Bloch. Disse oplysninger er givet mig af hans sønnesøn, overlærer Aage Holbøll, der har fremskaffet en række oplysninger om slægten.

Femten år gammel kom Carl i tømmerlære på Holmen og udstod her fra 1836–40 en fireårig læretid. Ved dennes udløb blev han tømmermand på Holmen, hvor han forblev hele sit liv. I 1865, da han havde været der i 25 år, modtog han Holmens hæderstegn. Han giftede sig i 1843 med Juliane Jensine Marie Høyelsen, en gartnerdatter fra Gentofte, hvis moder var datter af slotsgartner Heinrich Ejcken, Gl. Marienlyst ved Helsingør, rimeligvis en broder til den gartner ~~Ejcken~~ i Nærum, der i sin tid havde været Carls farfaders, den botaniske gartners forlover.

Carl og Juliane fik ikke mindre end 12 børn, men kun seks af disse blev voksne. – Som nævnt kom Carl Holbøll aldrig i gode kår. Den

28. september 1866 tog han sig af dage, vistnok forpint af nærings-sorger. Ifølge Holmens kirkes begravelsesprotokol blev han, som naturligt var, begravet i stilhed, men i familien fortælles alligevel, at halvbrødrene var til stede i uniform.

Karen Bloch blev, som ligeledes nævnt, gift i 1830. Gabriel Heilmann skal have været en elskelig og børneglad mand, men der kom ikke børn i dette ægteskab. Karen Heilmann overlevede sin søn, idet hun først døde den 10. juli 1872. Hun blev således ikke forskånet for den sorg hendes søns selvvalgte død forvoldte.

Juliane Holbøll overlevede sin mand i hele 32 år. Hun var en klog og karakterfast dame. Også hun og Carl Holbøll har nu efterkommere i fire generationer. Nogle af disse er vendt tilbage til slægtens oprindelige erhverv. De driver landbrug i Jylland.

NOTER

Til side 11. Hvolbølgaard er beliggende ved landevejen fra Kolding til Ribe (Hovedvej 1), ca. 8 km vest for Kolding. Gårdens bygninger blev omkring 1850 flyttet ca. 500 m mod øst. På dette sted brændte de omkring 1870. Den østlige længe er aldrig genopført, således at gården nu kun er trelænget. Dens jorder er forholdsvis magre, og gården har været på mange forskellige hænder siden den ved ryttergodsets salg i 1765 blev privat ejendom. Den nuværende ejer, gårdejer Sv. Iversen har intet kendskab til gårdens ældre historie.

Til side 26. Forfatteren har oprindelig antaget, at Peter Holbøll og hans familie boede i det, endnu på nærværende tid eksisterende, gamle gartnerhus på Mathildevejen »Humblehuset«. Dette bestyrkes i nogen grad af et brev fra 1768, der ligger i rigsarkivets aktpakke vedrørende Frydenlund. Men da det af skifteprotokollen 1780–83 fremgår, at enkefru Bruhns møbler var opmagasineret i Holbølls kælder, og der ingen kælder er til det gamle gartnerhus, må det antages, at familien senere, måske efter kaptajn Cneiffs afskedigelse, har boet i en af slotpavillonerne.

Til side 63. Ifølge Københavns skifterets forseglingsprotokol er der den 23. juni 1829 afholdt skifteforretning vedrørende boet efter arbejdsmand Hans Henriksen Holbølls kone Marie Mathilde, født Lundberg, der døde den 20. juni 1829. Hvem Hans Henriksen Holbøll, der på dette tidspunkt boede i Rigensgade nr. 466, men siden intetsteds er fundet anført, var, har ikke kunnet opklares. Det har således ikke kunnet afgøres, om han muligvis har været af slægten. Det fremgår af protokollatet, at der i ægteskabet var to børn.

Til side 103. I et brev, sendt fra Norge 1846, omtaler C. P. Holbøll en der-værende onkel, tante og kusine, hvis navne ikke angives. Disse var rimeligvis efterkommere af en broder eller søster til hans mormoder Margrethe Dorothea Holst. Om hun muligvis selv var af norsk afstamning, har ikke kunnet opklares.

PERSONREGISTER

- Aiton, William Townshend (1766–1849). Forstander ved the Kew Garden i London. 41.
- Arboe, J. L. Koffardi-kaptajn. 66 ff.
- Bache, Niels Simon (1748–95). Botanisk gartner i København. Slotsgartner Frederiksborg 1793. 38, 39, 46, 48.
- Bang, Peter Georg (1797–1861). Indenrigsminister. 126.
- Banks, Joseph (1743–1820). Engelsk naturforsker. 41.
- Barfoed, Caroline Elisabeth f. Rathjen (1802–81). 105, 114, 121.
- Christen Hansen (1798–1868). Prokurator og landmand, Rengegaard. 105, 115, 119.
 - Frederik Theodor (1818–79). Præst og seminarlærer i Godthåb. 115 f, 118 f.
- Bast, Poul Danchel (1747–1803). Prof. teolog., stiftsprovst, præst i Søllerød 1787. 33.
- Bentzen, Peder (1785–1866). Etatsråd, medlem af direktionen for den færøske og grønlandske handel. 126, 128, 129 f, 134, 142.
- Bie, Lorentz August (1815–91). Generalmajor. 156.
- Biilmann, Holger (1797–1864). Købmand og kolonibestyrelse ved Sukkertoppen og Julianehåb. 82, 101, 108 ff.
- Bille, Steen Andersen (1797–1883). Admiral, marineminister. 112, 123.
- Binder, Ellen Kirstine f. Hillert, død 1742. 22.
- Melchior Heinrich, død 1741, 76 år gl. Major af infanteriet. 21.
- Bistrup, Henning (1798–1877). Købmand ved Fiskerhuset og i Godthåb. 91, 94, 111, 114.
- Blicher, Jens Mathias (1743–86). Præst i Søllerød. 26, 27, 33.
- Cathrine Elisabeth f. Thestrup (1750–1809). 26, 27.
- Bloch, Friederick Peter Aemil (1801–77). Distriktslæge i Godthåb. 89, 96, 102.
- Bloch, Karen (1801–72). 70 ff, 75, 158–59.
- Peter Christian. Skibstømrer. 70.
- Bohemann, Carl Adolf Andersen (1770–1831). Hofsekretær. 39.
- Bohn, skibskaptajn. 127.
- Brock, Gustav Edvard (1816–78). Højesteretsadvokat. 153.

- Bruhn, Carl Friderick (1745–?). Gartnersvend. 21.**
- Christian (1702–77). Slotsgartner på Skanderborg. 21.
 - Dorothea Christina f. Binder (1715–80). 19, 21, 22, 26, 32.
 - Frederik Ludvig (1699–1776). Slotsgartner ved Rosenborg. 18–22, 32, 34.
 - Hans Heinrich (1660–1722). Slotsgartner ved Frederiksberg. 21, 34.
 - Lucie f. Westerholt, død 1746, 74 år. 18, 21.
- Bruun, Ella f. Holbøll (1869–1943). 154.**
- Johan Jacob (1851–1932). Muremester. 154.
- Buchholtz, Maria Elisabeth (1730–1813). G. m. slotsgartner Peter Rasmussen Holbøll. 16–31, 32, 35, 38, 40, 46, 47, 50, 64.**
- Bülow, Emilius v. (1811–86). Assistent, kst. købmand i Godthåb. 94.**
- Camradt, Frederik Christian (1762–1844). Portrætmaler. 52, 60.**
- Caspersen, Hans (1811–82). Ankersmed. 154.**
- Clausen, Carine Lucie Emmerentze f. Kompffe (1773–1858). 37, 55, 113.**
- Peter Chr. (1763–1855). Told- og konsumtionsoverbetjent i Nyborg. 113.
- Cneiff, C. Tysk kaptajn, castellan på Frydenlund 1770–72. 25.**
- Colding, Chr. Andr. (1759–98). Danser ved det kgl. teater. 64.**
- Collin, Jonas (1776–1861). Finansdeputeret, præsident. 86, 88, 95.**
- de Coninck, Frederic (1740–1811). Kgl. agent, etatsråd. 36, 37.**
- Drewsen, Anna Dorothea f. Lassen (1777–1852). 54, 55, 58, 64 f, 66, 108, 110.**
- Carl Georg (1795–1878). Skovfoged, Borupgaard ved Helsingør. 64 f.
 - Charlotte (1748–1801). G. m. grosserer Lars Larsen. 32.
 - Christian (1745–1810). Papirmøller på Strandmøllen. 32, 52, 64.
 - Christian (1799–1896). Papirfabrikant på Strandmøllen. 65, 69.
 - Emilie Dorothea (1793–1833). G. m. justitiarius Jes Fæster. 64 f, 66 f, 71.
 - Johan Christian (1777–1851). Papirmøller, kammerråd, stænderdeputeret. 53, 64, 65.
 - Julie Augusta (1789–1847). G. m. nationalbankdirektør Nic. Aagesen. 64, 66 f.
- Døllner, Carl Emilius (1749–91). Slotsgartner ved Rosenborg. 28.**
- Heinrich Anton (1716–94). Slotsgartner ved Charlottenlund. 28, 32.
- Dørschel, Christopher (1719–82). Slotsgartner ved Rosenborg. 28.**
- Heinrich Anton Peter (o. 1754–1817). Gartnersvend. 28.
- Eicken, Adam (f. o. 1747). Gartner ved Sophieshøj i Nærum. 37.**
- Ejchen, Adam Heinrich (o. 1753–1816). Slotsgartner ved Gl. Marienlyst. 158.**
- Eigtved, Nicolai (1701–54). Hofbygmester. 26, 32.**
- Sophie Christiane, født Walther (1726–95). 26, 32.
- Ernst, Carl Edvard (o. 1796–1831). Købmand. 73 f, 76, 80, 81, 124.**
- Johanne Petrine f. Petersen (1794–1855). 73 f, 76, 80, 86, 87, 90, 124 f.
- Eschricht, Daniel Frederik (1798–1863). Professor i fysiologi. 68, 91, 94, 101 f, 108, 113, 117, 120, 134, 136, 149.**
- Fog, Alma (1855–1934). 134, 146.**
- Bernhardt Reginald Holbøll (1858–1938). Oberst. 155.
 - Fanny Julie f. Holbøll (1833–97). 81, 98, 101, 105, 112, 119, 121, 146, 151, 155.
 - Ludolf Erasmus (1825–97). Generalløjtnant. 105, 112, 121, 146, 151, 155.

- Frederik Christian (1765–1814). Hertug af Augustenborg. 48.
- Fædder, Chr. (1712–93). Viceborgmester og politimester i København. 22.
- Fæster, Jes (o. 1765–1840). Grosserer og vejmester. 66, 88.
- Jes (1791–1861). Justitiarius i overretten i Vestindien. 66 f.
- Galster, Carl (1835–91). Kaptajn. 157.
- Carljohan (1864–1952). Oberstløjtnant. 157.
 - Marie Louise Caroline Cathrine f. Holbøll (1840–1922). 88, 91, 97, 101, 112 f, 114, 121, 153, 157.
- Gedde, Jonas Henrik (1775–1858). Direktør ved den grønlandske handel. 80, 91.
- Graah, Wilh. August (1793–1863). Kaptajn, medlem af direktionen for den kgl. grønlandske handel. 69, 88, 91, 100.
- Hansen, Einar (1814–72). Assistent ved Julianehåb og andre kolonier i Grønland. 104.
- Rasmus (o. 1695–o. 1755). Fæstebonde i Vraa. 12 ff, 16 f, 27.
- Hardie, Ethel f. Holbøll (1868–1950). 156.
- Hecksher, Gustav. (1845–1925). Grosserer. 155.
- Ellen Anina f. Fog (1856–1910). 151, 155.
- Heger, Johan Carl (1771–1836). Bibliotekar hos prins Christian Frederik. 45, 52 f, 58, 60, 75, 81.
- Heilmann, Gabriel C. Skomagerfrimester. 72, 159.
- Holbøll, Adolf Vigo (1835–1907). Grosserer. 86, 88, 119, 124, 134, 144, 146, 155–56.
- Adolfus Wallace (1871–1948). Sanger og skuespiller. 156.
 - Carlheger f. 1914. Overbetjent. 53.
 - Carl Ludvig Emil (1821–66). Tømrer. 70 ff, 158–59.
 - Carl Peter (1795–1856). Inspektør i Grønland. 9, 43, 44 f, 50, 53 f, 60, 63, 64–150, 151 ff, 158.
 - Dagmar (^{9/11}–^{13/11} 1866). 157.
 - Einar (1865–1927). Postmester. 9, 92, 154.
 - Ellen Elisabeth (1879–1938). Børnehavelærerinde. 157.
 - Emma Oline f. Kragh (1844–1917). Generalinde. 156–57.
 - Fanny Julie Louise (1799–1853). 43 f, 50, 55 ff, 59, 62 f, 66 f, 70 f, 77, 81, 89, 109, 114 f, 124.
 - Frederik Ludvig (1765–1829). Botanisk gartner. 9, 15, 18, 26 ff, 30 f, 32–63, 65 ff, 75 ff, 80 f, 105, 115, 158.
 - Frederik Ludvig (1826–56). Premierløjtnant i søetaten. 75, 87 f, 90, 94, 97, 104 ff, 109, 112, 116, 119, 123, 125, 145, 151, 153 f.
 - Hanne Sophie Theresia f. Petersen (1810–56). 64–150, 152.
 - Harald (1837–1919). Generalmajor. 9 f, 49, 87 ff, 121, 144, 147, 151, 153 ff, 156–57.
 - Johanne Mathilde f. Caspersen (1840–1912). 154.
 - Johanne Sophie Ludovica (1830–1912). 81, 98 f, 101, 107, 114, 118 f, 144, 147, 153 f, 155.
 - Juliane Elisa Dorothea (1798–1810). 43, 44, 49 f.
 - Juliane Friderique f. Kompffe (1771–1801). 31, 32–63, 64, 81.
 - Juliane Jensine Marie f. Høyelsen (død 1898). 158 f.

- Holbøll, Julius Friderich (1801–11).** 43, 45, 49 f.
- Kai Willie (1869–1939). Grosserer. 157.
 - Karen Margrethe (1883–1948). Bibliotekar. 157.
 - Knud Jean Aage f. 1887. Fhv. Overlærer. 158.
 - Mary Elisabeth f. Wallace (1843–1943). 156.
 - Olaf Harald (1870–1942). Direktør. 157.
 - Ove Hjalmar (1874–1934). Direktør. 157.
 - Peter Rasmussen (1717–88). Slotsgartner på Frydenlund. 9 ff, 16–31, 34, 35, 37, 40, 44, 64.
 - Pingel Johan Carlheger (1828–1911). Lodskommandør i København. 53, 81, 87 f, 90, 94, 97, 104 ff, 109, 111 f, 123 f, 144 f, 147, 151 ff, 154 f.
 - Sophie Frederikke Christiane (1763–1831). 25, 31–33, 35, 37 f, 50, 56 ff, 62 f, 64, 67, 70 f, 75 ff, 81.
 - Valdemar Kragh (1871–1954). Departementschef. 9, 157.
 - Viggo (1864–1907). Jernbaneass. i U.S.A. 154.
 - Aage Regnar (1867–1937). Oberstløjtnant. 157.
- Holmskjold, Johan Theodor (1731–93).** Geheimeråd. 38.
- Holst, Margrethe Dorothea (o. 1738–1801).** G. m. slotsgartner J. C. F. Kompffe. 36, 46.
- Hornemann, Claus Jacob Emil (1810–90).** Dr. med., titul. professor. 144 f, 147.
- Jens Wilken (1770–1841). Professor i botanik. 9, 18, 29, 33, 38, 40, 51 f, 55, 58 ff, 62 f, 68 f.
- Hvidt, Lauritz Nicolai (1777–1856).** Nationalbankdirektør. 86.
- Hvolbøl, Christen (1847–1924).** Gårdejer i Vraa. 13.
- Knud (1819–84). Gårdejer i Vraa. 13.
- Jacobsen, Charlotte Emilie Henriette f. Ernst (1826–88).** 81, 86, 90, 102, 109, 124.
- Wilhelm Chresten Lemvigh (1817–93). Kommandørkaptajn. 109, 124.
- Janssen, Carl Emil (1813–84).** Præst og seminarieforstander i Godthåb. 98, 102 f, 115, 117, 119, 121.
- Jensdatter, Maren (død 1727, 45 år).** 12 f, 16.
- Maren (død 1767, 63 år). 13 f, 17.
- Kleinschmidt, Samuel Petrus (1814–86).** Missionær. 117.
- Kompffe, Johan Carl Friderich (1736–1804).** Slotsforvalter. 36, 37, 47, 48 f, 64.
- Maria Margaretha Theresia (1766–1839). Institutbestyrerinde. 37, 55, 64, 66 f.
- Kragh, Anna f. Jørgensen (1813–85).** 156.
- Axel Holbøll. Fhv. protokolsekretær i folketinget, f. 1877. 158.
 - Emma Charlotte Margrethe f. Holbøll (1843–1935). 96 ff, 107, 112 f, 114, 121 ff, 124 f, 147, 153, 158.
 - Frederik Christian Oluf Rasmus (1838–1910). Oberst. 158.
 - Hans Christian (1800–61). Regimentsdyrlæge. 156.
 - Peder (1794–1883). Missionær i Egedesminde. 73, 78 ff.
- Krause, Johan Georg Christian (f. o. 1723).** Slotsgartner. 28, 33–34.
- Käsemacher, Joh. Wilh. (1732–80).** Botanisk gartner. 48.
- Lange, Christian Peter.** Urtekræmmer i København. Født o. 1793. 72, 98 f.

- Lemvig, Frederik Ludvig (o. 1716–79). Justitsråd, amtsforvalter i Københavns amt. 32.
- Lindegaard, Peder (1791–1832). Slotsgartner ved Rosenborg. 51 f.
- Lindorff, Jacob Frederik Theodor (1823–59). Distriktslæge i Godthåb. 115 ff, 145, 148.
- Christiane Louise Amalie f. Klenau (1828–72). 115, 119, 124 f.
- Lorentzen. Skibskaptajn. 90 f.
- Luxdorff, Bolle Willum (1716–88). Fg. oversekretær i Danske Kancelli. 23, 26, 29.
- Anna Bolette f. de Junge (1719–81). 26.
- Mansa, Johan Ludvig (1740–1820). Slotsgartner ved Fredensborg. 46.
- Manthey, Ludvig (1735–1813). Sognepræst ved Petri kirke. 64.
- Martin, Hans. Snedkersvend, død 1746, 39 år gl. 19 f.
- Molbech, Christian (1783–1857). Litteraturkritiker. 52, 58.
- Moltke, Adam Gottlob (1710–92). Overhofmarskal. 9, 22.
- Motzfeldt, Peder Henning (1804–71). Assistent i Sydgrønland. 100 f, 108.
- Muus, Gerhard. (1852–1936). Oberst.
- Ingeborg Sigrid f. 1880. Oberstinde. 157.
- Myhlenphort, Marcus Nissen (1759–1821). Inspektør i Sydgrønland. 68.
- Møller, Jørgen Nielsen (1801–62). Kolonibestyrelse. 96, 126.
- Mørch, Otto (1799–1842). Botanisk gartner i København. 62.
- Neve, Christian Frederik (1788–1859). Distriktslæge i Store-Hedinge. 73, 114.
- Christiane Helene f. Møller (1791–1862). 73.
 - Jens Christian Sigismund (1810–75). Skolebestyrer, cand. theol. 114.
- Nielsen, Johan Georg Rasmus (1816–81). Præst i Frederikshåb. 98, 100 f.
- Nordentoft, Einar Mygdal f. 1896. Generalmajor. 157.
- Nyholm, Anders G. (1861–1939). Generaløjntant. 155.
- Carla f. Fog (1867–1946). 155.
- Ocken, F. Skibskaptajn (død 1856). 122.
- Pavonarius, Martin Christoffer (1728–93). Lic. med. 44.
- Pedersdatter, Christine. G. m. skibstømrer P. Chr. Bloch. 70.
- Pedersen, Ciselia (1774–1848). Tjenestepige. 44, 50, 62, 81.
- Petersen, Peter (1754–1826). Slotsgartner på Frederiksberg. 51 f, 56.
- Picardi, Caroline. Huslærerinde. 106, 108.
- Platou, Christian Alexander (1779–1827). Inspektør i Sydgrønland. 68, 80.
- Praem, Christen (1798–1871). Præst i Jacobshavn. 74, 79, 80.
- Prahl, Samuel (o. 1801–85). Hofjuveler. 102, 111 f.
- Jacob Samuel. Guldsmedesvend, f. o. 1824. 110 f.
- Prøselius, Christopher Lauritz (1803–92). Skoleofficer ved søkadetacademiet. 91.
- Rahbek, Karen Margrethe f. Heger (1775–1829). 52 ff.
- Knud Lyne (1760–1830). 45, 52 ff.
- Rasmussen, Hans (ca. 1685 – ca. 1750). Fæster af Holbøllegaard. 12 f.
- Rasmusdatter, Abelone, f. 1721. 12 f, 17, 44.
- Ratjen, Hans Heinrich (1770–1849). Skovfoged på Gjorslev. 35, 105.
- Reventlow, Christian Ditlev (1748–1827). Statsminister. 38, 47.
- Ditlev (1712–83). Overhofmester. 22 f, 25, 33.

Rink, Hinrich Johannes (1819–93). Inspektør i Sydgrønland, direktør for den kgl. grønlandske handel. 115, 118 f, 125 f, 143 f, 148.

Rohn, Anton Christopher (1696–1774). Hauptpastor ved St. Petri kirke. 22.

Rothe, Hans Peter (1813–1905). Direktør for søkortarkivet. 145.

- Harald. Skibskaptajn (død 1882), 63 år gl. 124.

Saltau, Jochum. Slotsgartner ved Koldinghus (død 1744). 17.

Saxtorph, Johan Sylvester (1772–1840). Læge i København, konferensråd. 58.

Schack, Anna Sophie f. Rantzau (1689–1760). Grevinde, besidder af Gram hovedgård. 11.

Schneedorff, Hans Chr. (1759–1824). Kommandørkaptajn, chef for søcadetakademiet. 65.

Shouw, Joachim Frederik (1789–1852). Professor i botanik. 50, 51, 134.

Schønborn, Gottlob Friderich Ernst (1737–1817). Legationssekretær. 41.

Staub, Christen Marius Hoeg (o. 1814–94). Møller i Englerup. 105, 123, 134.

- Olavia Marie Henriette f. Fog (o. 1822–94). 105.

Steenberg, Carl Junius Optatus (1812–72). Præst og seminarieforsøger i Godthåb. 102, 111.

- Emma Octavia f. Janssen (1829–1900). 102.
- Schack August (1792–1859). Apoteker i Helsingør. 69, 87, 95.

Stephensen, Claudius Andreas (1801–29). Købmand i Upernivik. 78.

Stuckenberg, Clara f. Holbøll (1868–1940).

Suhm, Peter Frederik (1728–98). Historiker. 26.

Svendsen, Laurits (1790–1857). Justitsråd. Medlem af direktionen for den kgl. grønlandske handel. 122, 126, 128, 130 ff, 134, 142 ff.

Teisner, Samuel Peter (o. 1745–1830). Gartner i Hillerød. 48.

Thomsen, Chr. (død 1730, 52 år). Degn og skoleholder i Vraa. 16.

Tietgen, Carl Frederik (1829–1901). 146.

Vahl, Martin (1749–1804). Professor i botanik. 47, 51, 88.

Viborg, Erik Nissen (1759–1822). Veterinær og botaniker. 46, 51.

Voigt, Nicolaus (1705–74). Slotsgartner ved Frederiksberg. 18, 19 f.

Wallich, Nathanael (1785–1854). Kirurg og botaniker i Kalkutta. 59 f.

Walther, Chr. Fr. (1724–85). Toldkammerer i Helsingør. 26.

West, Johannes (1782–1835). Inspektør i Nordgrønland. 72, 80.

Westerholt, Marcus. Slotsgartner ved Charlottenlund, død 1748. 18.

Wøldike, Jeremias (1736–1813). Professor i matematik. 47.

Oehlenschläger, Adam Gottlob. (1779–1850). 52, 60, 62.

(Registret omfatter de fleste, men ikke enhver af de i bogen nævnte personer.)

LITTERATURHENVISNINGER

- P. Eliassen*: Historiske Strejftog i Kolding og Omegn.
- F. J. Meier*: Frederiksberg Slot. Den ældste Historie. København 1896.
- P. Brock*: Historiske Efterretninger om Rosenborg. København 1881–83.
- Chr. Pedersen*: Bidrag til Fremdriften af Danmarks Havebrug i det 16. og 18. Aarhundrede. København 1912.
- H. Holbøll*: Nogle Oplysninger om Slægten Holbøll. Særtryk af Personalhistorisk Tidsskrift. København 1920.
- Landsarkivet for Sjælland m. v.*: Konceptskrifter og Skiftedokumenter vedr. Kbh.s Amt. Litr. M. 32 – 1783.
- Rigsarkivet*: Samling vedk. Frydenlund (1768–72).
- C. F. Wegener*: Historiske Efterretninger om Frydenlund. København 1950.
- Eiler Nystrøm*: Fra Nordsjællands Øresundskyst. Rev. Udg. København 1938.
- Eiler Nystrøm*: Luxdorps Dagbøger. København 1930.
- J. Chr. Drewsen*: Strandmøllen. »Memoirer og Breve« XXV. København 1916.
- J. W. Hornemann*: Botanisk Gartner Fr. L. Holbøll. Litteraturtidende 1829, nr. 8.
- Joh. Lange*: Erindringer fra Universitetets botaniske Have. 1778–1874. København 1874.
- P. H. Boye*: Om Karen Margrethe Rahbeks Brevveksling og Correspondenter, København 1881.
- P. Kragh*: Udtog af Missionær P. Kraghs Dagbog. Haderslev 1875.
- Carl Holbøll*: Ornithologiske Bidrag til den grønlandske Fauna. Særtryk af Naturhistorisk Tidsskrift. København 1843.
- P. P. Svejstrup* og *Sune Dalgaard*: Det danske Styre i Grønland 1825–50.
- C. E. Janssen*: En Grønlænderpræsts Optegnelser 1844–49. »Memoirer og Breve« XIX. København 1913.
- R. Tving*: Træk af Grønlandsfartens Historie. Det grønlandske Selskabs Skrifter XIII. København 1944.
- Rigsarkivet*: Færøsk og Grønlandsk Journal III, Nr. 405, Aktpakke.
- H. Holbøll*: En Brigadeadjutants Erindringer. København 1911.

RETTELSER

Side 11, linje 4 fra neden: »hver selv stille« læs »for hver 8 td. hartkorn stille«.

Side 155, linje 5 fra neden: »1837« læs »1857«.

